

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

REVOCATIE EN VRIJWILLIG ONTSLAG VAN DE STATUTAIRE ZAAKVOERDER IN EEN P.V.B.A.

1. De wet van 9 juli 1935 waardoor de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid in ons recht werd ingevoerd, heeft een achtjarige parlementaire behandeling moeten doorstaan. Alle respect voor de wetgevende kamers ten spijt, kan toch de neiging moeilijk onderdrukt worden om voor sommige artikelen van het oorspronkelijk wetsvoorstel-Standaert omtrent de P.V.B.A.¹ veeleer van parlementaire mishandeling te gewagen ; met name kan het huidige artikel 129 Vennootschapswet², waarvan voornamelijk het derde lid de hier behandelde materie beoogde te regelen, een dergelijke bedenking grond verschaffen.

De algemene inspiratiebronnen van het wetsvoorstel-Standaert waren ongetwijfeld de Engelse Private Companies Act van 1907 en de Franse wet van 7 maart 1925 op de S.A.R.L.³. Het oorspronkelijk artikel 114, 14, uit het voorstel, dat het huidige artikel 129 werd, vertoonde sprekende gelijkenis met artikel 24, 3e lid, van de Franse wet. Uiteindelijk kwam nochtans een versie uit de bus die allesbehalve voorbeeldig kan genoemd worden⁴.

2. Grammaticale interpretatie van artikel 129, 3e lid, Vennootschapswet lijkt uitgesloten ; herhaalde lectuur maakt zulks duidelijk. Vandaar kan een beroep op de draagwijdte van de wil van de wetgever en op de uitlegging van de inspirerende teksten wellicht leiden tot nuttige indi-

caties om controversiële aspecten rond het aangesneden probleem zinvol weg te werken. Rechtsleer en rechtspraak formuleren vaak weinig concordante standpunten. De gevoelige punten zijn bekend : wanneer kan een zaakvoerder als «statutair» betiteld worden, heeft de duur van zijn mandaat belang, welke meerderheden en vormen moeten gerespecteerd worden bij zijn afzetting, wanneer zijn ernstige redenen vereist, kan die zaakvoerder eenzijdig van zijn functie afzien ?

Getracht zal worden vooral op die vragen een afdoend antwoord te vinden. Daarbij zal af en toe stof gezocht worden in de standpunten geboden door Franse rechtsleer en rechtspraak.

I. Het begrip «statutair zaakvoerder»

3. Het personeel toepassingsgebied van artikel 129, 3e lid, Vennootschapswet wordt doorgaans afgebakend door verwijzing naar het begrip «statutair zaakvoerder». Omtrent wie daarmee precies wordt bedoeld kunnen grondige meningsverschillen ontstaan worden.

De meeste auteurs houden het erbij dat een noodzakelijke en voldoende voorwaarde opdat een zaakvoerder als «statutair» kan gekwalificeerd worden is, dat in de statuten zijn naam voor die functie werd opgenomen^{5/6}. De recht-

¹ Alle aangehaalde parlementaire stukken kunnen geraadpleegd worden in *Pasinomie*, VIe série, 2, 1935, p. 554 e.v.

² Artikel 129, 3e lid, van de gecoördineerde wetten op de vennootschappen luidt als volgt : «Behoudens strijdige bepalingen in de statuten of eensgezind akkoord der vennoten worden de deelhebbende of niet deelhebbende zaakvoerders, door de vennoten benoemd in de akte van de vennootschap zonder beperking van duur, benoemd geacht voor de duur van de vennootschap ; hun bevoegdheid kan slechts geheel of gedeeltelijk worden herroepen om ernstige redenen.»

³ Zie verslag nr. 293 van Wauwermans op wetsvoorstel nr. 17, zitting Kamer 1927-28.

⁴ Het was de senaatscommissie voor Justitie die op verslag van Rolin tijdens de zitting 1934-35 de huidige libellering tot stand bracht.

⁵ M. LOIR, *Traité et formulaire des sociétés de personnes à responsabilité limitée*, Brussel, 1936, nr. 187 ; A. TSCHOFFEN, *Les sociétés de personnes à responsabilité limitée : commentaire de la loi du 9 juillet 1935*, Brussel, 1938, nr. 82 ; J. VAN HOUTTE, *Traité des sociétés de personnes à responsabilité limitée*, 2 dln, Leuven, 1962, nr. 160 ; TIBERGHIE EN MALLIEN, *De P.V.B.A.*, 1947, p. 87 e.v. ; P. CHEVALIER, *Sociétés de personnes à responsabilité limitée, commentaire pratique de la loi du 9 juillet 1935*, Brussel, 1935, p. 118 ; L. FREDERICQ, *Traité de droit commercial belge*, Gent, 1946-1954, V, nr. 653 ; J. RONSE, «Overzicht van rechtspraak», *T.P.R.*, 1967, 727, nr. 193.

⁶ J. VAN HOUTTE formuleert nog een ander, enigszins bevreemdend standpunt waar hij de kwalificatie statutair zaakvoerder, definieert afhankelijk van de benoeming in de statuten, maar alleen voor onbepaalde duur. De gewone zaakvoerder zou

spraak heeft met dit standpunt ingestemd, soms in expliciete termen⁷, soms impliciet⁸.

Recent is de vraag gesteld of een dergelijke zienswijze niet als te eng en formalistisch moet worden afgeschreven, omdat er onvoldoende ruimte zou worden gelaten voor de werkelijke wil van de partijen⁹. Eventuele vermelding in de statuten zou niet meer dan een weerlegbaar vermoeden van statutaire hoedanigheid creëren.

Overwegingen met betrekking tot de wil van partijen zijn zeker niet van belang ontbloeit, maar men behoeft slechts te bedenken met welke speciale zorgen de oprichtingsstatuten en de ingrepen daarop wettelijk omringd zijn^{9a} — ook al in het belang van derden — om te besluiten dat reductie van statutaire bedingen tot vermoedens geen haalbaar standpunt vormt¹⁰. Op dit punt blijkt voor het notarisambt een belangrijke rol te zijn weggelegd: partijen moet duidelijk op één en ander gevolg van een bepaalde keuze gewezen worden.

4. Betwisting is gerezen omtrent de vraag of de statutaire aanstelling noodzakelijkerwijze in de oprichtingsakte moet worden gerealiseerd, dan wel of zij ook in een statutenwijzigende akte mag vervat liggen. De strakke leer ter zake, die het houdt bij de stichtingsakte¹¹ en die daarvoor steun lijkt te zoeken in de wetsgeschiedenis en in artikel 1856, 2e lid, B.W., kan niet overtuigen.

Onderzoek van de wordingsgeschiedenis van artikel 129, 3e lid, Vennootschapswet, zowel als van de commentaar van Locré¹² op artikel 1856 BW, leert dat nergens de mogelijkheid uitgesloten werd om een zaakvoerder de «statutaire» kwalificatie te verlenen bij wijziging van de oprichtingsakte¹³. De rechtspraak heeft in dezelfde zin geoor-

ook kunnen benoemd worden in de statuten, maar dan voor bepaalde duur: zie *Répertoire Notarial*, T. XII, *Droit commercial*, Livre IV, S.P.R.L., Brussel 1973, p. 134-142, vooral nrs. 270 en 275.

⁷ Hof Gent, 28 maart 1966, *Pas.*, 1967, II, 54-55; Kh. Brussel, 27 januari 1975, *R.P.S.*, 1977, 42, met noot.

⁸ Kh. Gent, 10 januari 1952, *R.P.S.*, 1955, nr. 4331, en *R.W.*, 1951-52, 1147; Kh. Luik, 14 mei 1973, *R.P.S.*, 1974, 308, met noot.

⁹ Zie de noot van H. VAN LIER bij Kh. Brussel, 27 januari 1975, *J.T.*, 1976, 756; ook de noot van M. HERVE, bij Kh. Luik, 14 mei 1973, *R.P.S.*, 1977, nr. 5928.

^{9a} Zie de artikelen 136 jo 70, 11bis, 12, 13quater Vennootschapswet.

¹⁰ Een vonnis of arrest dat zonder meer in tegenspraak zou zijn met een heldere akte heeft overigens onder cassatietoezicht niet de minste overlevingskans: R. DEKKERS, *Handboek burgerlijk recht*, 2e uitg., 1971, II, p. 64-66, vooral nr. 110.

¹¹ LOIR, *a.w.*, t.a.p.; TIBERGHEN en MALLIEN, *a.w.*, t.a.p.; CHEVALIER, *a.w.*, t.a.p.

¹² LOCRÉ, *La législation de la France, Code civil*, 14, p. 538.

¹³ Auteurs hebben gemeend zwaar te moeten tillen aan een vermeende tegenstelling oprichtingsakte/latere akte, terwijl correcte lezing van de voorbereidende teksten en van LOCRÉ (zie supra) er geen twijfel over laat bestaan dat met «latere akte» bedoeld wordt: een besluit dat chronologisch posterieur is aan de statuten en geen reconstituerend karakter heeft; wijzigingsbesluiten van de statuten worden daardoor dus niet gevisieerd.

Voorstanders van de ruime opvatting: TSCHOFFEN, *a.w.*, t.a.p.; Ch. RESTEAU, *Des sociétés de personnes à responsabilité limitée*, Brussel, 1936, nr. 198; VAN HOUTTE, *Rép. Not.*, *a.w.*, nr. 295 i.f.; J. RONSE, *Algemeen deel van het Vennootschapsrecht*, 3e herz. uitg., Leuven, 1975, p. 356; H. DU FAUX, «Herroepelijkheid van de zaakvoerder, benoemd bij wijziging der standregelen», *Tijds. Not.*, 1951, 1-5.

deeld¹⁴. Terecht overigens; tekstargumenten uit artikel 129, 3e lid, — daarin wordt enkel gewaagd van benoeming «in de akte van vennootschap», niet «in de oprichtingsakte» — om benoeming (bij statutenwijziging) gedurende het bestaan van de vennootschap af te wijzen, zijn niet voorhanden.

Vandaar verdient de ruime opvatting aanbeveling: ook de zaakvoerder die bij een statutenwijziging wordt benoemd moet de «statutaire» kwalificatie toegekend worden. Het Franse Hof van Cassatie opteerde voor dezelfde oplossing¹⁵.

5. Blijft de vraag met welke meerderheid de statutaire benoeming, bij wijzigingsakte voltrokken, beslist dient te worden.

Resteau en Du Faux opteren voor unanimiteit¹⁶; één rechtbank vonniste in dezelfde zin¹⁷. Tschoffen meent dat de gewone meerderheid volstaat¹⁸. Men ziet niet in waarom een dergelijke statutenwijziging een andere dan de wettelijk voorgeschreven meerderheid zou vereisen. Een benoemingsbesluit dat conform de artikelen 136 jo 70 Vennootschapswet tot stand komt, is volkomen afdoend¹⁹. Alle andere voorschriften met betrekking tot de vorm van en de publiciteit voor de wijzigingsakte dienen uiteraard ook nageleefd te worden.

6. Hoe een statutaire clausule beoordelen waarbij de algemene vergadering wordt opgedragen een zaakvoerder aan te stellen die zou kunnen bogen op «behandeling alsof hij in de statuten zou zijn benoemd»? Ongeacht de daartoe vereiste, eventueel statutair voorgeschreven meerderheid, kan de aldus benoemde zaakvoerder met een «echte» statutaire zaakvoerder gelijkgesteld worden²⁰.

7. Volledigheidshalve dient aangestipt te worden dat de statutaire hoedanigheid eventueel kan beperkt zijn in duur: bij statutaire aanstelling voor bepaalde duur sorteert de clausule slechts effect tot op het uitiem gestelde tijdstip. Blijft de zaakvoerder ook nadien nog in functie zonder dat

¹⁴ Kh. Gent, 10 januari 1952, *R.P.S.*, 1955, nr. 4531; Kh. Luik, 14 mei 1973, *R.P.S.*, 1973, nr. 5782, Kh. Brussel, 6 mei 1961, *J.C.B.*, 1962, 148.

¹⁵ Cass. fr. (sect. comm.) 12 juli 1955, *R.P.N.*, 1959, 319. Volledigheidshalve dient vermeld te worden dat de Franse wet nr. 66-537 van 24 juli 1966 het onderscheid tussen statutaire en gewone zaakvoerder heeft gereduceerd tot een zuiver formele aangelegenheid; praktische draagwijdte zit er niet meer aan vast: zie o.m. J.L. AUBERT, «La révocation des organes d'administration des sociétés commerciales», *Rev.Tr.Dr.Comm.*, 1968, 977, vooral nrs. 16 en 23.

¹⁶ RESTEAU, *a.w.*, nr. 197; H. DU FAUX, «Herroepelijkheid van de zaakvoerder, benoemd bij wijziging der standregelen», *Tijds. Not.*, 1951, 1-5; ook *R.P.D.B.*, v^o «Sociétés, S.P.R.L.», nr. 180.

¹⁷ Kh. Gent, 10 januari 1952, gec.: evenwel met foute motivering wat het besproken probleem aangaat: unanimiteit zou vereist zijn opdat het mandaat van de zaakvoerder even lang als de vennootschap kan duren.

¹⁸ TSCHOFFEN, *a.w.*, nr. 85, p. 146.

¹⁹ Het Hof van Cassatie besliste in een analoog geval bij een N.V. dat de algemene vergadering een statutair beheerder kan benoemen, mits de wettelijk opgelegde meerderheid gerespecteerd wordt: Cass., 18 mei 1967, *R.W.*, 1968-69, 733.

²⁰ Anders: RESTEAU, *a.w.*, nr. 198, die in zulk geval unanimiteit voorschrijft.

de statuten op dat punt aangepast werden, dan wordt hij «gewone mandataris» die door de algemene vergadering bij eenvoudig meerderheidsbesluit kan worden herroepen²¹.

8. Besluit : iedere zaakvoerder wiens benoeming in de oorspronkelijke of gewijzigde statuten van de P.V.B.A. terug te vinden is, of die krachtens die statuten op die hoedanigheid aanspraak kan maken, dient als statutair zaakvoerder bestempeld te worden^{22/23}.

II. Bijzondere wettelijke bescherming voor de statutaire zaakvoerder

9. Het pluridimensionele in de relatie zaakvoerder/vennootschap brengt met zich dat de toepassing van een van de gangbare, bekende klassieke contractuele technieken te kort schiet om die verhouding integraal te omvatten²⁴. De aanstelling tot zaakvoerder blijft essentieel een vertrouwensmandaat ; de rechtsleer is het er dan ook over eens dat de «gewone zaakvoerder» overeenkomstig artikel 2004 B.W. ad nutum herroepelijk is : zijn opdracht neemt een einde door de oorzaken die volgens het gemene recht een eind maken aan de lastgeving²⁵ ; hij geniet geen enkele opzeggingstermijn²⁶. Niets belet evenwel dat statutaire bepalingen op dit punt een afwijkende regeling inhouden²⁷.

10. Verscheidene wettelijke bepalingen inzake lastgeving blijven principieel ook de positie van de statutaire zaakvoerder beroeren²⁸ ; de afzetbaarheid werd voor deze laatste nochtans terdege afgezwakt : daarrond draait de wettelijke bescherming. Deze is zodanig georganiseerd dat wellicht van voorwaardelijke onherroepelijkheid kan worden gewaagd.

Zowel uit de parlementaire voorbereiding²⁹, als uit de zinswendingen in art. 129, 3e lid, kan afgeleid worden dat de statutaire zaakvoerder niet kan worden herroepen tenzij ofwel 1° statutair afwijkende bedingen de wettelijke bescherming uitschakelen, ofwel 2° de vennoten unaniem besluiten tot revocatie, ofwel 3° ernstige redenen kunnen worden aangevoerd.

11. De vraag blijft omstreken of de voorziene ambtsduur van de statutaire zaakvoerder al dan niet relevant is om de wettelijke bescherming toe te kennen. In de tekst zelf van artikel 129, 3e lid, wordt enkel expliciet gewag gemaakt van de «in de akte van vennootschap, zonder beperking van duur» benoemde zaakvoerder. Toch mag zulks geen reden zijn om de voor bepaalde duur benoemde statutaire zaakvoerder van de bescherming uit te sluiten³⁰. Aandachtige lectuur noopt tot de vaststelling dat voormeld wetsartikel grammaticaal volkomen te kort schiet ; valabele interpretatie vereist derhalve een andere dan de tekstuele benadering. In die omstandigheden komt een «a contrario»-redenering even onbruikbaar voor met het oog op de adequate oplossing van het vraagstuk.

Meer dan eens werd gepoogd voor de ruime stelling argumenten te putten uit artikel 1856, 2e lid, B.W. ; vruchteloos evenwel³¹. Dit artikel en de tekst van 129, 3e lid, Vennootschapswet vertonen slechts een partiële structurele gelijkenis, met name in zoverre elk van de eerste zinsneden van beide geviseerde teksten een gelijkaardig vermoeden in zich sluit : een temporeel onbeperkte mandaatopdracht wordt geacht de hele duur van de vennootschap te dekken³². Studie van de parlementaire voorbereiding leert hoe ingevolge gebrekkige aandacht de voor bepaalde tijd benoemde statutaire zaakvoerder uit de libelering van de tekst verdween ; uitsluiting werd dus zeker niet echt beoogd³³.

²¹ J.M. NELISSEN, noot bij Cass., 27 juni 1969, *R.W.*, 1970-71, 465-478, nrs. 47-54 ; J. RONSE, «Overzicht», *T.P.R.*, 1967, nr. 193.

²² Voor zoveel als nodig zij vermeld dat daarbij volkomen irrelevant is of de zaakvoerder al dan niet vennoot is. *Anders* : J. VAN RYN, *Principes de droit commercial*, Brussel, 1ste uitgave, 1954, I, nr. 425, die stelt dat de zaakvoerder tevens vennoot moet zijn.

²³ In het nieuwe Franse recht (art. 59 wet 66.537 van 24 juli 1966) worden expliciet zowel de zaakvoerder benoemd bij latere akte — met de vereiste meerderheid daartoe — als die benoemd in de oprichtingsakte als statutair zaakvoerder gekwalificeerd ; zie ook M. DE JUGLART en B. IPPOLITO, *Droit commercial*, Parijs, 1972, dl. 2, p. 941-954, vooral nr. 884.

²⁴ J. RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 342-348.

²⁵ FREDERICQ, *a.w.*, V, p. 924, nr. 653 ; VAN RYN en HEENEN, *Principes de droit commercial*, II, nr. 929 ; LOIR, *a.w.*, t.a.p. ; VAN HOUTTE, *Traité*, I, nr. 160 ; *R.P.D.B.*, v^o «Sociétés, S.P.R.L.», p. 858-859, nr. 169 ; VAN RYN en VAN OMMESLAGHE, «Examen de jurisprudence — Les sociétés commerciales», nr. 70, *R.C.J.B.*, 1967, 362-363 ; VAN RYN, «Examen Jur. - Soc. comm.», *R.C.J.B.*, 1951, 149-150, nr. 42 ; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 357 ; Cass., 27 juni 1969, *Pas.*, 1969, I, 996.

²⁶ Kh. Brussel, 20 december 1946, *J.C.B.*, 1947, 54 ; Hof Luik, 20 april 1948, *R.P.S.*, 1948, 254.

²⁷ *R.P.D.B.*, v^o «Sociétés, S.P.R.L.», nr. 181 ; VAN RYN en VAN OMMESLAGHE, *R.C.J.B.*, 1967, 362, nr. 70 ; VAN RYN, *R.C.J.B.*, 1951, 149, nr. 42 ; RONSE, *a.w.*, t.a.p. ; Kh. Brussel, 20 december 1946, *J.C.B.*, 1947, 54.

²⁸ O.a. wat het vrijwillig ontslag betreft : zie verder nrs. 35-38 en Cass. 27 juni 1969, *Pas.*, 1969, I, 996.

²⁹ *Parl. Ann.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, zitting 1930-31, 19 II ; TSCHOFFEN, *a.w.*, p. 133 e.v., nrs. 81-84.

³⁰ In dezelfde zin : LOIR, *a.w.*, nr. 187 ; H. DU FAUX, «P.V.B.A. — Statutaire zaakvoerder — herroeping om ernstige redenen», *Tijd. Not.*, 1975, 3 ; CHEVALIER, *a.w.*, p. 118 ; H. VAN LIER, noot bij Kh. Brussel, 27 januari 1975, *R.P.S.*, nr. 5928 ; Hof Gent, 28 maart 1968, *Pas.*, 1967, II, 54. *Anders* : VAN RYN, *R.C.J.B.*, 1951, 149 nr. 42 ; VAN RYN en HEENEN, *a.w.*, II, nr. 929 ; TSCHOFFEN, *a.w.*, nr. 84 ; VAN HOUTTE, *Traité*, nr. 161 ; NELISSEN, noot bij Cass., 27 juni 1969, t.a.p. ; RONSE, *Vennootschapsrecht*, t.a.p. ; Kh. Luik, 14 mei 1973, gec. ; Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec.

³¹ O.a. Hof Gent, 28 maart 1966, gec. ; het arrest werd gedeeltelijk vernietigd door Cass., 27 juni 1969, gec. ; de tekst van artikel 1856, 2e lid, B.W. luidt als volgt : «Deze macht kan niet zonder wettige reden herroepen worden zolang de vennootschap duurt ; indien zij echter niet bij het contract van vennootschap maar bij latere akte verleend is, kan zij herroepen worden als een eenvoudige lastgeving.»

³² Logischerwijze en grammaticaal bekeken, kan niet op zinnvolle wijze beweerd worden dat het initiële voorbehoud uit art. 129, 3e lid, Vennootschapswet verband houdt met het in dezelfde zinsnede aangeraakte vermoeden omtrent de duur van het mandaat. Zou men zulks proberen vol te houden, dan zouden steeds ernstige redenen vereist zijn bij herroeping.

³³ In de oorspronkelijke door de Kamer en de Senaat (in eerste lezing) goedgekeurde tekst werd uitdrukkelijk elk onderscheid gebaseerd op benoeming met of zonder bepaling van duur geweerd : zie *Pasin.*, serie VI, 2, 1935, p. 554.

Blijkt het bovendien niet verwerpelijk verschillend recht te creëren voor variabele formules die nochtans dezelfde realiteit dekken ?

Stel dat een vennootschap wordt opgericht voor een termijn van vijftien jaar en

1) dat de statutaire zaakvoerder wordt benoemd voor 15 jaar : de enge opvatting zou voorhouden : bepaalde duur, dus geen bescherming ;

2) dat de statutaire zaakvoerder voor onbepaalde duur wordt benoemd : onbepaalde duur, dus wel bescherming.

Het formalistische van een dergelijke stelling valt op : in beide gevallen dekt de opdracht vijftien jaar ; in het eerste geval via een statutair beding, in het tweede via het vermoeden uit artikel 129, 3e lid. Men kan nog verdere kritiek leveren : wordt de bestaansduur van de vennootschap statutair bepaald, dan krijgt indirect via art. 129, 3e lid, elke voor onbepaalde duur benoemde zaakvoerder ook een opdracht voor bepaalde duur ; hetzelfde effect wordt overigens bereikt voor een vennootschap voor onbepaalde duur opgericht, via de in dit geval wettelijk opgelegde maximumtermijn wat de duur van de vennootschap betreft³⁴. In die orde van gedachten zou uitsluiting van bepaalde duur uit het toepassingsveld van art. 129, 3e lid, tot gevolg hebben dat dit artikel van elke draagwijdte wordt beroofd.

Besluit : ongeacht de benoemingsduur van de statutaire zaakvoerder moet de wettelijke bescherming ten volle kunnen spelen.

III. Revocatiemogelijkheden

12. De algemene vergadering van een P.V.B.A. beschikt, zoals hierboven (nr. 10) werd vermeld, over drie alternatieve gronden om een eind te maken aan de opdracht van een statutair zaakvoerder : afwijkende statutaire bedingen, unaniem besluit der vennoten en ernstige redenen. Deze, verder als «grondvoorwaarden» getoetste motieven, dienen derhalve geenszins cumulatief aanwezig te zijn³⁵.

Daarnaast mag de algemene vergadering de vereiste vorm-, meerderheids- en publiciteitsvoorwaarden niet uit het oog verliezen.

A. Grondvoorwaarden

13. 1) *Afwijkende statutaire bedingen*. De wettelijk ontworpen bescherming kan geenszins tot het dwingend recht gerekend worden. De libellering van artikel 129, 3e lid, laat er geen twijfel over bestaan dat de vennoten volledige vrijheid genieten om een eigen specifieke regeling te ontwerpen ; zij kunnen ongehinderd de modaliteiten bepalen waaronder revocatie zal kunnen worden bewerkstelligd^{36/37}.

³⁴ Men zal zich herinneren dat bij gebreke aan statutair beperkte duur voor een P.V.B.A., artikel 139 als maximale duur dertig jaar oplegt.

³⁵ Ten onrechte werd soms gedeeltelijke cumulatie opgelegd : Kh. Gent, 10 januari 1952, gec. ; Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec. ; wellicht ook impliciet : Hof Gent, 28 maart 1966, gec., in fine van het arrest.

³⁶ VAN HOUTTE, *Rép. Not.*, a.w., nr. 308. Eén uitzondering dient te worden vermeld : de vennoten kunnen geen afwijkende vormvoorschriften bedingen (zie verder nr. 24). *Anders* : Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec., die elke afwijkende regeling afwijst.

Volhouden dat het initieel voorbehoud uit art. 129, 3e lid, slaat op de duur van de opdracht is logisch niet haalbaar : er wordt immers een alternatief («of») geboden om af te wijken : aangezien het voorbehoud betreffende unanimiteit geen betrekking kan hebben op de duur van de opdracht³⁸ is zulks evenmin mogelijk voor het voorbehoud betreffende de «strijdige bepalingen»³⁹. De statutaire zaakvoerder kan op geldige wijze herroepelijk «ad nutum» gemaakt worden⁴⁰ ; de bescherming kan volledig uitgeschakeld worden : de verschillen met het lot van de gewone zaakvoerder worden dan gering⁴¹.

De wettelijke bescherming kan ook versterkt worden, bv. door statutair steeds, ongeacht de bereikte meerderheid, aanwezigheid van ernstige motieven op te leggen. Het beding waarbij een opzeggingstermijn wordt verleend is volkomen geldig⁴².

14. Volledigheidshalve zij vermeld dat indien de statutaire bepalingen inzake bestuursbevoegdheid dermate beperkend zouden zijn voor de zaakvoerder, dat zijn functie niet meer als daadwerkelijk beschouwd kan worden (bv. doordat hij onder permanente leiding en controle staat), hij juridisch — onverminderd zijn vertegenwoordigingsmacht tegenover derden — niet kan gekwalificeerd worden als «statutair zaakvoerder» ; hij zal dan als bediende de garanties uit het arbeidsrecht genieten⁴³.

15. 2) *Het unaniem besluit der vennoten*. In samenhang met de eerste mogelijkheid (nr. 13) werd aangetoond dat het voorbehoud uit de eensgezindheid der vennoten logischerwijze enkel kan slaan op het vereiste van ernstige redenen voor revocatie. De belangrijkste rechtsleer wijst terecht cumulatie van unanimiteit met ernstige redenen af⁴⁴ ; zij wordt daarin bijgevalen door de best gemotiveerde rechtspraak⁴⁵. De unanieme wil der vennoten

³⁷ Het nieuwe Franse recht (art. 55 wet 27 juli 1966) staat ter zake lijnrecht tegenover die oude wet van 7 maart 1925 : elke afwijking van de wet, wat de revocatieregeling betreft, wordt als niet geschreven beschouwd : zie o.m. DE JUGLART en IPPOLITO, a.w., t.a.p.

³⁸ Zie verder nrs. 15 en 16. In de tegenovergestelde hypothese zouden niet enkel ernstige redenen vereist zijn bij driefvierde meerderheid (voor geldige statutenwijziging) maar bovendien bij unanimiteit, hetgeen niet aanvaard wordt (zie noten 44 en 45).

³⁹ Overigens valt niet eenvoudig te vatten hoe unanimiteit een voorbehoud zou kunnen vormen ten opzichte van een normale driefvierde meerderheid vereist bij herroeping om ernstige redenen (art. 136 jo 70 — zie verder).

⁴⁰ *R.P.D.B.*, v^o, «Sociétés, S.P.R.L.», nr. 177 ; VAN RYN, *R.C.J.B.*, 1951, 149-150, nr. 42 ; Kh. Luik, 14 mei 1973, gec.

⁴¹ De verschillen met de gewone zaakvoerder betreffen dan nog enkel de vorm- en eventueel de meerderheidsvoorschriften.

⁴² M. GRÉGOIRE, «La révocation du gérant statutaire d'une S.P.R.L.», *R.P.S.*, 1956, 284 ; Kh. Brussel, 20 december 1946, *J.C.B.*, 1947, 54.

⁴³ Cass., 25 oktober 1963, *R.P.S.*, 1966, 187.

⁴⁴ A. COLENS, *Les sociétés de personnes à responsabilité limitée*, Brussel, 1960, p. 104, nr. 196 ; J. VAN HOUTTE, *Vennootschappen*, A.P.R., nr. 185 ; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 356 ; VAN RYN en HEENEN, a.w., II, nr. 930 ; H. VAN LIER, noot bij Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec. ; VAN RYN en VAN OMME-SLAGHE, *R.C.J.B.*, 1967, 362-363 ; RONSE, *T.P.R.*, 1967, nr. 195.

⁴⁵ Kh. Antwerpen, 5 juli 1954, *R.P.S.*, 1963, 113, bevestigd door Hof Brussel, 25 oktober 1961, *R.P.S.*, 1963, 144, met noot van P.

schept een onweerlegbaar vermoeden van gegrondheid der herroeping en heeft ontslag van motiveringsplicht tot gevolg.

16. De vraag is gesteld hoe de unanimiteit dient te worden begrepen: beschikt de zaakvoerder-vennoot over stemrecht in deze aangelegenheid die precies hem alleen betreft? Geen enkele wettelijke bepaling zou zijn uitsluiting kunnen funderen; niets belet een vennoot deel te nemen aan een beraadslaging waarin hijzelf geïnteresseerd is en de belangen die hijzelf heeft te laten meespelen bij de uitoefening van zijn stemrecht⁴⁶. Talrijke auteurs delen daaromtrent dezelfde mening⁴⁷, die door rechtspraak werd bevestigd⁴⁸.

De zaakvoerder-vennoot kan derhalve zijn herroeping verhinderen, in de mate dat deze zou worden nagestreefd via unanieme beslissing.

17. 3) *Aanwezigheid van ernstige redenen*. Bij gebreke aan andersluidende statutaire clausules of aan unanimiteit tussen vennoten kan een statutair zaakvoerder alleen dan aan de dijk gezet worden indien de beslissing kan steunen op «ernstige redenen». Wat dekken die termen?

In elk geval wordt er meer mee beoogd dan met «wettige redenen»: dit duidt slechts op afwezigheid van willekeur⁴⁹.

Eng geïnterpreteerd zouden de toelaatbare redenen beperkt blijven tot feiten die slaan op de persoon van de zaakvoerder (subjectieve motieven); in ruime zin begrepen zouden daarnaast ook elementen met betrekking tot de toestand van de vennootschap zelf kunnen meespelen (objectieve motieven). Tot de tweede reeks kunnen bv. gerekend worden het feit dat de omvang van het salaris van de zaakvoerder financieel te zwaar zou drukken op de vennootschap, de omstandigheid dat de vennootschap één of meer zaakvoerders zou willen toevoegen en de bestuursbevoegdheid (her)verdelen, in het algemeen alle meningsverschillen omtrent zuivere beleidsopties..

Een valabel argument tegen de extensieve opvatting kan erin gevonden worden dat rechterlijke controle op de ingeroepen redenen goeddeels onmogelijk zou worden; appreciatie van dergelijke motieven zou immers een opportuniteitsoordeel impliceren, wat een rechter niet vermag te formuleren. Wel zou de rechter nog een marginale toetsingsmogelijkheid behouden⁵⁰.

Wenst men derhalve de motiveringsplicht reële draagwijdte te geven en de redenen voor soevereine rechterlijke

appreciatie vatbaar te maken, dan lijkt het onafwendbaar subjectieve motieven op te leggen en derhalve de restrictieve opvatting bij te vallen.

18. De karige rechtspraak ter zake levert weinig illustrerende stof⁵¹. Brede opsommingen van «ernstige redenen» zijn daarentegen wel door de rechtsliteratoren bedacht, telkens in de restrictieve sfeer⁵². Een greep uit de mogelijkheden: professionele onbekwaamheid, faillissement of onvermogen, kennelijk wangedrag, strafbare gedraging, veroordeling met ontzetting uit rechten, langdurige afwezigheid wegens ziekte, aanvaarding van functies in een concurrerende vennootschap, onenigheid tussen zaakvoerders onderling. Foutief gedrag in de zin van 1382 B.W. is derhalve niet vereist, maar is vanzelfsprekend ook constitutief voor ernstige redenen: wanbeheer, schending van statuten of wettelijke bepalingen.

B. Quorum- en vormvoorwaarden

19. De bevoegdheid tot revocatie behoort tot de onvervreembare exclusieve rechten van de algemene vergadering⁵³; slechts een alleenstaande opvatting trekt dit nog in twijfel. De rechtbank kan op dit stuk niet ageren op verzoek van één of meer vennoten; dezen bezitten in de P.V.B.A., in tegenstelling met wat het geval is bij vennootschappen met onvolkomen rechtspersoonlijkheid, geen enkel middel om individuele vorderingen in te stellen voor persoonlijke genoegdoening in materies die onder de bevoegdheid van de wettelijk ingerichte organen vallen⁵⁴.

Als handeling van de algemene vergadering dient het herroepingsbesluit derhalve te voldoen aan de vorm- en quorumvereisten die wettelijk voor dergelijke akten opgelegd zijn.

20. 1) *Wat de vereiste meerderheid betreft*. Als bij revocatie aan unanimiteit als grondvoorwaarde werd voldaan, is er uiteraard geen probleem. De grond- en quorumvoorwaarden zijn er in één trek vervuld.

Strijdvragen duiken op waar één van de andere gronden ingeroepen wordt. Er blijven met name meningsverschillen bestaan over de vraag door welke meerderheid een besluit dient te worden gedragen waarbij revocatie om ernstige redenen geschiedt; ook blijft betwist welke waarde toegekend mag worden aan een statutaire clausule waarbij van de wettelijke quorumvereisten afgeweken wordt.

COPPENS; Kh. Brussel, 6 mei 1961, *J.C.B.*, 1962, 148, bevestigd door Hof Brussel, 1 maart 1963, *R.P.S.*, 1966, 132. *Anders*: Kh. Gent, 10 januari 1952, *gec.*; Kh. Luik, 14 mei 1973, *gec.*, *impliciet*; Kh. Brussel, 27 januari 1975, *gec.*

⁴⁶ RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 405-406.

⁴⁷ LOIR, *a.w.*, nr. 187; RONSE, *T.P.R.*, 1967, nr. 197; COLENS, *a.w.p.*, p. 106-107; J. VAN HOUTTE, *Vennootschappen*, *A.P.R.*, nr. 185; VAN LIER, *aangehaalde noot*, nr. 4; *anders*: TSCHOFFEN, *a.w.*, nr. 84; CHEVALIER, *a.w.*, p. 118 i.f.

⁴⁸ Kh. Brussel, 6 mei 1961, *gec.*; Hof Brussel, 1 maart 1963, *gec.*

⁴⁹ Willekeurig zou bv. zijn: afzetting na een wijziging van de sterkteverhoudingen in de algemene vergadering.

⁵⁰ Zie o.m. J. RONSE, «Beschouwingen over marginale toetsing», in *Liber Amicorum Mgr. Onclin*, Gembloux 1976, p. 367-369; W.C.L. VAN DER GRINTEN, «Marginale toetsing», in *Op de grenzen van komend recht, Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. J.H. Beekhuis*, Zwolle 1966, p. 109-123.

⁵¹ Hof Luik, 20 april 1948, *gec.*, ziet burgerlijk incivisme als een ernstige reden.

⁵² VAN RYN en HEENEN, *a.w.*, II, nr. 931; FREDERICQ, *a.w.*, V, nr. 653 i.f.; TSCHOFFEN, *a.w.*, nr. 82; A.P.R., LOIR, *a.w.*, nr. 192; J. VAN HOUTTE, *Vennootschappen*, *A.P.R.*, nr. 185. Voor de analogie met het «oude» Franse recht: DALLOZ, *Encyclopédie juridique*, III, *Sociétés*, tw. «S.A.R.L.», nr. 318 e.v., Parijs 1958; C. BERR, *L'exercice du pouvoir dans les sociétés commerciales*, nr. 658, Parijs, 1961; L. MAZEAUD, *Cours de droit commercial*, p. 518, Parijs, 1956. Het nieuwe Franse recht heeft de quasi herroepelijkheid ad nutum ingevoerd: DE JUGLART en IPPOLITO, *a.w.*, nr. 885.

⁵³ LOIR, *a.w.*, nr. 189; FREDERICQ, *a.w.*, nr. 653, p. 976; OLENS, *a.w.*, nr. 96, p. 106, RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 337 en 356-357; RESTEAU, *a.w.*, nr. 232; Kh. Brussel, 6 mei 1961, *gec.* *Anders*: VAN HOUTTE, *Traité*, nr. 261, p. 241.

⁵⁴ DE PAGE, *Traité*, V, nr. 80, p. 93; VAN RYN, *a.w.*, I, nr. 425.

21. De talrijkste en meest gezaghebbende rechtsleer houdt het erbij dat drie vierde van een geldig beraadslagende algemene vergadering het herroepingsbesluit moet goedkeuren, overeenkomstig de artikelen 136 jo 70 Vennootschapswet⁵⁵. De afwijkende opvatting opteert voor de eenvoudige meerderheid; zij vindt slechts sporadische verdedigers, die uiteenlopende argumenten trachten te ontwikkelen, maar overigens niet kunnen overtuigen⁵⁶. De rechtspraak oordeelde daaromtrent verdeeld^{57/58}.

De motivering voor het vereiste van gekwalificeerde meerderheid is helder en eenvoudig: de revocatie van een statutair zaakvoerder impliceert de wijziging van een clause in de statuten; één zeer uitzonderlijke toestand niet te na gesproken⁵⁹, is wettelijk nergens bepaald dat op statuten zou kunnen worden ingegrepen, met een geringere meerderheid dan die vastgelegd in de artikelen 136 jo 70 Vennootschapswet. Derhalve spelen ook in casu de voorgescreven stemtechniek en het opgelegde quorum ten volle. Dit geldt ongeacht of de zaakvoerder vennoot is of niet en of hij voor bepaalde of onbepaalde duur werd benoemd⁶⁰.

Andermaal is voor de bij de oprichting instrumenterende notaris een belangrijke voorlichtingstaak weggelegd; de vennoten dienen de verregaande implicaties van een bepaalde optie duidelijk te kunnen overzien.

22. Het wettelijk opgelegd meerderheidsquorum levert evenwel geen dwingend recht. In de oprichtingsakte kunnen ongetwijfeld afwijkende bedingen gestipuleerd worden. Er kan derhalve op geldige wijze overeengekomen worden dat een statutenwijziging zal kunnen worden doorgevoerd met een gewone of een van de wettelijk bepaalde afwijkende gekwalificeerde meerderheid⁶¹.

⁵⁵ VAN RYN en HEENEN, a.w., II, t.a.p.; FREDERICQ, a.w., t.a.p.; LOIR, a.w., nr. 189; COLENS, a.w., nr. 96, p. 107; GRÉGOIRE, a.w., p. 280; VAN RYN en VAN OMMESLAGHE, R.C.J.B., 1967, nr. 70 en R.C.J.B., 1973, nr. 60; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 356; RONSE, T.P.R., 1964, «Overzicht rechtspraak», nr. 155; VAN LIER, aangehaalde noot, t.a.p.; HERVE, aangehaalde noot, t.a.p.

⁵⁶ TSCHOFFEN, a.w., nr. 85, p. 146 en nr. 89, p. 142; H. DU FAUX, «La révocation du gérant d'une S.P.R.L.», R.P.S., 1966, 276; H. DU FAUX, «P.V.B.A.-Statutaire zaakvoerder — herroeping om ernstige reden», *Tijd. Not.*, 1975, 3.

⁵⁷ Kh. Brussel, 6 mei 1961, gec.; Hof Brussel 1 maart 1963, gec.; Hof Gent 28 maart 1966, gec.; Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec. Pro gewone meerderheid; Kh. Luik, 14 mei 1973, gec.

⁵⁸ Vóór de nieuwe, reeds geciteerde, Franse wet heerste in Frankrijk dezelfde onenigheid: HAMEL en LAGARDE, *Droit commercial*, Parijs, 1959, nr. 803 en ESCARRA en RAULT, *Cours de droit commercial*, Parijs, 1952 + suppl. 1953, nr. 965, schreven drierde meerderheid voor, terwijl HOUPIN en BOSVIEUX, *Traité général théorique et pratique des sociétés civiles et commerciales et des associations*, Parijs, 1935-1937, p. 781, voor gewone meerderheid opteerden. Onder het regime van de nieuwe wet is alle betwisting van de baan: ongeacht eventuele strijdige statutaire bedingen volstaat een absoluut meerderheidsbesluit van vennoten die meer dan de helft van het kapitaal vertegenwoordigen.

⁵⁹ Artikel 140 Vennootschapswet maakt ontbinding mogelijk mits een besluit in die zin door één vierde van de vennoten voorgedragen wordt in geval van verlies van drie vierde van het maatschappelijk kapitaal.

⁶⁰ Zie supra nr. 11.

⁶¹ VAN RYN en HEENEN, a.w., nr. 956; FREDERICQ, a.w., nr. 505; Nov., *Droit commercial*, III, *Sociétés commerciales*, nrs.

23. Het belang van de naleving van deze wettelijke of statutaire voorschriften blijkt hieruit, dat bij betwisting nopens de herroeping, een rechter de verenigbaarheid van het besluit met voormelde voorschriften zal toetsen alvorens het materieel aspect van de beslissing te onderzoeken. Vertoont het revocatiebesluit in dit opzicht gebreken, dan is het door vernietigbaarheid aangetast⁶².

24. 2) *Wat de vereiste formaliteiten betreft.* Doordat het herroepingsbesluit zich als statutenwijziging onderscheidt van gewone beslissingen van de algemene vergadering, veronderstelt een gave rechtshandeling niet enkel naleving van het vereiste meerderheidsquorum, de beraadslaging moet ook verlopen volgens de specifieke vormvoorschriften. Een rechtsgeldige herroepingsakte kan derhalve slechts geproduceerd worden met naleving van alle voorwaarden neergelegd in de artikelen 136 jo 70 en 11bis Vennootschapswet; een oproepingsbrief met bijzondere melding voor een buitengewone algemene vergadering, gericht aan alle vennoten, moet de voorgestelde wijzigingen bevatten; minstens de helft van het maatschappelijk kapitaal moet op de beraadslaging aanwezig zijn. Artikel 11bis bepaalt dat «bedongen» wijzigingen in dezelfde vorm dienen te worden gepast als de oprichtingsakte; in casu is dus een authentieke akte vereist.

Een en ander geldt op straffe van nietigheid: afwijkende statutaire bedingen hieromtrent kunnen geen enkel nuttig effect sorteren^{63/64}.

C. Publiciteitsvoorwaarden

25. Luidens de tekst van artikel 12, § 1, 2°, jo 10 Vennootschapswet moet elke wijziging in de statuten bekend gemaakt worden zoals de oprichtingsakte zelf.

Het herroepingsbesluit dient dus — minstens bij uittreksel — gepubliceerd te worden in de bijlage van het Belgisch Staatsblad; het moet in extenso neergelegd worden in het vennootschapsdossier op de griffie van de rechtbank van koophandel, en die neerlegging moet gemeld worden in de bijlagen van het Staatsblad.

De sanctie op gebrekkige bekendmaking ligt vervat in artikel 12, § 4, Vennootschapswet: het revocatiebesluit bezit geen actieve tegenwerpelijheid; derden daarentegen kunnen wel de passieve tegenwerpelijheid aanvoeren en het besluit dus in hun voordeel inroepen⁶⁵.

2496-2521, vooral nr. 2498; R.P.D.B., vº «Sociétés anonymes», nr. 1460; VAN RIJN en KEENEN, R.C.J.B., 1973, nr. 60; Herve, aangehaalde noot, t.a.p. Anders: VAN HOUTTE, *Vennootschappen*, A.P.R., nr. 151.

⁶² Kh. Brussel, 6 mei 1961, gec.; RONSE, T.P.R., 1964, nr. 155; zie verder nrs. 30-34.

⁶³ RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 194-195; Nov., *Droit commercial*, III, *Sociétés commerciales*, nr. 2498; VAN RYN en VAN OMMESLAGHE, R.C.J.B., 1967, a.a., t.a.p.

⁶⁴ Op te merken is dat RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 356, de vereiste naleving der wettelijke voorschriften voor statutenwijziging slechts vermeldt voor het geval revocatie op ernstige redenen steunt. Toch lijkt erg twijfelachtig dat deze auteur die naleving niet zou vereisen bij unaniem besluit.

⁶⁵ J. RONSE, *Vennootschapswetgeving*, Gent-Leuven, 1973, p. 35, nrs. 68 en 69.

D. Marginale bemerkingen

26. 1) *Revocatietermijn*. Men kan zich afvragen of de P.V.B.A. aan een bepaalde termijn gebonden is wanneer zij de herroeping op ernstige redenen wil funderen. Een wetelijke indicatie daaromtrent lijkt niet voorhanden. Eén rechtbank oordeelde ontkennend⁶⁶. Uitgaande van de overweging dat bij derden het rechtmatig vertrouwen wekt kan zijn dat een bepaald recht niet zal worden uitgeoefend, wordt in het algemeen gezegd dat elk beschikbaar recht voor «verwerking» vatbaar is⁶⁷; ook het herroepingsrecht dus. In elk geval zou de vennootschap te kwader trouw handelen door als ernstige redenen feiten in te roepen die zij eerder kennelijk gedekt heeft; men bedenke bv. dat geldig verstrekte kwijting voor de zaakvoerder ontslag impliceert van elke aansprakelijkheid wegens eventuele beheersfouten of schending van wet of statuten.

In die zin is het herroepingsrecht wel aan een temporele beperking onderhevig.

27. 2) *Rechtsmisbruik*. Op te merken is dat de vennootschap zich bij de uitoefening van het revocatierecht kan bezondigen aan rechtsmisbruik.

Er werd geoordeeld dat bij aanwezigheid van keuze tussen verscheidene wegen om een statutair zaakvoerder af te zetten, die mogelijkheid benut dient te worden waarbij laatstgenoemde het minst veren laat; het betreft een eenvoudige toepassing van de regel «gelijk voordeel, geen nadeel voor derden»⁶⁸. Bereikt men bv. unanimité, en blijft tegelijk een ernstige reden voorhanden, dan moet het besluit op straffe van schadeloosstelling gebaseerd worden op het eerste motief.

28. 3) *Uitwerking van het revocatiebesluit*. Vormt het herroepingsbesluit op zichzelf zonder meer een uitvoerbare akte of is het effect ervan opgeschort tot het rechterlijke bekrachtiging krijgt? Het antwoord op deze vraag heeft voornamelijk consequenties voor het lot van de afgezette zaakvoerder die zich z'n lot niet laat welgevallen⁶⁹. Met name hangt ervan af wie — de vennootschap of de zaakvoerder — een geding aanhangig kan maken en of de zaakvoerder al dan niet onmiddellijk zijn bestuurs- en vertegenwoordigingsbevoegdheid verliest. Menig auteur houdt het erbij dat een herroepingsbeslissing eerst rechtskracht verwerft nadat de bevoegde rechter de akte heeft getoetst op haar validiteit⁷⁰. Ten onrechte. Die optie was

voornamelijk geïnspireerd door de structurele gelijkenissen van de artikelen 1856 B.W. en 129 Vennootschapswet, alsook door de idee dat de ter zake voor het burgerlijk vennootschapscontract geldende regels⁷¹ doorgetrokken konden worden naar de P.V.B.A. Aldus miskende men duidelijk de eigen aard van de commercieel vennootschappelijke rechtsbetrekkingen en de daarvoor geconcipeerde wijze van besluitvorming. Het Hof van Cassatie wees overigens in 1966 al die opvatting van de hand⁷².

Het komt derhalve de rebellerende zaakvoerder toe gerechtelijke stappen te ondernemen om het onmiddellijk effect van de revocatie te neutraliseren.

29. Volledigheidshalve zij vermeld dat in geval verscheidene personen elkaar de bestuurs- en vertegenwoordigingsmacht over een P.V.B.A. zouden betwisten, het kort geding een voorlopige uitweg kan bieden: de herroepen zaakvoerder zou kunnen vorderen dat de gewraakte beslissing in afwachting van het vonnis ten gronde wordt opgeschort en niet bekendgemaakt zodat hij tijdelijk zijn functie nog zou kunnen bewaren.

De vennootschap van haar kant zou, net als de betrokken zaakvoerder overigens, aanstelling van een voorlopig beheerder kunnen uitlokken⁷³; zij zou tevens een onwillige zaakvoerder verbod kunnen doen opleggen. Derden zijn afdoend beschermd tegen eventueel schijnbare pluraliteit van concurrerende zaakvoerders; elke mogelijke dubbelzinnigheid is voor hen uitgesloten: alleen hij, die zijn hoedanigheid uit behoorlijk gepubliceerde akten — daaronder ook vonnissen begrepen — kan doen blijken, dienen zij als vertegenwoordigers te aanvaarden. Werden de publiciteitsvoorschriften door de vennootschap genegeerd dan kunnen derden zich beroepen op het voordeel van artikel 10, § 4, Vennootschapswet.

30. 4) *Rechterlijk toezicht*. Het herroepingsrecht berust exclusief bij de algemene vergadering, maar deze apprecieert toch niet soeverein: aan rechterlijk toezicht kan niet ontkomen worden⁷⁴. Een statutaire clause met strekking om deze controle uit te schakelen is eenvoudig nietig⁷⁵. Anderzijds houdt het sinds 1973 ingevoegde artikel 13quater Vennootschapswet in, dat nietigheid zonder

⁶⁶ Hof Luik, 20 april 1948, *R.P.S.*, 1948, 254.

⁶⁷ Zie daarover J. PITLO, *Systeem van het Nederlands privaatrecht*, 1964, p. 204-205; A.N. HOUWING, *Rechtsverwerking*, p. 31; J.P. VERHEUL, «Over rechtsverwerking», in *Uit het recht, Rechtsgeleerde opstellen aangeboden aan Mr. P.J. Verdam*, Kluwer-Deventer, 1971, p. 75-94.

⁶⁸ Kh. Kortrijk, 22 april 1965, *R.P.S.*, 1965, 103; vgl. Cass., 16 november 1961, *Pas.*, 1962, I, 332; W. VAN GERVEN, *Beginnselen van Belgisch Privaatrecht, Algemeen Deel*, 1969, nr. 70, p. 186.

⁶⁹ Zie M. GODIN, «La décision de l'assemblée générale des associés d'une S.P.R.L. de révoquer le gérant statutaire, pour motifs graves, prend-elle effet dès le vote? Le gérant démis dispose-t-il d'une action judiciaire pour attaquer la décision de révocation», *R.P.S.*, 1966, 113.

⁷⁰ VAN HOUTTE, *Vennootschappen*, A.P.R., nr. 187; LOIR, *a.w.*, nr. 183; COLENS, *a.w.*, nr. 96; VAN RYN, *a.w.*, I, nr. 937;

CHEVALIER, *a.w.*, p. 119 e.v.; TSCHOFFEN, *a.w.*, nr. 84; HOUPIEN en BOSVIEUX, *a.w.*, p. 780-781; *R.P.D.B.*, v^o «Sociétés», nr. 179; DU FAUX *R.P.S.*, 1966, nr. 5350.

⁷¹ Men zal zich herinneren dat uit het wederkerig karakter van het burgerlijk vennootschapscontract volgt dat slechts wijziging ervan mogelijk is met unanimité of gerechtelijke interventie: zie o.m. DE PAGE, V, *t.a.p.*; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 356.

⁷² Cass., 17 februari 1966, *Pas.*, 1966, I, p. 793; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 357.

⁷³ Zie over de mogelijkheden van een kort geding: G. HORMANS, «Le juge des référés et le droit des sociétés», *R.P.S.*, 1969, 47; Ch. LAPP, «La nomination judiciaire des administrateurs des sociétés», *Rev. Tr. Dr. Comm.*, 1952, 769; D. VIGNES, «Les pouvoirs des juges des référés», *Rev. Tr. Dr. Comm.*, 1950, 375. RONSE, *Vennootschapswetgeving*, nr. 87; Kh. Verviers, 9 april 1971, *R.P.S.*, 1971, nr. 5656; Kh. Brussel, 31 mei 1968, *R.P.S.*, 1969, nr. 5472; Kh. Luik, 16 december 1971, *R.P.S.*, 1971, nr. 5661; Kh. Brussel, 24 april 1975, *R.P.S.*, 1975, nr. 5841.

⁷⁴ FREDERICQ, *a.w.*, IV, nr. 202; LOIR, *a.w.*, nr. 188; RESTEAU, *a.w.*, nr. 197.

⁷⁵ Cass., 11 maart 1966, *Pas.*, 1966, I, p. 896.

rechterlijk vonnis — dat bovendien enkel voor de toekomst uitwerking heeft — uitgesloten is.

Vóór ieder ander onderzoek zal — zoals overigens bij alle gecontesteerde akten uitgaande van vennootschapsorganen — het formeel aspect van het revocatiebesluit op zijn gaafheid getoetst worden. Ontbreekt de conformiteit met de statuten, dan wordt de geïncrimineerde akte alleen al wegens zuiver vormgebrek eenvoudig vernietigd met toepassing van artikel 13^{quater}, § 3, jo 11bis Vennootschapswet⁷⁶. Controle op het materieel aspect van het besluit is delicaat. In casu zal slechts in het geval revocatie door ernstige redenen gemotiveerd wordt dit toezicht volle omvang bezitten. De toetsing zal niet enkel de realiteit van de ingeroepen motieven tot voorwerp hebben, tevens zal overwogen worden of de beslissing door die motieven kan worden gedragen. Dit onderzoek impliceert geenszins een rechterlijk opportuniteitsvoordeel, aangezien de ingeroepen ernstige redenen moeten behoren tot de «subjectieve» categorie⁷⁷.

Voor zover een revocatiebesluit zowel formeel als materieel buiten schot zou komen te staan, zou het toch nog aan de vernietigende invloed van een marginale toetsing kunnen bloot staan.

31. 5) *Vernietiging van het revocatiebesluit*. De annulatie van een herroepingsbesluit doet, wat de consequenties daarvan betreft, een aantal vragen rijzen waarop het antwoord niet altijd even evident lijkt. Moet aan het vonnis publiciteit verschafft worden? In welke mate wordt de toestand van een eventueel nieuw benoemde zaakvoerder en worden de handelingen die hij inmiddels stelde erdoor beroerd? Kan de herroepen zaakvoerder naar keuze reintegratie vorderen of opteren voor schadeloosstelling in geval van bewezen schade?

32. Indien, ingevolge voorlopige en dringende maatregelen bevolen in kort geding, de bekendmaking van het herroepingsbesluit werd voorkomen zijn thans geen bijzondere publiciteitsmaatregelen vereist. Is de herroeping evenwel al bekendgemaakt overeenkomstig de wettelijke bepalingen daaromtrent, dan vereist artikel 12, § 1, 5°, Vennootschapswet neerlegging van een uittreksel van het annulatievonnis in het vennootschapsdossier en bekendmaking ervan in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad⁷⁸. Het betreft immers een rechterlijke vernietiging van een statutenwijziging.

Een annulatievonnis bezit tevens een vernietigende weerslag op de benoemingsakte van de opvolger met toepassing van artikel 13^{quater} Vennootschapswet. Eens behoorlijk gepubliceerd heeft het vonnis volledige rechtskracht erga omnes, maar slechts ex nunc⁷⁹. De rechtshandelingen verricht na de statutenwijziging maar vóór de publicatie van het vernietigingsvonnis behouden hun rechts-

geldigheid overeenkomstig de artikelen 13^{quater} en 13^{quinquies} Vennootschapswet.

33. In verband met het alternatief «reïntegratie versus schadeloosstelling» kunnen nogal wat bedenkingen ontwikkeld worden. Vele daarvan blijken nochtans in hoge mate slechts theoretische waarde te bezitten.

Men zal zich herinneren dat weigering van de schuldenaar om zijn verbintenis te honoreren geen alternatieve verbintenis creëert in hoofde van de schuldeiser. Toepassing van het gemene verbintennisrecht moet leiden tot rechtstreekse uitvoering⁸⁰; dit kan evenwel niet geschieden tegen de wil van de schuldenaar in: omgekeerd mag dit niet afgewezen worden indien het wordt aangeboden⁸¹. In casu zou zulks beduiden dat de afgezette zaakvoerder niet te kiezen heeft: biedt de vennootschap reintegratie aan, dan moet hij ze aanvaarden; eventueel zal hij zich met schadeloosstelling moeten vergenoegen.

Dat zulke rechtsverhoudingen tot onbillijke toestanden aanleiding kunnen geven ligt voor de hand. Een behoorlijk gepubliceerd revocatiebesluit sorteert dadelijk het gewenste effect in de externe en de interne vennootschapsbetrekkingen; anderzijds is bekend hoeveel tijd kan verlopen vooraleer een definitieve eindbeslissing ten gronde gevormd geraakt⁸². Kan redelijkerwijs volgehouden worden dat een herroepen statutair zaakvoerder maar naar geen werk moet uitkijken in afwachting van mogelijke reintegratie of dat hij uit een nieuwe functie maar ontslag moet nemen om de oude weer te vervullen? Bedenkt men daarbij dat de vertrouwensrelatie tussen zaakvoerder en vennootschap minstens erg gehavend uit een eventuele gerechtelijke procedure te voorschijn zal komen, dan kan toch wel de vraag gesteld worden of reintegratie niet een ietwat werkelijkheidsvreemd perspectief vormt. Toch werd ze reeds bevolen⁸³.

Bij gebrek aan mogelijkheid — zoals die in artikel 1869 B.W. voor de burgerlijke vennootschap is bepaald — om de inbreng terug te trekken zal de onenigheid tussen vennoten bij vernietiging van het afzettingsbesluit veelal alleen uit de wereld geholpen kunnen worden via ontbinding van de P.V.B.A. met toepassing van artikel 1871 B.W., althans indien de zaakvoerder tevens vennoot is⁸⁴.

34. Schadeloosstelling is voor de zaakvoerder ook niet per se aantrekkelijk. Voor de schadebegroting ontbreken vaak consistente criteria: aantal jaren activiteit, financiële

⁸⁰ DE PAGE, *Traité*, III, nr. 94.

⁸¹ De Franse wet nr. 537 van 24 juli 1966 bepaalt in artikel 55 dat een zonder gegronde reden ontslagen zaakvoerder eventueel enkel op schadeloosstelling aanspraak kan maken; reintegratie behoort niet meer tot de mogelijkheden: zie o.a. E. DERUPPÉ, *Mélanges offerts à Jean Brethe de la Gressaye*, 1967, p. 177, nr. 190.

⁸² In de meeste gevallen zullen maatregelen in kort geding weinig aan dit bezwaar afdoen omdat veelal een voorlopig beheerder het ambt van zaakvoerder tijdelijk zal waarnemen.

⁸³ Kh. Brussel, 27 januari 1975, gec.

⁸⁴ Zie omtrent toepassing van 1871 B.W.: RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 357 en 519; FREDERICQ, *a.w.*, V, nr. 660; VAN RYN en HEENEN, *a.w.*, II, nr. 346; VAN HOUTTE, *Traité*, nr. 233; LOIR, *a.w.*, nr. 402; R. LEHRER, «La dissolution des sociétés pour justes motifs», *R.P.S.*, 1962, nr. 5066; VAN DEN BERGH, «Oorzaken van ontbinding in de P.V.B.A.», *R.W.*, 1961-62, 1169; Kh. Gent, 10 januari 1952, gec.

⁷⁶ RONSE, *T.P.R.*, 1964, nr. 155; RONSE, *Vennootschapswetgeving*, nr. 266; J. RONSE, *Preadvies over nietigheid van besluiten van organen van de naamloze vennootschap*, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, Zwolle 1966, p. 29-36; Kh. Brussel, 6 mei 1961, gec.

⁷⁷ Zie supra nrs. 17 en 18.

⁷⁸ RONSE, *Vennootschapswetgeving*, nrs. 87 en 90.

⁷⁹ RONSE, *a.w.*, nrs. 266 en 275.

waarde van het verplicht prijsgegeven ambt, het feit dat eventueel een onderneming werd «groot» gemaakt, de bereikte leeftijd, de kansen om nog een nieuwe functie te bemachtigen op de arbeidsmarkt? De rechters zullen wellicht genoopt worden tot becijfering ex aequo et bono. Een situatie waarin de zaakvoerder volkomen afhankelijk is van de houding van de vennootschap kan geen voldoening schenken. *De lege ferenda* zou voor de statutaire zaakvoerder een opzeggingsregeling wenselijk zijn, geïnspireerd op die uit het arbeidsrecht⁸⁵. Wellicht zou eveneens de mogelijkheid kunnen worden onderzocht om in bepaalde gevallen gedwongen cessie van aandelen te realiseren.

IV. Vrijwillig ontslag

35. Een exceptioneel en meteen kenmerkend facet van de klassieke mandaatsovereenkomst ligt ongetwijfeld in de principiële mogelijkheid om van beide zijden ad nutum een eind te maken aan de rechtsbetrekking⁸⁶. Aangezien de bestuursopdracht van de zaakvoerder voor een niet onbelangrijk deel binnen een mandaatsovereenkomst kan worden gestructureerd, kan gezegd worden dat beëindiging van de rechtsverhouding door de mandataris ook in casu zou moeten kunnen worden bereikt zoals gemeenrechtelijk is bepaald. Daaromtrent bestaat eensgezindheid voor zover het een gewoon zaakvoerder betreft⁸⁷; de meningen lopen uiteen wanneer de statutaire zaakvoerder ter sprake komt.

36. Van Rijn blijft erbij dat ter zake dezelfde regels toegepast dienen te worden als bij de vennootschap onder firma, hetgeen voor hem betekent dat alle vennoten akkoord moeten gaan⁸⁸. Van Houtte verdedigt de stelling dat het gegeven ontslag aanvaarding vereist⁸⁹, anderen nog dat deze bovendien slechts rechtsgeldigheid verwerft mits de bijzondere vorm- en quorumvereisten bij statutenwijziging in acht worden genomen⁹⁰. Meermaals werd in die zin geargumenteed vanuit de idee dat zulks hoorde als tegenprestatie van de belangrijke wettelijke bescherming van de statutaire zaakvoerder. Het Hof te Gent had geopteerd voor de derde oplossing — aanvaarding bij statutenwijziging⁹¹ — maar werd op dat punt door het Hof van Cassatie gecensureerd. In een arrest van 27 juni 1969 beslechtte het hoogste Hof de kwestie en stelde het dat, ongeacht of de zaakvoerder vennoot is of niet, het ontslag een unilaterale rechtshandeling vormt, die haar effect sorteert onafhankelijk van enige aanvaarding⁹². Dit lijkt de enig juiste oplossing.

37. De stelling dat vrijwillig ontslag van een statutair zaakvoerder een statutenwijziging zou impliceren, ziet

over het hoofd dat, vanuit het standpunt van de vennootschap bekeken, het ontslag niet meer dan een rechtsfeit is, net als het eventueel overlijden van een statutair zaakvoerder of nieuwe dwingende wetgeving van de overheid die statuten zou doorkruisen. Daardoor wordt de draagwijdte van de statuten weliswaar aangetast; doch alleen indien een wijziging intreedt ten gevolge van een rechtshandeling uitgaande van de vennootschap, dienen vorm-, meerderheids- en publiciteitsvereisten van statutenwijziging nageleefd te worden⁹³.

De stelling die aanvaarding van het ontslag, zonder meer, voorschrijft miskent het unilateraal karakter van het ontslag, dat om rechtskracht te bezitten helemaal geen aanvaarding behoeft⁹⁴. De waarde van het cassatiestandpunt wordt daarenboven helemaal duidelijk als men bedenkt dat een statutair zaakvoerder die niet over voldoende stemmen zou beschikken om zijn ontslag te doen aanvaarden door de algemene vergadering, nooit van zijn functie zou afgeraken⁹⁵.

Terecht benadrukt Ronse dat de bijzondere bescherming uit artikel 129 Vennootschapswet uitsluitend de zaakvoerder qualitate qua ten goede komt⁹⁶. Het ontslag behoeft geen aanvaarding, het moet enkel de algemene vergadering ter kennis gebracht worden.

38. Niets kan derhalve een statutair zaakvoerder beletten ontslag te nemen wanneer hij dit wenst. Slechts aan één beperking is hij gebonden: art. 2007 B.W. wil dat het ontslag niet ongelegen komt voor de vennootschap⁹⁷; de eenzijdige beëindiging is dus toch soms sanctioneerbaar: de ontslagnemende zaakvoerder kan tot schadeloosstelling veroordeeld worden indien hij zou weigeren, bij ongelegen ontslag, zijn taak voort te zetten tot in zijn vervanging is voorzien⁹⁸.

Wel zou de zaakvoerder geldig van zijn ontslagrecht kunnen afzien en een opzeggingstermijn bedingen ten voordele van de vennootschap⁹⁹.

Artikel 12, § 1, 3°, legt ook publikatieverplichting op van het vrijwillig ingediende ontslag van de zaakvoerder, net als bij herroeping: neerlegging van een akte in het vennootschapsdossier en bekendmaking in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad is dus vereist.

Indien de vennootschap nalaat het nodige te doen kan de ontslagnemende zaakvoerder zo nodig met een rechterlijk bevel de publikatie afdwingen.

Frank BLONDEEL
Assistent K.U.Leuven

⁸⁵ Lees in die zin GRÉGOIRE, a.a., t.a.p.

⁸⁶ DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, V, uitgave 1975, p. 459, nr. 466, ook nr. 355, p. 353.

⁸⁷ FREDERICQ, a.w., V, p. 653; VAN RYN en HEENEN, a.w., II, nr. 928, met verwijzing naar I, nr. 589.

⁸⁸ VAN RYN, a.w., I, nr. 425; VAN RYN en VAN OMMESSLAGHE, *R.C.J.B.*, 1973, nr. 60 i.f.

⁸⁹ VAN HOUTTE, *Traité*, nr. 158, p. 237; VAN HOUTTE, *Rép. Not.*, a.a., nr. 294, p. 152.

⁹⁰ GRÉGOIRE, a.a., p. 284; VAN LIER, aangehaalde noot, nr. 3 i.f., t.a.p.

⁹¹ Hof Gent, 28 maart 1966, gec.

⁹² Cass., 27 juni 1969, *R.P.S.*, 1971, 233, met noot van J.M. NELISSEN.

⁹³ RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 194-195.

⁹⁴ RONSE, *T.P.R.*, 1967, a.a., nr. 194; NELISSEN, aangehaalde noot, t.a.p., met uitgebreide literatuuropgave; HOUPIN en BOSVIEUX, a.w., II, nr. 1031; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 359.

⁹⁵ RONSE, *T.P.R.*, 1967, a.a., t.a.p.

⁹⁶ RONSE, *Vennootschapsrecht*, nr. 359.

⁹⁷ VAN RYN, a.w., I, nr. 589; RESTEAU, a.w., nr. 183, p. 198; VAN HOUTTE, *Traité*, nr. 158, p. 237; RONSE, *T.P.R.*, 1967, a.a., t.a.p.; VAN HOUTTE, *Rép. Not.*, a.a., nr. 294, p. 152; DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, V, nr. 466, p. 459-460; Kh. Sint-Niklaas, 19 januari 1960, *R.W.*, 1961-62, 493; Cass., 27 juni 1969, gec.

⁹⁸ RONSE, *T.P.R.*, 1967, a.a. t.a.p.; RONSE, *Vennootschapsrecht*, p. 359-360.

⁹⁹ VAN HOUTTE, *Traité*, t.a.p., NELISSEN, aangehaalde noot, t.a.p.; DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, V, nr. 466 i.f. p. 460.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 4 APRIL 1979

Voorzitter : baron Richard

Raadsheer-rapporteur : de h. Sace

Eerste-advocaat-generaal : de h. Charles

Minnelijke schikking — Termijn van betaling — Verval van strafvordering.

Luidens artikel 166 van het Wetboek van Strafvordering doet de betaling de strafvordering eerst vervallen als ze binnen de bepaalde termijn is geschied. Die bepaling raakt de openbare orde en daar kan niet van afgeweken worden.

Procureur des Konings te Brussel t/ d.B.

Gelet op het bestreden vonnis, op 30 januari 1979 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Brussel ;

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 166 van het Wetboek van Strafvordering,

doordat het vonnis vaststelt dat «de transactie» de strafvordering heeft doen vervallen, welke ten laste van verweerster ingesteld was wegens een overtreding van artikel 27.3.1 van het koninklijk besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer,

terwijl de betaling van de door het openbaar ministerie bij de politierechtbank bepaalde som pas op 1 september 1978 werd gedaan, dit is buiten de bepaalde termijn, die immers al verstreken was op 14 mei 1978 ;

Overwegende dat het vonnis vaststelt «dat beklaagde aantoonde dat zij de som van vijfhonderd frank die haar bij wijze van transactie was voorgesteld op 14 maart 1978, heeft betaald op 1 september 1978, dit is vóór het hoger beroep van de openbare partij» en beslist dat «de transactie de strafvordering heeft doen vervallen» ;

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat de termijn die het openbaar ministerie overeenkomstig artikel 166 van het Wetboek van Strafvordering heeft gesteld voor de betaling van die som, verstreek op 14 mei 1978 ;

Overwegende dat luidens die wetsbepaling de betaling de strafvordering eerst doet vervallen als ze binnen de bepaalde termijn geschied is ; dat die bepaling de openbare orde raakt en daar niet van kan worden afgeweken ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Veroordeelt verweerster in de kosten ;

Verwijst de zaak naar de Correctionele Rechtbank te Nijvel, zitting houdend in hoger beroep.

NOOT—Betreffende de minnelijke schikking

Naar luid van artikel 166 van het Wetboek van Strafvordering, doet de betaling van de bij minnelijke schikking opgelegde som slechts dan de strafvordering vervallen, wanneer het bedrag binnen de vastgestelde termijn in handen van de ontvanger der registratie wordt gestort.

Deze bepaling raakt de openbare orde en daar kan niet van afgeweken worden (Cass., 30 oktober 1939, *Pas.*, 1939, I, 451). Ook de strafrechter kan deze termijn niet verlengen (verg. Corr. Leuven, 25 mei 1972, *R. W.*, 1972-73, 1062 met noot).

Indien het een wanbedrijf betreft, zoals ten deze, is de termijn van betaling ten minste acht dagen en ten hoogste zes maanden, behoudens verlenging van de termijn tot twaalf maanden, wanneer bijzondere omstandigheden het nodig maken.

Als de verdachte, na het verstrijken van de vastgestelde termijn, vervolgd wordt is het onontbeerlijk dat het strafdossier de nodige bewijsstukken bevat waaruit blijken kan dat de toegestane termijn verstreken was op het ogenblik van het instellen van de strafvervolgung.

A. Vandeplas

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 28 MEI 1979

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Simont en Bützler

Arbeidsongeval — Aanwijzing van een letsel en een plotse gebeurtenis — Vermoeden van causaal verband — Oorzaak der gebeurtenis buiten het organisme van de getroffene — Bewijs niet vereist — Val als plotse gebeurtenis.

Krachtens art. 9 AOW wordt het letsel vermoed door een ongeval te zijn veroorzaakt wanneer benevens het bestaan van een letsel een plotse gebeurtenis wordt aangewezen. Uit deze bepaling vloeit voort dat de getroffene of zijn rechthebbenden niet moeten bewijzen dat de oorzaak of een van de oorzaken van de gebeurtenis buiten het organisme van de getroffene ligt.

De val van een lichaam kan de plotse gebeurtenis zijn die het letsel heeft veroorzaakt. Het staat de verzekeraar te bewijzen dat het letsel niet door de val is veroorzaakt.

N.V. R. t/ De M.

Conclusie van de advocaat-generaal Lenaerts

Het arbeidshof oordeelt dat de man van verweerster ingevolge een arbeidsongeval overleden is, ook al zijn de

omstandigheden waarin hij op de grond is neergevallen, niet duidelijk gekend.

Het eerste middel verwijt het arbeidshof de val van de getroffene als zodanig te hebben beschouwd als de plotselinge gebeurtenis, zonder vaststelling van enige uitwendige oorzaak van de val.

Verweerster stelt daartegenover dat de wetgever in 1971 een nieuwe inhoud aan het begrip arbeidsongeval heeft gegeven en de getroffene of zijn rechthebbenden niet moeten aantonen dat de plotselinge gebeurtenis is teweeggebracht door een uitwendige oorzaak.

Deze voorziening stelt dus de vraag aan de orde of de begripsomschrijving die het Hof sedert de arresten van 26 mei 1967¹ van het arbeidsongeval heeft gegeven, ook voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 geldig blijft en inzonderheid of in de definitie nog als voorwaarde moet worden gesteld dat de oorzaak of een van de oorzaken van de plotselinge gebeurtenis die het lichamelijk letsel heeft teweeggebracht, buiten het organisme van de getroffene ligt.

Weliswaar heeft het Hof na de inwerkingtreding van de wet van 10 april 1971 deze begripsomschrijving al dikwijls in herinnering gebracht en toegepast. Maar op één uitzondering na betroffen die arresten nog de gecoördineerde wetten van 28 september 1931². In het arrest van 27 februari 1978³, dat dezelfde definitie nogmaals herhaalt, gaat het daarentegen wel om de toepassing van de nieuwe wet, maar de vraag of deze laatste al dan niet een gewijzigde definitie vergt, had geen invloed op de oplossing die het Hof aan het geschil heeft gegeven, omdat het middel feitelijke grondslag miste. Men kan dit arrest daarom bezwaarlijk beschouwen als een precedent dat op de thans gestelde vraag reeds een definitief antwoord heeft gegeven.

Luidens artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet is een arbeidsongeval «elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt».

Deze wettelijke omschrijving doet niet blijken van een fundamenteel verschil met de vroegere wetgeving, die eveneens als voorwaarde stelde dat het ongeval overkomen is tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. De wet van 1971 voegt alleen eraan toe dat het ongeval een letsel moet hebben veroorzaakt, wat eerder voor de hand ligt omdat er anders geen plaats is voor arbeidsongevallenvergoeding die alleen de lichamelijke schade dekt welke het gevolg van het ongeval is⁴.

Wanneer men zich uitsluitend aan de geciteerde tekst van artikel 7 houdt, is er geen reden om de definitie van het Hof niet meer bruikbaar te achten.

Tijdens de voorbereiding van de wet heeft de wetgever nochtans uitdrukkelijk en herhaaldelijk zijn voorkeur laten

blijken voor de begripsomschrijving die advocaat-generaal Duchatelet in zijn noot bij het arrest van 26 mei 1967 had voorgesteld en waarin de voorwaarde dat de oorzaak of een van de oorzaken buiten het organisme moet liggen, werd weggelaten. Die definitie luidde : «L'événement soudain qui produit une lésion corporelle, survenu au cours et par le fait de l'exécution d'un contrat de louage de travail»⁵.

In de memorie van toelichting bij het wetsontwerp geeft de Regering als haar mening te kennen dat «in de huidige omstandigheden, de bepaling geformuleerd door prof. Duchatelet de voorkeur verdient, daar ze kort is en toch alle basiselementen omvat (plots feit, letsel).

«de bepaling van prof. Duchatelet laat ook de uitwendige oorzaak achterwege, wat aansluit bij de studie van de heer François⁶ en bij het voorstel van de werknemers-afgevaardigden in de Nationale Arbeidsraad⁷.

«Het is dus duidelijk dat ze het best de algemene stroming van de rechtsleer vertolkt»⁸.

Zo de Regering de definitie van advocaat-generaal Duchatelet niet in de wet heeft opgenomen, betekent dit niet dat zij toch nog enige twijfel omtrent de juistheid ervan had ; de reden van dat weglaten ligt uitsluitend hierin dat «het opnemen van een te precieze bepaling in de wet alle soepelheid van de benadering en beoordeling van de toestand (kan) wegnemen.

«De rechtspraak en de rechtsleer geconfronteerd met de dagelijkse feiten moeten erover waken dat overeenkomstig de wil van de wetgever, de interpretatie van het begrip, met het oog op de ruimst mogelijke bescherming van de fysieke integriteit (wat het behoud van alle mentale kwaliteiten veronderstelt) voortdurend aangepast wordt aan de werkelijkheid.

«De tekst van het ontwerp beperkt er zich toe de essentiële elementen van het begrip arbeidsongeval aan te geven.

Met betrekking tot de oude tekst werd nochtans verduidelijkt dat het ongeval een letsel moet veroorzaken hebben bij de getroffene...

«Zo de wetgever het voorstel van de Regering volgt, wordt het 'arbeidsongeval' in de wet bepaald, terwijl het begrip ongeval daarentegen, op één element na (nl. het letsel) niet omschreven wordt»⁹.

Dit standpunt van de Regering, dat de minister in zijn inleidende uiteenzetting voor de Senaatscommissie nog eens uitvoerig herhaalt¹⁰, wordt tijdens de bespreking van het ontwerp in het Parlement op alle punten zonder enig voorbehoud bevestigd.

In de Senaat verklaart de verslaggever : «Uw commissie meent, samen met de regering, dat het 'ongeval' thans het plotse feit is dat een letsel veroorzaakt. Om een eventueel bredere interpretatie van het begrip 'ongeval' niet in de weg

¹ Arr. Cass., 1967, 1178 en 1179, met conclusie van de procureur-generaal GANSHOF VAN DER MEERSCH, toen eerste advocaat-generaal, in Pas., 1967, I, 1138.

² Cass., 22 maart 1972 (Arr. Cass., 1972, 700), 11 oktober 1972 (ibid., 1973, 152), 16 januari 1974 (ibid., 1974, 548) en 22 september 1976 (ibid., 1977, 187).

³ R.W., 1978-79, 1487, met noot J.R.R.

⁴ Vgl. de opmerkingen van senator Lagasse in de openbare vergadering van de Senaat (1970-1971, Hand., 9 februari 1971, blz. 809 en 10 februari 1971, blz. 847).

⁵ Revue critique de la Jurisprudence belge, 1968, 293 e.v., inzonderheid 310, nr. 46.

⁶ Bedoeld wordt de studie «Essai critique sur la notion d'accident du travail», in Annales de la Faculté de droit de l'Université de Liège, 1963, 229-254.

⁷ Bedoeld wordt het advies nr. 302 van 3 april 1969 (zie Verslag van de Secretaris over de activiteit van de Nationale Arbeidsraad, 1968-1969, blz. 117 e.v., inzonderheid blz. 128).

⁸ Senaat, 1969-1970, Gedr. St., nr. 328, blz. 10.

⁹ Ibid., blz. 10-11.

¹⁰ Senaat, 1970-1971, Gedr. St., nr. 215, blz. 5.

te staan, wordt in de tekst van artikel 7 alleen gezegd dat er een letsel moet zijn»¹¹.

Zowel de minister¹², als de Kamercommissie¹³ en de verslaggever van de Kamer¹⁴ bevestigen dat een ongeval een «plots feit» is dat een letsel veroorzaakt.

In de Senaatscommissie en in de openbare vergadering van de Senaat verduidelijkt de minister nog dat het element «plots feit» niet in de definitie die de wet geeft, is opgenomen omdat het «moeilijk omschrijfbaar» is¹⁵. «Het opnemen van de woorden 'het plots feit' komt neer op het omschrijven van een vaag begrip, namelijk 'ongeval', door een ander even vaag begrip, namelijk 'plots feit'... Voor de rechtspraak is het belangrijk dat de wil van de wetgever duidelijk is... en de wil van de wetgever is in dit geval dat de wet in de meest brede betekenis wordt geïnterpreteerd»¹⁶.

Hoewel de wetgever aldus duidelijk te kennen heeft gegeven dat in de begripsomschrijving van het Hof de woorden «en waarvan de oorzaak of één van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt» mogen wegvallen, vindt men in de parlementaire voorbereiding nergens enige aanwijzing dat de wetgever van mening is dat voortaan ook als arbeidsongeval zou moeten worden beschouwd een letsel dat uitsluitend te wijten is aan de inwendige gesteldheid van de getroffene. Advocaat-generaal Duchatelet heeft evenmin om die reden de schrapping van de aangehaalde woorden voorgesteld; en geen van de auteurs die voor een verruiming van de begripsomschrijving van het Hof hebben gepleit, komen ervoor uit dat geen uitwendige oorzaak meer vereist is¹⁷.

Waarom hecht de rechtsleer, hierin aangemoedigd door de wetgever, dan zoveel belang aan de vereenvoudiging van de definitie, inzonderheid aan de weglating van elke verwijzing naar de uitwendige oorzaak?

Advocaat-generaal Duchatelet verantwoordt dit als volgt. Het behoud van die voorwaarde komt erop neer dat men de getroffene langs een omweg een bewijslast oplegt waarvan de wet hem precies heeft willen ontslaan door het vermoeden in te stellen dat het ongeval dat tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen, ook door het feit van die uitvoering is overkomen¹⁸.

Maar ten aanzien van de bewijslast bevat de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 juist een nieuwe regel, die aan deze kritiek tegemoetkomt.

Artikel 9 vestigt een weerlegbaar vermoeden dat het letsel veroorzaakt is door een ongeval, «wanneer de getroffene of zijn rechthebbenden, benevens het bestaan van het letsel, een plotselinge gebeurtenis aanwijzen».

Deze bepaling vindt zijn oorsprong in een voorstel van senator De Clercq om het bepaalde in het ontwerp, dat overigens uit de gecoördineerde wetten was overgenomen en luidens hetwelk het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de overeenkomst, behoudens tegenbewijs, wordt geacht te zijn overkomen door het feit van de uitvoering, te vervangen door een bepaling, waarin de beide vermoedens samen als volgt zouden worden omschreven:

«Tot het bewijs van het tegendeel, wordt ieder ongeval geacht een arbeidsongeval te zijn indien de getroffene of diens rechthebbenden, benevens het bestaan van het letsel, een plotselinge gebeurtenis aanwijst overkomen aan de getroffene tijdens de uitvoering van de overeenkomst»¹⁹.

Terzelfder tijd stelde de senator voor, wat de ongevallen op de weg naar en van het werk betreft, het weerlegbaar vermoeden in te voeren dat het om zulk ongeval gaat, wanneer naast het letsel een plotselinge gebeurtenis wordt aangewezen die de getroffene overkomen is op een plaats die als weg naar of van het werk in aanmerking komt²⁰.

De Raad van State adviseerde de beide vermoedens in verband met het arbeidsongeval niet in één tekst samen te brengen, maar van het nieuwe voorgestelde vermoeden een aparte bepaling te maken die dan tevens voor de ongevallen op de weg naar en van het werk kon dienen. Hij stelde een tekst voor, die de inhoud van de amendementen niet wilde wijzigen²¹. Deze werd, op voorstel van de Regering²², door de Senaatscommissie goedgekeurd²³ en is zonder verdere wijziging artikel 9 van de wet geworden.

Senator De Clercq gaf de volgende verantwoording van zijn voorstel:

«Voor de getroffenen liggen de meeste praktische moeilijkheden niet in de inhoud van het arbeidsongevalbegrip, maar in de menigvuldige bewijzen die zij tot nog toe moesten aanbrengen.

(...) de geschiedenis van de rechtspraak heeft geleerd dat van de getroffenen (of van diens rechthebbenden, wat in de praktijk nog moeilijker uitviel) geëist werd aan te tonen dat zij niet het slachtoffer geweest waren van een gewone ziekte of een gewoon ongeval. In de kenmerken van het ongeval heeft men de criteria ingebouwd die het van de gewone ziekte (vb. hartaderbreuk) of van het gewoon ongeval (vb. gewoon struikelen uit pure inwendige vergissing) moesten onderscheiden. De discussies omtrent de noodzaak van een 'uitwendige oorzaak', waarvan de getroffene minstens het medebestaan moest aantonen, zijn daarvan het kernstuk. Zij hebben geleid tot het onderzoek of zwaartekracht al dan niet een uitwendige kracht was.

De noodzaak van een onderscheid tussen het ongeval en de gewone ziekte zal in elk geval blijven voortbestaan en daarom blijft het gevaar bestaan dat de getroffenen of hun rechthebbenden dit onderscheid zullen moeten bewijzen, dan wanneer dit in menig geval onmogelijk is.

Een nadere bepaling in de wet inschrijven van het begrip 'ongeval' kan deze praktische moeilijkheden niet oplossen. Enkel een omkering van de bewijslast inzake de elementen die het ongeval uitmaken kan, in geval van twijfel, ervoor zorgen dat de zwakste partij niet geschaad wordt.

¹¹ Senaat, 1970-1971, *Hand.*, 9 februari 1971, blz. 805.

¹² *Ibid.*, 10 februari 1971, blz. 845.

¹³ Kamer, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 887/6, blz. 3.

¹⁴ Kamer, *Hand.*, 31 maart 1971, blz. 11.

¹⁵ Senaat, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 215, blz. 5.

¹⁶ Senaat, *Hand.*, 10 februari 1971, blz. 845.

¹⁷ Zie o.m. J.R. RAUWS, «De behoefte aan een definitie van het wettelijk begrip arbeidsongeval anno 1971», *Rechtskundig Weekblad*, 1976-77, 2007, inzonderheid nr. 7, 2015; L. FRANÇOIS, «L'accident du travail ou les vicissitudes d'une définition juridique», *Journal des Tribunaux du travail*, 1972, 193; P. VAN DER VORST, «Redéfinir la notion d'accident du travail», *Revue générale des assurances et des responsabilités*, 1972, 8898, inzonderheid nr. 5, blz. 8898/2.

¹⁸ *Op. cit.*, nrs. 38-40, 306-307.

¹⁹ Senaat, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 215, blz. 43.

²⁰ *Ibid.*, blz. 53.

²¹ *Ibid.*, blz. 49.

²² Senaat, *Gedr. St.*, nr. 522.

²³ Senaat, *Gedr. St.*, nr. 215, blz. 50.

Dit is dan ook de bedoeling van de wijziging van het tweede lid. Om tot vergoeding te worden toegelaten zal de getroffene of de rechthebbenden nog enkel de volgende elementen moeten aantonen :

1. het bestaan van een letsel ;
2. een plotselinge gebeurtenis overkomen aan de getroffene ;

3. tijdens de uitvoering van de overeenkomst.

Deze elementen zijn feitelijkheden die gemakkelijk kunnen worden aangetoond en die door de Regering als constituerende elementen aanvaard worden.

De bewijslast van de oorzakelijke verhouding tussen letsel en arbeid en van het onderscheid tussen ongeval en ziekte wordt op deze wijze naar de verzekeraar verlegd.

Een dergelijke formulering spreekt zich niet uit over de inhoud van het begrip ongeval. Het enige wat ervan gezegd kan worden is dat het onder meer een plotselinge gebeurtenis is, wat iedereen als minimuminhoud aanvaardt. Aan de bepaling vervat in lid één van artikel 7 wordt bijgevolg niet geraakt door deze regeling van de bewijslast.»²⁴.

De Raad van State herhaalt dat de strekking van de amendementen is «een einde maken aan de regel volgens welke het aan de getroffene of zijn rechthebbenden toekomt te bewijzen dat er een oorzakelijk verband is tussen het ongeval en het letsel» en dat de verzekeraar het vermoeden moet omkeren en hij moet bewijzen «dat er gemis van verband is tussen letsel en arbeid. Dat kan hij bijvoorbeeld door aan te tonen dat het letsel uitsluitend aan een inwendige fysische oorzaak te wijten is of nog dat het letsel onmogelijk het gevolg kan zijn geweest van de door de getroffene of zijn rechthebbenden aangetoonde plotse gebeurtenis, omdat deze laatste bijvoorbeeld geen enkel verband kan hebben gehad met het letsel»²⁵.

De Raad van State meende ook dat de door hem voorgestelde tekst duidelijker deed uitkomen «dat het de bedoeling is, niets te zeggen over het begrip ongeval. Wel zal er, als uitgegaan kan worden van een plotselinge gebeurtenis, een versoepeling van de bewijslast ten voordele van de gerechtigden worden ingevoerd.

(...)

De amendementen zullen tot gevolg hebben dat in de gevallen waarin gelet op de gegeven omstandigheden twijfel mogelijk zou zijn, de twijfel het recht op uitkeringen niet langer doet vervallen»²⁶.

Ten slotte onderstrepen ook de minister in de openbare vergadering van de Senaat en de Kamercommissie dat de verzekeraar moet bewijzen dat tussen het letsel en de plotselinge gebeurtenis geen verband bestaat²⁷.

Tegen artikel 9 heeft senator Lagasse een dubbele kritiek uitgebracht : men zou, enerzijds, eruit kunnen afleiden dat een letsel veroorzaakt door een plotselinge gebeurtenis, geen ongeval is, omdat tegenbewijs mogelijk is, en anderzijds kunnen beweren dat een letsel dat niet veroorzaakt is door een plotselinge gebeurtenis, toch een ongeval is, maar dat dan het vermoeden niet speelt²⁸.

²⁴ *Ibid.*, blz. 45.

²⁵ *Ibid.*, blz. 49.

²⁶ *Loc. cit.*

²⁷ *Senaat*, 1970-1971, *Hand.*, 10 februari 1971, blz. 845 ; *Kamer*, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 887/6, blz. 4.

²⁸ *Senaat*, 1970-1971, *Hand.*, 9 februari 1971, blz. 809, en 10 februari 1971, blz. 848.

Ik geloof niet dat wij de senator in deze casuïstiek moeten volgen, want geen van beide interpretaties zijn hier aan de orde.

Belangrijker lijkt mij dat artikel 9 de regelen betreffende de bewijslast ten minste toch verduidelijkt en zeker vereenvoudigt.

Ook indien men eraan houdt dat in de begripsomschrijving van «arbeidsongeval» de voorwaarde wordt behouden dat de oorzaak van de plotselinge gebeurtenis of een van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene moet gelegen zijn, dan lijdt het toch geen twijfel dat de getroffene of zijn rechthebbenden daarvan het bewijs niet moeten leveren.

Voldoende is dat zij het bestaan van een plotselinge gebeurtenis en van een letsel bewijzen. Wel is vereist dat zij de beide elementen aanwijzen ; want het letsel is niet de gebeurtenis en hoeft overigens ook niet plotseling te zijn overkomen, zoals tijdens de parlementaire voorbereiding herhaaldelijk werd onderstreept²⁹. Het letsel moet wel veroorzaakt zijn door de gebeurtenis, maar dat oorzakelijk verband moeten de getroffene of diens rechthebbenden niet bewijzen. Het staat de verzekeraar het bewijs te leveren dat er geen oorzakelijk verband bestaat.

En zo komt het element «uitwendige oorzaak» er uiteindelijk toch aan te pas, of men het nu in de definitie opneemt of niet. Want de verzekeraar zal het door artikel 9 gevestigde vermoeden precies kunnen ontzenuwen o.m. door te bewijzen dat het letsel het uitsluitende gevolg is geweest van de inwendige gesteltenis van de getroffene, wat ofwel de plotselinge gebeurtenis ofwel het oorzakelijk verband uitsluit.

Voor de rechtspraak heeft aldus artikel 9 het belang van de begripsomschrijving van het arbeidsongeval in ruime mate verminderd. De discussies daaromtrent kunnen intussen aan de rechtsleer worden overgelaten. Misschien zullen de betwistingen zich voortaan dan wel weer op andere punten toespitsen, bijvoorbeeld op het begrip «plotselinge gebeurtenis».

In de onderhavige zaak stelt het arbeidshof vast dat de getroffene «tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, in de werkplaats ten val is gekomen, zonder dat kan worden uitgemaakt aan welke oorzaak deze val te wijten is geweest» ; en het leidt uit deze vaststelling af dat «de val op zichzelf de schielijke gebeurtenis uitmaakt, vereist door artikel 9».

Weliswaar laat het arbeidshof daarop in te absolute bewoordingen volgen dat «de uitwendige, extra-persoonlijke, oorzaak voor de plotselinge gebeurtenis niet vereist is in het selsel van de wet van 10 april 1971». Zoals daareven werd aangetoond, speelt de uitwendige oorzaak nog wel een rol als tegenbewijs om het door artikel 9 gevestigde vermoeden te ontzenuwen.

Maar dat ontkent het arbeidshof niet, want het onderzoekt vervolgens de bewering van eiseres dat zowel uit de feitelijke omstandigheden als uit het verslag van de geneeskundige blijkt dat de getroffene «aan een acute hartinsufficiëntie is gestorven, zelfs alvorens ten val te komen».

Indien die bewering juist ware, dan zou het letsel inderdaad niet veroorzaakt zijn door de val, maar dan zou deze

²⁹ Zie o.m. *Senaat*, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 215, blz. 14 ; *Kamer*, 1970-1971, *Gedr. St.*, nr. 887/6, blz. 3 ; *Hand.*, 31 maart 1971, blz. 11.

— of wat de geneeskundige «het bewusteloos ineenzakken» noemt — alleen het uitwendige teken of het gevolg van de dood zijn geweest.

Het arbeidshof betwist dat niet en neemt dus niet aan dat ook zulke val de plotselinge gebeurtenis zou kunnen zijn die het letsel veroorzaakt. Het oordeelt alleen dat eiseres niet bewezen heeft dat de val van de getroffene niet meer was dan het ineenzakken na de dood of, met andere woorden, dat de hartinsufficiëntie de enige oorzaak van het overlijden was.

Hoe dan ook, eiseres voert ten onrechte aan — en dat is het enige waarop zij de aangeklaagde wetsschending doet steunen — dat de val van een lichaam zonder vaststelling van enige uitwendige oorzaak van de val, niet de plotselinge gebeurtenis kan uitmaken.

Wanneer de rechter, zoals ten deze, oordeelt dat de verzekeraar niet bewijst dat er geen oorzakelijk verband bestaat tussen het letsel en de plotselinge gebeurtenis die hij beide bewezen acht, moet hij de uitwendige oorzaak van die gebeurtenis niet meer aanwijzen.

Het eerste middel faalt dus naar recht.

Het tweede middel is toegespitst op de schending van artikel 7, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet, luidens hetwelk het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, behoudens tegenbewijs, geacht wordt te zijn overkomen door het feit van de uitvoering.

Ten onrechte voert verweerster aan dat het tweede onderdeel niet ontvankelijk is, omdat het een nieuw middel is.

Het verwijt is immers dat de feitenrechter aan zijn motiveringsplicht te kort is gekomen, wat toch moeilijk voor hem kon worden aangevoerd.

Maar uit het betoog van verweerster onthouden we wel dat de conclusie van eiseres, waarop niet geantwoord zou zijn, helemaal niet de vraag betrof of het ongeval door de uitvoering van de arbeidsovereenkomst was overkomen, maar wel op de oorzaak van het ongeval betrekking had.

In verband met artikel 7, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet kon het arbeidshof volstaan met de overweging dat, nu het ongeval tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen, het ook vermoed wordt door de uitvoering te zijn overkomen, aangezien het tegenbewijs niet is geleverd. En om daartoe te besluiten, moest het arbeidshof geen «professionele omstandigheid in oorzakelijk verband met de val» aanhalen, zoals eiseres in het eerste onderdeel beweert.

Het tweede middel kan niet worden aangenomen.

Conclusie : Verwerping.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 3 februari 1978 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen ;

Over het *eerste middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 7, 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na terecht te hebben beslist dat verweerster, overeenkomstig artikel 9 van de Arbeidsongevallenwet, benevens het bestaan van een letsel, het bewijs van een plotselinge gebeurtenis diende te leveren, oordeelt dat «de val op zichzelf de schielijke gebeurtenis uitmaakt, vereist door artikel 9 ;

dat (eiseres) er ten onrechte de mening schijnt op na te houden dat het voor de toepassing van de arbeidsongeval-

lenwet noodzakelijk zou zijn dat de schielijke gebeurtenis door een uitwendige oorzaak moet teweeggebracht geweest zijn ; dat de uitwendige, extra-persoonlijke, oorzaak voor de plotselinge gebeurtenis niet vereist is in het stelsel van de wet van 10 april 1971 ; dat zulk vereiste enkel bestaat voor het letsel»,

terwijl de val van een lichaam op zichzelf, zonder vaststelling van enige uitwendige oorzaak van de val, zoals bijvoorbeeld het struikelen over een hinderend voorwerp of het uitschuiven over een gladde vloer, niet de plotselinge gebeurtenis, in artikel 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 als constitutief element van een «ongeval» bepaald, kan uitmaken ; zodat het arrest de wettelijke begrippen «plotselinge gebeurtenis» en «ongeval» miskent en derhalve niet wettelijk verantwoord is (schending van de artikelen 7, 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat, luidens artikel 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, het letsel, behoudens tegenbewijs, vermoed wordt door een ongeval te zijn veroorzaakt, wanneer de getroffene of zijn rechthebbenden, benevens het bestaan van een letsel, een plotselinge gebeurtenis aanwijzen ; dat uit deze bepaling volgt dat de getroffene of zijn rechthebbenden niet moeten bewijzen dat de oorzaak of een van de oorzaken van de gebeurtenis buiten het organisme van de getroffene ligt ;

Overwegende dat de val van een lichaam de plotselinge gebeurtenis kan zijn die het letsel heeft veroorzaakt ; dat het de verzekeraar staat te bewijzen dat het letsel niet door de val is veroorzaakt ;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de echtgenoot van verweerster «tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, in de werkplaats ten val is gekomen, zonder dat kan worden uitgemaakt aan welke oorzaak deze val te wijten is geweest» en oordeelt dat «de val op zich zelf de schielijke gebeurtenis uitmaakt, dat het hieruit afleidt dat verweerster het bewijs van de plotselinge gebeurtenis levert ; dat het daarentegen beslist dat eiseres niet bewijst dat er geen oorzakelijk verband tussen die gebeurtenis en het letsel bestaat ;

Overwegende dat, in strijd met hetgeen het middel aanvoert, het arbeidshof een uitwendige oorzaak van de val zelf, die het als plotselinge gebeurtenis in aanmerking neemt, niet dient aan te wijzen ;

Dat het middel naar recht faalt ;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 7, 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na te hebben beslist dat «het tegenbewijs bepaald bij artikel 9, door de verzekeraar niet wordt geleverd», oordeelt dat «aangezien het ten deze als bewezen dient te worden geacht dat het om een ongeval gaat en dat dit ongeval zich situeert tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, het ook vermoed wordt zich door de uitvoering van de arbeidsovereenkomst te hebben voorgedaan, daar er ook geen tegenbewijs, zoals bepaald in artikel 7, wordt geleverd» zonder minstens één professionele omstandigheid in oorzakelijk verband met de val te hebben aangewezen en zonder ongunstige omstandigheden, waarin het werk zou zijn uitgevoerd, of een moeilijke houding die door de uitvoering van het werk zou zijn genoodzaakt, of een onstabiele houding, of het bestaan van een al dan niet

buitengewone inspanning bij het opheffen van een gewicht voorafgaand aan de val, in aanmerking te hebben genomen, en *doordat* geen enkel van de drie hypothesen van doodsoorzaak in het deskundigenverslag vermeld, door het arbeidshof wordt uitgesloten, doch alle uitdrukkelijk in het arrest worden overgenomen, waarbij geen enkel van de drie hypothesen boven de andere wordt verkozen en geen enkele van deze hypothesen een causaal verband tussen de val en de uitvoering van het contract aanduidt,

terwijl, eerste onderdeel, een ongeval noodzakelijk moet overkomen zijn door de uitvoering van het contract om als arbeidsongeval te kunnen worden beschouwd, zodat, zonder minstens één professionele omstandigheid in oorzakelijk verband met de val in aanmerking te nemen, doch integendeel impliciet maar zeker vast te stellen dat in werkelijkheid geen enkel oorzakelijk verband tussen de val en de uitvoering van het contract kan worden ontwaard, het arrest noch wettig kan besluiten dat eiseres het tegenbewijs bedoeld in artikel 7, tweede lid, van de Arbeidsongevalwet van 10 april 1971 niet heeft geleverd, noch wettig het bestaan van een «arbeids»-ongeval kan aanvaarden en derhalve niet wettig is gemotiveerd (schending van alle in het middel ingeroepen wetsbepalingen) ;

tweede onderdeel, eiseres uitdrukkelijk het professioneel karakter van de val betwistte door aan te voeren dat «de derde hypothese die door Dr. Hänsch in aanmerking wordt genomen, als oorzaak voor de val, het infarct naar voren brengt, hetgeen duidelijk bewijst dat de val te wijten is aan een interne oorzaak, met name de lichamelijke gesteldheid van het slachtoffer zelf ; dat, conform vaststaande rechtspraak, het contact dat het slachtoffer vervolgens had met de betonnen grond, geenszins als een uitwendige oorzaak kan worden aangenomen ; dat er evenmin bezwarende omstandigheden kunnen worden aangetroffen, eigen aan de arbeid uitgevoerd door het slachtoffer zelf, die in oorzakelijk verband staan met de dood van het slachtoffer» ; het arbeidshof derhalve, door zich ertoe te beperken het tegenbewijs krachtens artikel 7, tweede lid, te verwerpen, zonder te antwoorden op de middelen waarop dit tegenbewijs en verweer was gestoeld, zijn beslissing niet regelmatig motiveert (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat de in het middel bedoelde conclusie van eiseres strekte tot staving van haar bewering dat de dood van de getroffene het gevolg was van diens lichamelijke gesteldheid en niet van een plotselinge gebeurtenis, met name de val, die zich eerst na het overlijden heeft voorgedaan, zodat de dood om die reden geen arbeidsongeval is ;

Dat die conclusie daarentegen geen redenen aanhaalt om aan te tonen dat het ongeval niet is overkomen door de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ; dat de conclusie in dit verband alleen aanvoert dat geen «bezwarende omstandigheden kunnen worden aangetroffen, eigen aan de arbeid uitgevoerd door het slachtoffer zelf, die in oorzakelijk verband staan met de dood van het slachtoffer» ;

Overwegende dat het arrest deze conclusie beantwoordt door de overweging dat, nu het ongeval tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen, «het ook vermoed wordt zich door de uitvoering van de arbeidsovereenkomst te hebben voorgedaan, daar er geen tegenbewijs zoals bepaald in artikel 7, wordt geleverd» ;

Dat het arrest geen «professionele omstandigheid in oorzakelijk verband met de val» diende aan te wijzen om te

oordelen dat eiseres het tegenbewijs bedoeld in artikel 7, tweede lid, van de wet van 10 april 1971, niet heeft geleverd ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 11 SEPTEMBER 1979

Voorzitter : de h. Châtel

Raadsheer-rapporteur : de h. Boon

Advocaat-generaal : de h. Tillekaerts

Voorlopige hechtenis — Redenen — Openbare veiligheid — Belemmering van onderzoek.

1. *De volharding van de verdachte in het loochenen van de feiten en zijn halsstarrigheid t.a.v. het feitenmateriaal hebben niets uit te staan met de openbare veiligheid en kunnen derhalve geen redenen opleveren om een bevel tot aanhouding tegen de verdachte te verlenen.*

Door de algemene verwijzing naar de «zwaarwichtigheid van de feiten ter zake de wapens», preciseert het bevel tot aanhouding niet welke gegevens, eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte, dermate de openbare veiligheid raken dat de voorlopige hechtenis vereist is.

2. *De considerans dat de verdachte, indien hij in vrijheid zou worden gesteld, tevens het verder onderzoek zou kunnen belemmeren, stelt het Hof van Cassatie, bij gebreke van precisering, in de onmogelijkheid te onderscheiden of de rechter van oordeel is dat de verdachte na zijn invrijheidstelling dat onderzoek zou kunnen belemmeren bij voorbeeld door vlucht, beïnvloeding van getuigen of het doen verdwijnen van bepaalde bewijzen, in welk geval dan nog gegevens eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte moeten aangehaald worden die de vrees voor zodanige gebeurtenis doen ontstaan, dan wel dat de voorlopige hechtenis enkel geboden is om het nog niet voltooid onderzoek te vergemakkelijken, in welk geval de omstandigheid die eventueel de openbare veiligheid zou raken, vreemd is aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte.*

D.B.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 augustus 1979 door het Hof van Beroep te Gent, kamer van inbeschuldigingstelling, gewezen ;

Over het middel ambtshalve afgeleid uit de schending van artikel 2 van de wet van 20 april 1874 op de voorlopige hechtenis, vervangen bij artikel 2 van de wet van 13 maart 1973 tot wijziging van eerstgenoemde wet en tot aanvulling van artikel 447 van het Wetboek van Strafvordering ;

Overwegende dat op 26 juli 1979 door de onderzoeksrechter te Brugge tegen eiser een bevel tot aanhouding werd verleend wegens diefstal, met braak en inklimming, van twee automatische pistolen, een aantal laders, een som geld van ongeveer 1.300 fr., een matras en een dienstregenenmantel ten nadele van de stad Brugge (poli-

tie) : dat dit bevel bij beschikking van de raadkamer te Brugge op 31 juli 1979 werd bevestigd, bevestiging waartegen eiser hoger beroep instelde ;

Overwegende dat het arrest het hoger beroep van eiser ongegrond verklaart en de genoemde beschikking bevestigt op grond van de redenen aangehaald in de schriftelijke vordering van het openbaar ministerie ;

Overwegende dat die vordering als redenen enkel de vooraf gedrukte tekst vermeldt luidens welke «de wettelijke voorwaarden tot het uitvaardigen van het bevel tot aanhouding voorhanden waren en de beweegredenen van dit bevel nog steeds bestaan en gegrond zijn» ;

Overwegende dat het bevel tot aanhouding als redenen vermeldt : «dat de telastlegging voldoende gegrond is en van die aard dat zij aanleiding kan geven tot een gevangenisstraf van drie maanden of een zwaardere straf ; dat verdachte verblijf in België heeft, maar dat er, gelet op de hierna vermelde gegevens, eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte, ter zake ernstige en uitzonderlijke omstandigheden voorhanden zijn waardoor, in het belang van de openbare veiligheid, de voorlopige hechtenis vereist is, namelijk dat, niettegenstaande de formele verklaring van V. K. Claude (P.V. 2221 van 20 juni 1979) welke hij verder bevestigt bij confrontatie (P.V. 2224 van 24 juli 1979), de verdachte blijft in zijn volharding de feiten te loochenen. Gelet op de halsstarrigheid van de verdachte ten overstaan van het feitenmateriaal, de zwaarwichtigheid van de feiten ter zake de wapens en dat hij tevens het verder onderzoek zou kunnen belemmeren, moest hij in vrijheid gesteld worden» ;

Overwegende dat het bevel tot aanhouding de gegevens, eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte, dient te preciseren die ernstige en uitzonderlijke omstandigheden uitmaken en dermate de openbare veiligheid raken dat de voorlopige hechtenis vereist is ;

Overwegende dat de volharding van de verdachte in het loochenen van de feiten en zijn halsstarrigheid ten aanzien van het feitenmateriaal niets uit te staan hebben met de openbare veiligheid en derhalve geen redenen kunnen opleveren om een bevel tot aanhouding tegen hem te verlenen ;

Overwegende dat, door de algemene verwijzing naar de «zwaarwichtigheid van de feiten ter zake de wapens», het bevel tot aanhouding niet preciseert welke gegevens, eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte, ten deze dermate de openbare veiligheid raken dat de voorlopige hechtenis is vereist ;

Dat de considerans dat de verdachte, indien hij in vrijheid zou worden gesteld, tevens het verder onderzoek zou kunnen belemmeren, bij gebreke van precisering, het Hof in de onmogelijkheid stelt te onderscheiden of de rechter van oordeel is dat de verdachte na zijn invrijheidstelling dat onderzoek zou kunnen belemmeren bij voorbeeld door vlucht, beïnvloeding van getuigen of het doen verdwijnen van bepaalde bewijzen, in welk geval dan nog gegevens eigen aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte moeten aangehaald worden die de vrees voor zodanige gebeurtenis doen ontstaan, dan wel dat de voorlopige hechtenis enkel geboden is om het nog niet voltooid onderzoek te vergemakkelijken, in welk geval de omstandigheid die eventueel de openbare veiligheid zou raken, vreemd is aan de zaak of de persoonlijkheid van de verdachte ;

Dat het arrest aldus niet voldoet aan de inzake voorlopige

hechtenis door de wet opgelegde bijzondere motiveringsplicht ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Laat de kosten ten laste van de Staat ;

Verwijst de zaak naar het Hof van Beroep te Antwerpen, kamer van inbeschuldigingstelling.

NOOT—Verg. o.m. Cass., 3 september 1974, Pas, 1975, I, 6 ; Cass. 9 juni 1975, Pas. 1975, I, 968 ; conclusie van advocaat-generaal Lenaerts voor Cass. 14 juni 1977, R.W., 1977-78, 57.

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 31 MEI 1979

Voorzitter : de h. Smolders

Staatsraden : de hh. Vermeulen en Baeteman

Auditeur : de h. De Brabandere (afwijkend advies)

Advocaten : Mrs. Dyck en Putzeys

Gemeenteraad — Behoorlijke besluitvorming — Teledistributie — Vergelijking van offertes — (Niet) deskundig verantwoord.

Een gemeenteraad is, zoals elke andere bestuursoverheid, gehouden door de regelen die een behoorlijke besluitvorming moeten bevorderen, zowel in het belang van het gemeentebestuur — en inzake het geven van een vergunning voor het gebruik van het gemeentedomein aan een exploitant van een teledistributienet, ook in het direct belang van de inwoners van de gemeente, niet alleen i.v.m. het financieel aspect van de zaak, maar ook i.v.m. de kwaliteit van de dienstverlening — als in het belang van de gegadigden voor de exploitatie van wat in wezen een openbare dienst is.

Die gegadigden kunnen zich t.a.v. de gemeenteoverheid beroepen op het gelijkheidsbeginsel, d.i. de verplichting van de overheid om elk gegadigde voor de vergunning als gelijke te behandelen en dus een gelijke kans op het bekomen van de vergunning te geven, wat op zijn minst een effectieve vergelijking van hun offertes onderstelt.

Uit de gegevens van het administratief dossier moet blijken op welke gronden de overheid de voorkeur aan een bepaalde offerte heeft gegeven. Ter zake komt in het administratief dossier geen stuk voor waarin deskundig de hele reeks van offertes op hun merites worden getoetst ; bijgevolg moet worden vastgesteld dat de bestreden beslissing genomen werd zonder behoorlijke voorbereiding ervan en zonder behoorlijke afweging van de verdiensten van de verschillende offertes, en zonder dat ergens de redenen worden kenbaar gemaakt waarom aan een bepaalde offerte de voorkeur boven de andere gegeven werd.

s.v. Integan t/ Gemeente Berchem
en Bestendige Deputatie Prov. Antwerpen
Arrest nr. 19.671

Gezien het verzoekschrift dat de s.v. Integan op 2 maart 1973 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van volgende bestuurshandelingen :

1° van een besluit, door de gemeenteraad van Berchem tijdens de over twee dagen lopende vergadering van 29-30 september 1972 genomen, waarbij die raad, op initiatief van enkele gemeenteraadsleden en in de vorm van een ontwerp van overeenkomst tussen het gemeentebestuur en de n.v. Radio Public de voorwaarden vaststelt waaronder door het college aan de zo even vermelde vennootschap, welke omtrent die voorwaarden voorstellen aan het gemeentebestuur had gedaan, vergunning mag worden gegeven om van het gemeentedomein gebruik te maken ten einde de installaties aan te leggen en tevens de exploitatie te verzorgen van een dienst voor « distributie van radio-uitzendingen » — waarmede echter in de eerste plaats televisieuitzendingen worden bedoeld — « in de woningen van derden op het grondgebied van de gemeente Berchem », beslissing van de gemeenteraad die in wezen neerkomt op de concessie van een openbare dienst ;

2° van een besluit van 9 januari 1973 waarbij de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen het hiervoor vermelde besluit van de gemeenteraad van Berchem goedkeurt ;

Over de gegevens van de zaak

Overwegende dat artikel 8 van het koninklijk besluit van 24 december 1966 betreffende de netten voor distributie van radio-omroepuitzendingen in de woningen van derden luidt als volgt : « De vergunning wordt verleend onder voorbehoud van de rechten en de machten van de openbare personen of van de rechten van de private personen wat betreft het gebruik van het openbaar domein of van de private eigendom voor de behoeften van het net tot distributie van radio-omroepuitzendingen. Voor iedere installatie van distributieleidingen en hun draagstellen op het openbaar domein of op particuliere eigendommen is toestemming vanwege de betrokken overheidspersonen of eigenaar vereist » ; dat de vergunning tot het aanleggen en exploiteren van distributienetten volgens artikel 2 van dat besluit wel gegeven wordt door de minister tot wiens bevoegdheid de telegrafie en telefonie behoort, doch dat een dergelijke vergunning maar werkzaam kan worden indien de exploitant gebruik kan maken van het openbaar domein van een geïnteresseerde gemeente, welk gebruik die gemeente kan onderwerpen aan bepaalde voorwaarden ;

Overwegende dat het college van burgemeester en schepenen van Berchem in de loop van de jaren 1970-1971 het probleem onderzocht hoe, op het grondgebied van de gemeente, een teledistributienet zou kunnen worden uitgebouwd ; dat verschillende oplossingen werden overwogen onder meer de samenwerking met andere gemeenten van het Antwerpse in de vorm van een zuivere intercommunale regie, de exploitatie door een handelsvennootschap of door een gemengde intercommunale ; dat uiteraard ook aandacht werd besteed aan de verschillende technieken welke de verschillende ondernemingen, die reeds op de markt opereerden, gebruikten en aanprezen ; dat, in die periode van wifflend zoeken, door een aantal gemeenten de « Intercommunale voor Teledistributie van het gewest Antwerpen » (INTEGAN), huidige verzoekende partij, opgericht werd, terwijl andere gemeenten een concessie verleenden aan de n.v. Radio Public, tussenkommende partij ;

Overwegende dat het college van burgemeester en sche-

penen op 15 mei 1972 besloot aan de gemeenteraad voor te stellen toe te treden tot de s.v. Integan ; dat dit voorstel door de gemeenteraad verworpen werd op 25 mei 1972 ; dat de gemeenteraad op 7 juli 1972 besloot de aanleg en de uitbating van een T.V.net aan een concessionaris toe te vertrouwen en als concessionaris aan te wijzen de n.v. Radio Public ; dat de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen op 31 augustus 1972 weigerde het gemeenteraadsbesluit van 7 juli 1972 goed te keuren omdat « met de n.v. Radio Public geen akkoord bestond en de essentiële voorwaarden onder dewelke de toewijzing diende te geschieden, niet vastgelegd werden » ;

Overwegende dat het college van burgemeester en schepenen van Berchem op 21 september 1972 een « modelovereenkomst » goedgekeurde « betreffende de voorwaarden voor het gebruik van het gemeentelijk domein voor de installatie en de exploitatie van een net voor distributie van radio-omroepuitzendingen in de woningen van derden », en voor 29 september 1972 een vergadering van de gemeenteraad uitschreef waarop die « modelovereenkomst » zou moeten worden goedgekeurd ; dat een aantal gemeenteraadsleden in een brief van 22 september 1972 evenwel aan de burgemeester vroegen een bijkomend punt op de agenda van dezelfde gemeenteraadszitting in te schrijven, nl. het vaststellen van een ontwerp van overeenkomst tussen de gemeente Berchem en de n.v. Radio Public betreffende de distributie van radio-omroepuitzendingen ; dat andere gemeenteraadsleden in een brief van 25 september 1972 er om verzochten een ander bijkomend agendapunt in te schrijven nl. het geven van de opdracht aan het college van burgemeester en schepenen om onderhandelingen aan te vatten zowel met de n.v. Radio Public als met de s.v. Integan betreffende het eventueel verlenen van een concessie ; dat het college van burgemeester en schepenen op 25 september 1972 de beslissing nam beide punten in te schrijven op de agenda van de gemeenteraad van 29 september 1972 ; dat, na een uitvoerige bespreking tot in de ochtenduren van 30 september 1972, het voorstel van het college van burgemeester en schepenen verworpen werd, het voorstel om besprekingen aan te knopen, verdaagd werd, terwijl het ontwerp van overeenkomst met de n.v. Radio Public werd goedgekeurd ; dat de n.v. Radio Public in een brief van 9 oktober 1972 haar akkoord betuigde met de voorgestelde tekst van overeenkomst ; dat de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen bij besluit van 9 januari 1973 het gemeenteraadsbesluit van 20-30 september 1972 goedkeurde ; dat de « overeenkomst » tussen de gemeente Berchem en de n.v. Radio Public op 19 januari 1973 ondertekend werd ;

Ten aanzien van de vordering tot vernietiging van het besluit van de gemeenteraad van 29-30 september 1972

Overwegende dat de verzoekende partij onder meer als vernietigingsgrond aanvoert het feit dat het bestreden besluit met machtsoverschrijding werd genomen, omdat de gemeenteraad de verschillende voorstellen uitgaande van meerdere belangstellende ondernemingen in de sector van de teledistributie, niet heeft onderzocht en vergeleken, onderzoek en vergelijking die, volgens de verzoekende partij, moesten gebeuren om wettig een concessionaris te kunnen aanduiden ; dat de verzoekende partij meer bepaald staande houdt dat de gemeenteraad niet alle gegevens en ook niet alle aanbiedingen kende omtrent het aanleggen van het teledistributienet en dat ook alle technische modali-

teiten van de verschillende voorstellen niet besproken werden ;

Overwegende dat geen wetsbepaling uitdrukkelijk voorschrijft dat een gemeenteraad een vergunning voor het gebruik van het gemeentedomein slechts aan een exploitant van een teledistributienet kan geven nadat eerst een procedure werd gevolgd zoals bepaald is voor het uitgeven van werken bij openbare aanbesteding ; dat een gemeenteraad, zoals elke andere bestuursverheid, evenwel gehouden is door de regelen die een behoorlijke besluitvorming moeten bevorderen, zowel in het belang van het gemeentebestuur — en in een aangelegenheid als deze ook in het direct belang van de inwoners van de gemeente, niet alleen in verband met het financieel aspect van de zaak, maar ook in verband met de kwaliteit van de dienstverstrekking —, als in het belang van de gegadigden voor de exploitatie van wat in wezen een openbare dienst is, gegadigden die zich ten aanzien van de gemeenteverheid meer speciaal kunnen beroepen op het gelijkheidsbeginsel — de verplichting van de overheid om iedereen, in casu elke gegadigde voor de vergunning, als gelijke te behandelen en dus een gelijke kans op het bekomen van de vergunning te geven, wat op zijn minst een effectieve vergelijking van hun offertes onderstelt ; dat, in het geval van een dergelijke niet formeel geregelde toewijzing van een openbare dienst, het openlijk zoeken van een gemeenteverheid naar de gepaste wijze om de dienst te verzekeren, een situatie doet ontstaan die vergelijkbaar is met een offerteaanvraag onder de vorm van een wedstrijd waarvoor geen jury is aangesteld, vergelijking die overigens reeds werd gemaakt in verband met de aanbesteding van werken, in het geval dat de regel van de laagste bieder niet kon gelden omdat de inschrijvers volledige vrijheid werd gelaten in verband met de technische conceptie volgens welke een werk moest worden uitgevoerd ; dat in dat geval weliswaar geen criterium voor het vaststellen van de laagste of de meest voordelige offerte voorhanden is, maar dat zulks de overheid niet ontheft van de verplichting de verschillende offertes effectief — en dus bewijsbaar — op hun onderscheidene merites te toetsen, wat betekent dat in het bedoelde geval uit de gegevens van het administratief dossier moet blijken op welke gronden de overheid — ten aanzien waarvan deze ongetwijfeld een ruime discretionaire bevoegdheid heeft aangezien de criteria van de openbare aanbesteding niet kunnen worden toegepast — de voorkeur aan een bepaalde offerte heeft gegeven ; dat, indien de evaluatie van de offertes bovendien de beoordeling van moeilijke technische en financiële gegevens onderstelt — beoordeling die een leek niet geacht kan worden met behoorlijke zekerheid te kunnen doen — een gemeenteraad — waarvan de leden leken mogen zijn en meestal ook zijn — deskundige voorlichting moet zoeken, zoals overigens ook regel is in verband met de openbare aanbesteding van werken ; dat die deskundige voorlichting van de overheid des te meer vereist is, indien het geven van een vergunning voor de betrokken onderneming bijzonder hoge bedragen aan winst doet verhoppen, in welk geval een beslissing zonder deskundig advies over alle offertes het moreel aanzien van wie bij het verlenen van de vergunning betrokken is, kan aantasten ;

Overwegende dat uit de gegevens van het administratief dossier van deze zaak inderdaad moet worden afgeleid dat de wijze waarop de gemeenteraad tot zijn besluit is gekomen in verband met het verlenen van de vergunning aan een onderneming om gebruik te maken van het openbaar of

privaat domein van de gemeente voor het aanleggen van de installaties en het exploiteren van een teledistributienet, niet is gebeurd met inachtneming van de regelen die een behoorlijke besluitvorming moeten bevorderen ; dat meer bepaald geen stuk in het administratief dossier voorkomt waarin deskundig de hele reeks van offertes op hun merites worden getoetst in verband met de verschillende, deskundig gekozen aspecten die met betrekking tot het toewijzen van een openbare dienst, en meer speciaal met betrekking tot een openbare dienst van teledistributie, van belang kunnen worden geacht ; dat niet kan worden verwacht dat de gemeenteraad of het college als zodanig tot vorenbedoelde deskundig verantwoorde vergelijking van de offertes in staat zouden zijn ; dat zulks medebrengt, niet dat zonder deskundig advies kan beslist worden, maar integendeel dat de eis van voorafgaande, degelijke voorlichting oplegt dat de gemeenteverheid deskundig advies bij experts gaat zoeken en zich een verslag door die experts doet voorleggen ten einde met de vereiste deskundige voorlichting een beslissing te nemen ;

Overwegende dat het administratief dossier doet uitschijnen dat op geen enkel ogenblik een vergelijkend deskundig advies over de waarde van de verschillende offertes werd gevraagd ; dat enkel hier en daar bezoeken werden afgelegd aan de installatie van sommige gegadigde ondernemingen, wat niet als een deskundig onderzoek kan worden beschouwd ; dat ook geen reden werd opgegeven waarom het aanbod van de verzoekende partij voor een groter financieel aandeel voor de gemeente in de winst van de onderneming werd afgewezen ; dat bijgevolg moet worden vastgesteld dat de bestreden beslissing genomen werd zonder behoorlijke voorbereiding ervan en zonder behoorlijke afweging van de verdiensten van de verschillende offertes, en zonder dat ergens de redenen worden kenbaar gemaakt waarom aan een bepaalde offerte de voorkeur boven de andere gegeven werd ; dat een zodanige beslissing door machtsverschrijding is aangetast en het aangevoerde middel derhalve gegrond is ;

Overwegende dat de onwettigheid van het bestreden gemeenteraadsbesluit, de onwettigheid van het goedkeuringsbesluit van de bestendige deputatie medebrengt,

Besluit ;

Artikel 1.

Worden vernietigd :

1° het besluit van de gemeenteraad van Berchem van 29-30 september 1972 houdende goedkeuring van een ontwerp van overeenkomst met de n.v. Radio-Public betreffende de voorwaarden voor het gebruik van het gemeentelijk domein met het oog op de installatie en de exploitatie van een onderneming voor distributie van radio- en televisieuitzendingen in de woningen van derden op het grondgebied van de gemeente ;

2° het besluit van de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen van 9 januari 1973 dat het sub 1° vermelde besluit goedkeurt.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 30 NOVEMBER 1977

Voorzitter : de h. Blockx

Raadsheren : de hh. Boon en Spaas

Advocaten : mrs. Van Leemput loco J. Le Paige en Demet

Bevoegdheid—Verschijning uitsluitend met het doel de bevoegdheid te betwisten—Art. 5, 1°, van het Bevoegdheids- en Executieverdrag van 27 september 1968—Plaats van betaling—Verdrag van 1 juli 1964 op de verkoop van lichamelijke roerende goederen.

Het is zonder belang dat de verweerder bij zijn verschijning niet enkel de bevoegdheid, doch tevens de grond van de zaak aanraakt en een tegeneis instelt.

Wanneer de bevoegde rechtbank moet bepaald worden op grond van art. 5, 1° van het Bevoegdheids- en Executieverdrag van 27 september 1968, kan in voorkomend geval art. 59 van het Verdrag van 1 juli 1964 op de verkoop van lichamelijke roerende goederen toegepast worden, waarin bepaald wordt dat de prijs aan de verkoper moet worden betaald op de plaats van diens vestiging of bij gebreke hiervan op diens gewone verblijfplaats.

GmbH G. t/ P.V.B.A. D.

Overwegende dat appellante voor de eerste rechter de onbevoegdheid *ratione loci* van de rechtbank had opgeworpen, zowel in haar akte van verzet tegen het vonnis bij verstek tegen haar verleend op 30 januari 1975, als in de conclusie genomen op de zitting van 18 juni 1975 ;

dat dezelfde argumentering voor het hof wordt ontwikkeld ;

Overwegende dat geïntimeerde ten onrechte beweert dat de eerste rechter in elk geval regelmatig aangezocht werd door de enkele verschijning van eiseres in hoger beroep, met toepassing van art. 18 van het Verdrag E.E.G. van 27 september 1968 (bekrachtigd door de wet van 13 januari 1971) ;

dat inderdaad blijkt dat de verschijning voor de eerste rechter tot doel heeft gehad de bevoegdheid te betwisten, en dat de conclusies voor deze genomen zich daartoe beperkt hebben ; dat het zonder belang is dat de akte van verzet, die een volledige motivering vereist, tevens de grond van de zaak heeft aangeraakt en een tegeneis gesteld heeft ;

Overwegende dat evenmin kan worden aangenomen dat partijen overeenkomstig artikel 17 van het verdrag bij wederzijds akkoord een rechter hebben aangewezen om over de betwistingen te oordelen die uit de uitvoering van hun contract kunnen rijzen ; dat de vermelding van de rechtbank van Turnhout op de keerzijde van de facturen van geïntimeerde aan dit vereiste niet beantwoordt, al werden de facturen zonder protest ontvangen ;

Overwegende dat de bepaling van de bevoegde rechtbank moet geschieden op grond van art. 5, 1°, van het verdrag, volgens hetwelk de verweerder die gevestigd is op het grondgebied van een der verdragsluitende staten in een andere verdragsluitende staat gedagvaard kan worden ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst : voor het

gerecht van de plaats waar de verbintenis werd uitgevoerd of moet worden uitgevoerd ;

Overwegende dat artikel 59 van het Verdrag van 1 juli 1964 op de verkoop van lichamelijke roerende goederen — goedgekeurd door de wet van 15 juli 1970 — bepaalt dat de prijs aan de verkoper moet worden betaald op de plaats van diens vestiging of bij gebreke hiervan op diens gewone verblijfplaats ;

dat het feit dat de prijs vastgesteld werd en de betaling gebeurd is in de munt van appellante aan de toepassing van deze bepaling niets wijzigt ; dat er evenmin sprake kan zijn van een twijfel, die in het nadeel van de verkoper zou moeten worden uitgelegd ;

Overwegende dat de eerste rechter zich terecht bevoegd heeft verklaard ;

Overwegende dat het hoger beroep tegen het vonnis, zelfs wanneer het slechts een tussengeschil beslecht, het geschil zelf bij de rechter in hoger beroep aanhangig maakt ;

Om die redenen,

Het Hof,

Ontvangt het hoger beroep ; verklaart het niet gegrond ; bevestigt het bestreden vonnis ; zegt dat de verdere behandeling van de zaak voor het hof zal geschieden ; stelt te dien einde de zaak vast op de zitting van (...) ; kosten inmiddels voorbehouden.

NOOT—*Verschijning uitsluitend met het doel de bevoegdheid te betwisten* (art. 18 eex)

1. Buiten de gevallen dat zijn bevoegdheid voortspruit uit andere bepalingen van het Bevoegdheids- en Executieverdrag van 27 september 1968 is de rechter van een verdragsluitende staat, voor wie de verweerder verschijnt, bevoegd (art. 18). Dit voorschrift is echter niet van toepassing, indien de verschijning uitsluitend ten doel heeft de bevoegdheid te betwisten, of indien er een ander gerecht bestaat dat krachtens art. 16 eex bij uitsluiting bevoegd is.

2. Het woord «uitsluitend» lijkt een gevaarlijke struikelblok. Dit woord komt niet voor in de Franse tekst van het verdrag. Hieruit werd afgeleid dat de verweerder subsidiair ook de grond van de zaak mag behandelen (G.A.L. DROZ, *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le Marché Commun*, 1972, nr. 222 ; R. LE GRELLE, «De bevoegdheidsregels tegenover verweerders met woonplaats binnen de gemeenschap», in *Gewijzigde bevoegdheids- en exequaturregels*, 1973, p. 208 ; H.E. RAS, «De betekenis van het E.E.G.-Executieverdrag voor de rechter van het land, waar een onder het verdrag vallende zaak wordt aangebracht», *T.P.R.*, 1975, p. 899 ; zie tevens Arrond. Amsterdam, 13 mei 1975, *N.J.*, 1976, 975, met noot J.C.S. ; Arrond. Roermond, 31 oktober 1974, *N.J.*, 1975, 1229). E. KRINGS daarentegen meent dat de Nederlandse tekst de ware bedoeling van de auteurs van het verdrag weergeeft. Als de partij ook de grond van de zaak bespreekt dan is het naar zijn oordeel wel een teken dat ze bereid is om het debat door te drijven en dan zou het een nutteloos verwijl zijn dat uit de onbevoegdheidsverklaring zou ontstaan («Enkele aantekeningen bij de toepassing van de artt. 5(1), 5(3), 17 en 18 van het Verdrag van 27 september 1968», in *Mededelingen van de vereniging voor internationaal recht*, 1978, nr.

77, p. 122, nr. 115). Bijgevolg lijkt het inderdaad wenselijk dat de voorzichtige practicus uitsluitend de exceptie van onbevoegdheid opwerpt en daarover een beslissing uitlokt alvorens zich op welke wijze ook uit te laten over de zaak zelf (H.L.J. ROELVINK, «Forumkeuze volgens het E.E.G.-Executieverdrag», *Adv. Blad*, 1974, 245).

Jean Laenens
Assistent U.I.A.

HOF VAN BEROEP TE GENT

2e KAMER — 19 MEI 1978

Voorzitter : de h. Soenens

Raadsheren : de hh. De Smet en De Wulf (rapporteur)

Substituut procureur-generaal : de h. De Smet

Advocaten : mrs. Vertongen en Fredericq

Inkomstenbelastingen — Bericht van wijziging — Verandering van de berekeningsmethode — Nieuw bericht — Taak van het hof van beroep — Wijzigingsprocedure is formaliteit van substantiële aard.

Wanneer het Beheer in de loop van het voorafgaand onderzoek tot vestiging van de aanslag zijn methode voor de berekening van de bedrijfslasten wijzigt, doordat het de vergelijkingsmethode prijsgeeft en nieuwe en hogere grondslagen berekent, moet het zich opnieuw schikken naar art. 251 W.I.B.

Het hof van beroep heeft de plicht de aanslagen, die gevestigd zijn met veronachtzaming van bepaalde dwingende procedureregels, nietig te verklaren.

De bij art. 251 W.I.B. geregelde wijzigingsprocedure is een formaliteit van substantiële aard ; de niet-naleving ervan heeft de volstrekte nietigheid van de wijziging en de onwettelijkheid van de aldus gevestigde aanslag tot gevolg.

D'H. t/ Belgische Staat

Overwegende dat de betwisting slaat op de door requirant, als verzekeringsmakelaar, in mindering gebrachte bedrijfsonkosten ;

Overwegende dat, hoewel de administratie aanvankelijk tewerk gegaan is op grond van de vergelijkingsmethode om de opgegeven kosten ten belope van 730.937 fr. resp. 854.847 fr. te wijzigen in 461.295 fr. resp. 535.956 fr. en vervolgens, ingevolge protest van requirant, in 614.882 fr. resp. 757.464 fr., zij ten slotte de aanslagen heeft gevestigd op grond van een stelselmatig onderzoek (besluit in st. 80 van het administratief dossier) van de opgegeven kosten, post per post en aan de hand van de door requirant verstrekte lijsten, inlichtingen en bewijsmateriaal — zijnde de op 8 april 1977 ter griffie neergelegde mappen — dit na eenvoudige kennisgeving van het aanvaarden van kosten ten belope van 551.484 fr. resp. 607.323 fr. (brief van 14.1.1974 — st. 81) ;

Overwegende dat dit resultaat een versteviging betekende van de door de administratie langs de vergelijkingsmethode ingenomen stelling, hoewel uit beide reeds gemelde stukken duidelijk blijkt dat de indruk er geweest is dat de administratie hierbij de opwerpingen van requirant

tegemoet kwam ; dat opvallend is dat in stuk 80 geschreven wordt : «Na herziening en redelijke beoordeling werden deze kosten opgevoerd tot jr. 1971 : 54,48 %, jr. 1972 : 48,42 % en in het stuk 81 : «Deze (het zijn de bedrijfsinkomsten na aftrek van de aanvaarde bedrijfslasten) werden na brede beoordeling door het Bestuur als volgt vastgesteld...» ; dat even duidelijk blijkt dat die indruk bij de betrokken ambtenaren op een misverstand berust, waarbij percentages die bij de toepassing van de vergelijkingsmethode waren gehanteerd — 35 en 40 % van de commissies — doch waarbij dan uitbetaalde lonen en vergoedingen nog moesten worden bijgevoegd, met nieuwe percentages, inclusief deze laatste posten, werden vergeleken ;

Overwegende dat de handelwijze van de administratie erop neerkomt dat zij in de loop van het voorafgaand onderzoek tot vestiging van de aanslagen van methode is veranderd, meer bepaald de vergelijkingsmethode heeft prijsgegeven en nieuwe en hogere grondslagen heeft berekend, die niet eens de voorgaande vergelijkingen kracht bijgezet hebben aangezien de berekeningselementen er totaal aan vreemd waren (voor de vergelijkingspunten beschikte men trouwens over dergelijke berekeningselementen niet) ;

Dat de administratie dan ook behoorde zich opnieuw te schikken naar art. 251 W.I.B. ; dat stuk 81 van het administratief dossier niet beantwoordt aan de bepalingen van dit artikel ; dat meer bepaald de redenen moesten worden opgegeven van de wijziging en requirant diende te worden uitgenodigd om zijn opmerkingen kenbaar te maken — wat allemaal niet is geschied — ;

Dat het onder zulke omstandigheden niet opging de directoriale beslissing eenvoudigweg te staven door de vaststelling dat «de in mindering gebrachte bedrijfslasten in goede verhouding staan tot die bevonden bij soortgelijke belastingplichtigen» en dat requirant het passend tegenbevijs niet bijbracht ;

Dat de aanslagen eigenlijk nietig zijn bij gebreke van toepassing van de wijzigingsprocedure na het gedetailleerd onderzoek waarvan hierboven sprake en dat tot een totaal nieuwe — op nieuwe motieven gebaseerde — en zwaardere taxatievoorstel aanleiding heeft gegeven ;

Overwegende dat het hof de debatten heropend heeft en de partijen verzocht heeft dit middel in conclusie te behandelen ;

Dat de conclusie van de Belgische Staat hierop neerkomt dat hij aanvaardt dat de betwiste aanslagen «wegens schending van art. 251 W.I.B. ongeldig zijn gevestigd», maar dat hij stelt dat het hof het middel niet van ambtswege kan onderzoeken ;

Dat integendeel het hof tot plicht heeft de aanslagen bij de vestiging waarvan bepaalde dwingende procedureregelen over het hoofd gezien werden, nietig te verklaren (zie Cass., 22 januari 1948, *R.dr.Fisc.*, 1948, 114, en Cass., 2 januari 1963, *J.P.dr.fisc.*, 1963, 42) ;

Dat de bij art. 251 W.I.B. geregelde wijzigingsprocedure een formaliteit van substantiële aard is (Cass., 30 oktober 1956, *Pas.*, 1957, I, 217),

Dat de niet-naleving ervan de volstrekte nietigheid van de wijzigingsprocedure tot gevolg heeft en meteen de onwettelijkheid van de aldus gevestigde aanslagen (E. Schreuder, *Complément*, nr. 401 en Commentaar W.I.B., 251/5) ;

Dat de wet van 16 maart 1976 daar niets aan gewijzigd heeft ;

Om die redenen, het Hof,
(...)

Verklaart de betwiste aanslagen nietig.

NOOT—«*Bericht van wijziging*» is een substantieel ver-
eiste voor de geldigheid van in afwijking van de aangifte
gevestigde aanslagen

1. Wanneer de met het onderzoek van een aangifte be-
laste ambtenaar oordeelt de in een aan de vorm- en ter-
mijnvereisten beantwoordende aangifte vermelde inkom-
sten en andere gegevens te moeten wijzigen, moet hij de
belastingplichtige d.m.v. een aangetekende brief van zijn
voornemen kennisgeven. Art. 251 W.I.B. zoals gewijzigd
door art. 41 van de wet van 3 november 1976 bepaalt thans
uitdrukkelijk op welke wijze de kennisgeving moet ge-
schieden en maakt hierdoor een einde aan de vroeger hier-
over herhaaldelijk gerezen betwistingen (cf. o.m. noot van
A. VANDEPLAS bij Hof Antwerpen, 6 november 1975,
R.W., 1975-76, 500). Het «bericht van wijziging» is ver-
plicht telkens wanneer het Beheer een gegeven dat het
belastingbedrag kan beïnvloeden meent te moeten wijzi-
gen. Deze procedure strekt ertoe de belastingplichtige in te
lichten over de voorgenomen wijziging en hem in de ge-
legenheid te stellen opmerkingen te maken. Vandaar dat het
«bericht van wijziging» de redenen moet bevatten waarom
het Beheer de in de aangifte vermelde gegevens meent te
moeten wijzigen. Aan dit vereiste wordt voldaan wanneer
door het bericht aan de belastingplichtige de nodige aan-
duidingen verstrekt worden die het hem mogelijk maken de
redenen die het Beheer tot zijn voornemen hebben ge-
bracht, te onderzoeken en eventueel te betwisten (in die zin
o.m. Cass., 3 september 1971, *Arr. Cass.*, 1972, 5 en Cass.,
2 oktober 1956, *R.W.*, 1957-58, 716).

Of het «bericht van wijziging» al dan niet voldoende
aanduidingen verstrekt wordt door het hof van beroep
soverein in feite beoordeeld (Cass., 24 september 1968,
Arr. Cass., 1969, 94). De belastingplichtige beschikt over
een termijn van een maand (sinds het aanslagjaar 1977,
voordien 20 dagen) na de verzending om op het «bericht
van wijziging» te antwoorden. Dit antwoord moet de
houding van de belastingplichtige doen kennen, meer be-
paald of hij al dan niet akkoord gaat met het Beheer (Cass.,
15 mei 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 1027).

2. Het wijzigingsbericht is slechts een ontwerp van
rechtzetting van de aangifte en is als zodanig het vertrek-
punt van een discussie tussen de belastingplichtige en het
Beheer met het oog op een latere vaststelling van de belas-
ting (Cass., 26 oktober 1965, *Pas.*, 1966, I, 276).

Geen wetsbepaling verplicht het Beheer nochtans de
door de belastingplichtige in antwoord op een bericht van
wijziging uitgebrachte opmerkingen op zijn beurt te
beantwoorden, noch de beweegredenen te omschrijven die
het ertoe aanzetten die opmerkingen te verwerpen (Hof
Brussel, 11 maart 1963, beknopt weergegeven in *B.B.*,
1963, 2116).

Wanneer de taxatiediensten de opmerkingen van het be-
lastingssubject geheel of gedeeltelijk aanvaarden, schrijven
zij hem toch vaak een brief waarin zij hem van de uiteinde-
lijk aangehouden belastinggrondslag zonder meer ken-
nisgeven. De verzending van een nieuw «bericht van wijzi-
ging» is niet vereist wanneer de in een vroeger bericht

voorgestelde aanslagbasis verminderd wordt en daarvoor
uitsluitend rekening gehouden wordt met de opmerkingen
van de belastingplichtige zonder dat de methode en de
grondslagen van de berekening gewijzigd worden (Cass., 17
december 1963, *Pas.*, 1964, I, 413). Dit laatste arrest ver-
werpt de voorziening tegen het arrest van het Hof van
Beroep te Gent, van 24 oktober 1961, dat beslist had dat,
wanneer de in een «bericht van wijziging» op grond van de
vergelijkingsmethode voorgestelde aanslagbasis vermin-
derd wordt, geen nieuw wijzigingsbericht moet worden
verstuurd wanneer zowel de in een eerste bericht vermelde
vergelijkingspunten als de grondslagen van de vergelijking
behouden blijven en alleen de in aanmerking genomen
winstmarges in het voordeel van de belastingplichtige ge-
wijzigd worden.

3. In het geval dat aanleiding gegeven heeft tot het hier-
boven gepubliceerde arrest, werd in een wijzigingsbericht
door het Beheer aan de belastingplichtige meegedeeld dat
het voornemens was de in de aangifte vermelde bedrijfs-
lasten op grond van de vergelijkingsmethode terug te bren-
gen tot een lager bedrag. Na opmerkingen van de belas-
tingplichtige, een verzekeringsmakelaar, leek het Beheer
aanvankelijk het voornemen te hebben op grond van de
vergelijkingsmethode een hoger dan het in het wijzigings-
bericht vermeld maar een lager dan het in de aangifte opge-
geven bedrag als bedrijfslasten te zullen aanvaarden. Na
een stelselmatig onderzoek van de gegeven kosten post per
post en aan de hand van de door de belastingplichtige
verstrekte lijsten, inlichtingen en stukken is de aanslag
uiteindelijk evenwel gevestigd rekening houdend met een
nieuw (een vierde) bedrag aan bedrijfslasten, dat weliswaar
hoger is dan het in het wijzigingsbericht aanvankelijk ver-
melde bedrag, doch lager dan enerzijds datgene waarmee
het Beheer ingevolge de opmerkingen van de belas-
tingplichtige eerst leek in te stemmen en anderzijds datgene
dat in de aangifte was opgegeven.

Van de uiteindelijk door het Beheer aanvaarde bedrijfs-
lasten werd de belastingplichtige louter kennis gegeven,
waardoor de indruk werd gewekt dat aan de opmerkingen
van de belastingplichtige tegemoet werd gekomen. Het hof
stelt vast dat in het door het Beheer ingenomen standpunt
nochtans een verstrakking is ingetreden tegenover de op
grond van de vergelijkingsmethode uiteindelijk ingenomen
stelling hoewel de aanslag gevestigd is op een belastbaar
bedrag dat lager is dan datgene dat verkregen zou zijn
rekening houdend met de in het wijzigingsbericht aanvan-
kelijk vermelde bedrijfslasten. Het Beheer heeft zich
evenwel niet beperkt tot het tegemoet komen van de door
de belastingplichtige in zijn antwoord op het wijzigingsbe-
richt gemaakte opmerkingen wanneer het de uiteindelijk in
aanmerking genomen bedrijfslasten na een stelselmatig on-
derzoek is gaan bepalen aan de hand van berekeningsele-
menten die vreemd zijn aan de eerst ingeroepen vergelij-
kingen. Deze eerste vergelijkingen betroffen immers de
andere bedrijfslasten dan de uitbetaalde lonen en ver-
goedingen en werden bepaald op een percent van de verze-
keringscommissies. Na een stelselmatig onderzoek is een
weliswaar hoger percent van de commissies in aanmerking
genomen dan het eerst voorgestelde, maar dit nieuwe per-
centage moest ook de uitbetaalde lonen en vergoedingen
dekken, wat voor het uit de eerdere vergelijkingen betrok-
ken percent niet het geval was.

Aangezien het Beheer voor de vestiging van de aanslag

de in de aangifte vermelde gegevens heeft willen verwerpen en vervangen door andere elementen, moest het dan ook, alvorens dit voornemen uit te voeren, de belastingplichtige in de gelegenheid gesteld hebben de redenen te onderzoeken en te betwisten die het Beheer gebracht hebben tot dit voornemen. Het wijzigingsbericht dat in de loop van het aan de vestiging van de aanslag voorafgaand onderzoek verzonden is, had de belastingplichtige dan ook de mogelijkheid moeten geven kennis te nemen van de voor de uiteindelijke aanslag in afwijking van de aangifte in aanmerking genomen gegevens en zijn opmerkingen daarover mee te delen. Wanneer de in een wijzigingsbericht opgenomen gegevens het niet mogelijk maken de elementen te kennen waarop het Beheer de aanslag uiteindelijk wil vestigen, moet dan ook een nieuw «bericht van wijziging» verzonden worden dat het hem wel mogelijk maakt. Het besproken arrest beslist dan ook terecht dat wanneer de methode en de elementen voor de bepaling van de aanslag verschillend zijn van wat in een wijzigingsbericht is meegedeeld, een nieuw «bericht van wijziging» moet worden verzonden.

De loutere kennisgeving van het voor de vestiging van de aanslag in aanmerking genomen bedrag aan bedrijfslasten, beantwoordt dan ook niet aan dit vereiste.

4. De procedure van art. 251 W.I.B. is een substantiële formaliteit en de niet-naleving ervan brengt de nietigheid van de wijziging en derhalve van de aldus onwettelijk gevestigde aanslag mee (Cass., 30 oktober 1956, *Arr. Cass.*, 1957, 138 en Cass., 21 mei 1959, *Arr. Cass.*, 1959, 751).

Dit geldt niet alleen voor aanslagen die de gegevens van de aangifte verwerpen zonder dat een wijzigingsbericht is verzonden. Ook de aanslag die op een andere grondslag is gebaseerd dan die welke in het wijzigingsbericht aan de belastingplichtige werd voorgesteld en geen verband met dit voorstel heeft, is nietig, en kan door de directeur niet hersteld worden zelfs al is de onwettigheid het gevolg van een verschrijving (Cass., 4 maart 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 622 en Hof Luik, 5 oktober 1970, *Rev. Fisc.*, 1971, 626). Dit betekent m.i. evenwel niet dat elke aanslag die gevestigd is op een belastbaar bedrag dat verschilt van het in het wijzigingsbericht vermelde bedrag, noodzakelijk nietig is zoals de in *Rev. Fisc.* gepubliceerde samenvatting en de in VANDEWINCKELE, V, nr. 5292/48 gegeven interpretatie van het Luikse arrest zeggen. Dit arrest is immers gewezen op wijziging na het zopas geciteerde cassatiearrest van 4 maart 1969. Het betreft een geval waarin na een onderzoek m.b.t. twee opeenvolgende aanslagjaren voor elk een wijzigingsbericht verzonden is. Bij de vestiging van de aanslag voor het ene jaar is evenwel dat inkomstencijfer tot grondslag gebruikt dat overeenkomstig het wijzigingsbericht tot grondslag zou dienen van de aanslag voor het andere jaar. Bijgevolg zijn de aanslagen gevestigd op grond van een inkomstencijfer dat niet alleen verschillend is van het in het wijzigingsbericht vermelde maar er ook geen verband mee houdt aangezien het op een ander aanslagjaar betrekking heeft. Wanneer de beslissing van het Hof te Luik steunt op het verschil in grondslag, beoogt het dan ook niet de enkele omstandigheid dat het voor de aanslag in aanmerking genomen bedrag verschilt van datgene dat in het wijzigingsbericht was opgenomen. Het gebrek aan verband tussen beide bedragen lijkt mij belangrijker te zijn.

5. Ook de aanslag die gevestigd is vóór het verstrijken

van de in art. 251 W.I.B. bepaalde antwoordtermijn is nietig (Hof Brussel, 29 november 1959, *Rev. Fisc.*, 1959, 154). Het betrof een geval waarin de belastingplichtige na eerdere berichten van wijziging waarop hij geantwoord had, een brief van de taxatieambtenaar ontving waarin deze een nieuwe berekeningsmethode uiteenzette. Zonder evenwel een nieuw antwoord af te wachten, werd de aanslag gevestigd op de volgens de nieuwe methode berekende grondslag.

Het dispositief van dit arrest steunt op de overweging dat de belastingplichtige niet uitgenodigd werd om opmerkingen te maken en vooral dat het verstrijken van de antwoordtermijn niet afgewacht werd alvorens de aanslag te vestigen. Dit impliceert uiteraard dat het hof van oordeel was dat m.b.t. de nieuwe berekeningsmethode de wijzigingsprocedure moest worden gevolgd. Het hof heeft er zich evenwel niet over uitgesproken of de brief waarin de nieuwe berekeningsmethode werd uiteengezet al dan niet voldoende aanduidingen gaf om de belastingplichtige de gelegenheid te bieden zijn opmerkingen te doen gelden. Het arrest vernietigt de aanslag dan ook niet op grond van het ontbreken van een wijzigingsbericht, zoals in het geval van het geannoteerde arrest, maar wel wegens schending van de antwoordtermijn.

6. Door het niet opnieuw naleven van de wettelijke wijzigingsprocedure is in het besproken geval verkeerderlijk de indruk ontstaan dat het Beheer de opmerkingen van de belastingplichtige tegemoet is willen komen. Later is evenwel gebleken dat het zijn methode tot vaststelling van de bedrijfslasten gewijzigd heeft. Aangezien de belastingplichtige hiervan niet op de hoogte is gesteld, is het hem dan ook niet mogelijk geweest met kennis van zaken een bezwaarschrift in te dienen tegen de betwiste aanslag. Niettemin heeft de belastingplichtige de aanslag betwist t.a.v. de in aanmerking genomen bedrijfslasten. Naar aanleiding van de behandeling van deze eis voor het hof van beroep blijkt dat het Beheer in de wijze waarop het de uiteindelijk in aanmerking genomen maar door de belastingplichtige betwiste bedrijfslasten vastgesteld heeft, de belastingwet geschonden heeft, doordat het de gevolgde berekeningsmethode niet op geldige wijze aan de belastingplichtige meegedeeld heeft. De vraag is dan ook of deze onregelmatigheid nog geldig kon worden opgeworpen. Binnen de perken van het geding waarvan het kennis heeft genomen, moet het hof van beroep wegens het feit dat de belastingen de openbare orde raken, de regelmatig voorgelegde gegevens van de zaak zelf beoordelen zonder gebonden te zijn door de zelfs niet gekritiseerde overwegingen in feite of in rechte van de beslissing van de directeur of door conclusies van de partijen, en kan het ambtshalve wijzen op alle gegevens van de zaak waardoor de vaststelling van een juiste aanslag kan worden verantwoord, zonder evenwel aan de Staat meer toe te kennen dan hem door de directoriale beslissing is verleend (Cass., 15 april 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 765 en Cass., 1 maart 1972, *Arr. Cass.*, 1972, 603). De perken van het geding worden bepaald door het bezwaar dat de belastingplichtige aan de directeur heeft voorgelegd.

Het hof van beroep kan zonder zijn bevoegdheid te overschrijden en buiten het geval van forclusie en gewijsde, geen kennis nemen van een vraag die aan de directeur niet is voorgelegd of waarover de directeur geen uitspraak heeft gedaan, zelfs indien hij ze ambtshalve had moeten onder-

zoeken (Cass., 17 mei 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 904 ; Cass., 7 april 1976, *Arr. Cass.*, 1976, en Cass., 17 oktober 1977, *Arr. Cass.*, 1978, 215). De saisine van het hof van beroep is m.a.w. beperkt tot wat aan de directeur gevraagd is. Een kwestie die door haar onderwerp, haar aard of haar juridische grondslag verschilt van die welke bij de directeur aanhangig is gemaakt of waarvan hij kennis heeft genomen, valt hier buiten (in die zin Cass., 3 september 1968, *Arr. Cass.*, 1969, 4). De belastingplichtige kan evenwel thans ingevolge de wet van 16 maart 1976 betreffende de rechtspleging inzake directe belastingen aan het hof van beroep binnen zekere termijnen nieuwe bezwaren voorleggen voor zover zij een overtreding van de wet of een schending van de op straffe van nietigheid voorgeschreven vormen aanvoeren. Door alleen deze wijziging in de vroegere regeling van de bevoegdheid van het hof van beroep aan te brengen, bevestigt deze wet voor het overige het stelsel zoals het door de rechtspraak van het Hof van Cassatie is uitgelegd en gepreciseerd (Noot F.D. bij Cass., 16 september 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 57). De vastgestelde onregelmatigheid maakt in de besproken zaak m.i. evenwel geen nieuwe eis uit. De belastingplichtige heeft de gevestigde aanslag immers betwist t.a.v. de in aanmerking genomen bedrijfslasten. Wanneer bij de behandeling van deze eis voor het hof van beroep vastgesteld wordt dat het Beheer bij de bepaling van die betwiste bedrijfslasten een onregelmatigheid heeft begaan, worden de perken van het geding geenszins te buiten gegaan. De onregelmatigheid heeft immers betrekking op hetgeen aan de directeur gevraagd is en dat aldus reeds aan het oordeel van het hof van beroep onderworpen is. Zij staat dan ook het door de belastingplichtige in zijn bezwaarschrift aangevoerde bezwaar tegen de aanslag. Hij heeft de aanslag immers betwist m.b.t. de vaststelling door het Beheer van de bedrijfslasten. Middelen tot staving van de grief die door de belastingschuldige regelmatig in zijn bezwaarschrift is aangevoerd, mogen nog voor het hof van beroep voorgedragen worden (in die zin Cass., 26 september 1975, *Arr. Cass.*, 1976, 125).

Binnen de perken van het geding moet het hof van beroep desnoods ambtshalve uitspraak doen over alle bevonden nietigheden of onregelmatigheden (I. CLAEYS-BOÛAERT, «Wijziging van de rechtspleging betreffende geschillen inzake directe belastingen», *T.N.*, 1977, 245, nr. 34). Aangezien de sanctie van de bevonden onregelmatigheid de nietigheid van de erdoor aangetaste aanslag is (cf. *supra* nrs. 4 en 5), heeft het hof van beroep in deze zaak dan ook terecht tot vernietiging besloten.

André J.J. Spruyt
V.U.B.

ARBEIDSHOF TE BRUSSEL

5e KAMER — 25 JUNI 1979

Voorzitter : de h. Geysen

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Schietecatte en Zegers

Advocaat : mr. De Rycke

Arbeidsovereenkomst — 1. Comité voor veiligheid en hygiëne — Beschermde werknemer — Ontslag om dringende reden — Ontslag onder voorbehoud van aanvaarding van reden door de rechtbank — 2. Dringende reden — Handtastelijkheid.

1. Het «onmiddellijk» ontslag van een beschermde werknemer onder voorbehoud van aanvaarding van de ingeroepen dringende reden door de rechtbank is geen effectieve definitieve dadelijke afdanking. Het is een ontslag gegeven onder voorwaarde en het heeft slechts uitwerking indien het arbeidsgerecht de dringende reden aanvaardt.

2. Een dringende reden is het geven aan een brigadier, die opmerkingen maakte, van een zware duw zodat de betrokkene ten gronde valt.

N.V. E. t/ S. en A.B.V.V.

Overwegende dat het hoger beroep strekt tot wijziging van het bestreden vonnis (29 mei 1979) waarbij het verzoekschrift van appellante, strekkende tot aanvaarding door de rechtbank van de dringende reden die tot grondslag diende van het aan geïntimeerde gegeven ontslag bij aangekend schrijven van 18 april 1979, niet toelaatbaar werd verklaard om de redenen dat appellante geïntimeerde op daadwerkelijke en definitieve wijze op voormelde datum zou hebben ontslagen met ingang van 17 april 1979 zonder de uitspraak van het arbeidsgerecht af te wachten nopens een aanvaarding van de door haar aangevoerde dringende reden, zoals voorgeschreven door de artikelen 5, § 1, en 10, § 2, van het koninklijk besluit nr. 4 van 11 oktober 1978 tot wijziging van de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven en van de wet van 10 juni 1952 betreffende de gezondheid en de veiligheid van de werknemers, alsmede de salubriteit van het werk en van de werkplaatsen ;

Overwegende dat appellante terecht doet gelden dat, geïntimeerde, wiens kandidatuur was voorgedragen voor de nakende verkiezingen van de ondernemingsraad en van het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing der werkplaatsen, weliswaar onmiddellijk op 17 april 1979 werd ontslagen wegens door hem gepleegde feitelijke gedragingen tegenover zijn hiërarchische meerdere, maar dit ontslag uitdrukkelijk geschiedde onder voorbehoud van een aanvaarding van deze feitelijkeheden door de rechtbank als dringende reden tot rechtvaardiging van een onmiddellijke beëindiging van de arbeidsovereenkomst, zonder vergoeding, zoals niet alleen de afdankingsbrief van 18 april 1979, doch ook het werkloosheidsformulier C 4 expliciet bepaalden ;

dat door het ontslag aldus afhankelijk te stellen van de aan de arbeidsrechtbank op dezelfde datum aangevraagde erkenning, zulks uitdrukkelijk inhoudt dat het ontslag slechts werd gegeven onder voorwaarde van het tot stand komen van deze erkenning ;

dat derhalve de uitwerking van het gegeven ontslag opgeschort wordt en slechts van kracht wordt indien het arbeidsgerecht de dringende redenen als zodanig aanvaardt ;

dat aangezien bedoeld ontslag geen uitwerking heeft zolang de arbeidsgerechten zich ten aanzien van de dringende reden niet hebben uitgesproken, de eerste rechter door het opschortend beding niet te erkennen en te bepalen dat het gegeven ontslag definitief karakter bezat de wilsuit-

drukking van appellante miskende ;

Overwegende immers dat appellante, gelet op de bestaande tegenstellingen tussen voormelde wetsbepalingen van het koninklijk besluit nr. 4 en de bepaling van artikel 35 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten waarover werd geconcludeerd en die tot regelrechte wetsconflicten leiden met de hieraan verbonden noodzakelijkerwijze ontkrachting van rechtszekerheid (cf. Arbh. Antwerpen, 26 februari 1979, *J.T.T.*, 1979, 94 ; Arbh. Gent, 17 april 1979, *R.W.*, 1978-79, 2818 ; D. Votquenne, «Het ontslag om dringende reden van de beschermde leden van de ondernemingsraad en het comité voor veiligheid en hygiëne», *R.W.*, 1978-79, 2753-2770) terecht in de gegeven omstandigheden toepassing gemaakt heeft van een opschortend beding bij het gegeven ontslag ;

dat deze rechtsconstructie uit het burgerlijk recht in casu rechtsgeldig is wegens het suppletief karakter van dit burgerlijk recht ten aanzien van het arbeidsovereenkomstenrecht en bij het onderhavige conflict regelend werkt en rechtszekerheid geven kan. De wetgever van het koninklijk besluit nr. 4 heeft immers zeker niet bedoeld door het instellen van de nieuwe procedure inzake het aanvaarden van de dringende reden en door het toch ongemoeid laten van de termijnen in artikel 35, lid 3 en lid 4, *W.A.O.*, de werkgever, na erkende dringende reden, bloot te stellen aan een draconische doch wettelijk juiste toepassing van artikel 35 voornoemd, wanneer nadien de vraag gesteld wordt naar een eventueel recht op schadevergoeding in hoofde van de ontslagene ;

Overwegende dat uit de feitelijke gedragingen van partijen na het ontslag trouwens blijkt dat beiden de arbeidsovereenkomst als in stand gehouden bleven beschouwen, ofschoon appellante afzag van de door geïntimeerde te verlenen arbeidsprestaties in afwachting van de aangevraagde rechterlijke erkenning ;

dat inderdaad op te merken valt :

— dat appellante het loon van geïntimeerde is blijven uitbetalen en het consigneerde in handen van de vakbond van geïntimeerde, die zulks aanvaardde ;

— dat appellante in haar conclusie voor de eerste rechter, herhaald in huidige aanleg, zich verbond geïntimeerde opnieuw onmiddellijk tewerk te stellen wanneer de aangevoerde feitelijkeheden niet als dringende reden zouden worden aangenomen door het arbeidsgerecht ;

— dat anderzijds geïntimeerde opgeroepen werd deel te nemen aan de sociale verkiezingen ;

— dat hij effectief aan deze verkiezingen deelnam ;

— dat hij zichzelf kandidaat is blijven stellen bij deze verkiezingen en ook verkozen werd als lid van het Comité voor Veiligheid en Hygiëne ;

Overwegende dat geïntimeerde ten onrechte meent te moeten afleiden uit het feit dat hij een afdankingsbewijs C 4 ontving dat zijn ontslag effectief en definitief was, aangezien ook hierop appellante melding maakte van het voorbehoud van de aanvaarding door de arbeidsgerechten van de ingeroepen dringende reden ;

dat immers ten overstaan van de werkloosheidsreglementering deze aldus opgestelde C 4 beduidt dat er nog geen inwerkloosheidstelling is, gelet op het gemaakte voorbehoud ;

Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat, aangezien het gegeven ontslag nog geen uitwerking had op het ogenblik dat het inleidend verzoekschrift werd ingediend, het dan ook toelaatbaar was daar aan de overige ver-

eisten van voornoemde artikelen 5, § 1, en 10, § 2, is voldaan ;

Nopens de ingeroepen dringende reden

Overwegende dat geïntimeerde op zaterdag 14 april 1979, te 0,45 uur, na bepaalde opmerkingen van zijn brigadier met betrekking tot zekere tekortkomingen in de uitoefening van zijn werk te hebben ontvangen, hierop reageerde door deze een zo zware duw te geven dat hij ten gronde viel naast een betonnen put van 30 cm. diep ;

Overwegende dat de materialiteit der feiten niet voor betwisting vatbaar is, zoals blijkt uit eensluidende getuigenschriften van ooggetuigen, waarvan de verklaringen werden opgenomen in aanwezigheid van een vakbondsafgevaardigde van de organisatie waartoe geïntimeerde behoort en die geen enkel bezwaar of enig voorbehoud in dit verband formuleerde, zodat zij voldoende bewezen zijn ;

Overwegende dat geïntimeerde ter verschoning inroept dat bedoelde brigadier hem reeds een hele week, naar zijn oordeel, onrechtvaardige verwijten had toegestuurd, hetgeen opnieuw gebeurde de dag der feiten met het gekende gevolg ;

dat weliswaar de ernst van de aangeklaagde feiten dienen te worden beoordeeld in het raam van de omstandigheden die hiertoe aanleiding gaven met in aanmerking nemen van de hele werkatmosfeer, het ja dan neen zenuwbelastend werkritme en de specifieke gedragingen van de werknemers in dit milieu, maar geïntimeerde in gebreke gebleven is het bewijs te leveren van de door hem ingeroepen redenen van verschoning, zodat deze als onbestaand dienen te worden beschouwd ;

Overwegende dat handtastelijkheden, zeker ten overstaan van hiërarchische overste en in de aanwezigheid van andere medewerkers, in strijd zijn met de aan deze meerdere verschuldigde eerbied en achting, voorgeschreven bij artikel 16 *W.A.O.* ;

dat in casu de door geïntimeerde bedreven handtastelijkheden dus op onbetwistbare wijze een dermate ernstig vergrijp uitmaken, — mede gelet op zijn hoedanigheid van kandidaat voor de te houden sociale verkiezingen waardoor van hem met reden een onberispelijk gedrag ten aanzien van voormelde wettelijke verplichtingen mag worden verwacht — dat zij inderdaad een afdoende dringende reden uitmaken in de zin van artikel 35, lid 2, *W.A.O.* ;

...)

ARBEIDSRECHTBANK TE ANTWERPEN

7e KAMER — 26 JUNI 1979

Voorzitter : mevr. Schulze

Openbaar ministerie : de h. Girardin

Advocaten : mrs. Lenaerts, Vanden Bussche en Van Duffel loco Verschueren

Ziekte- en invaliditeitsverzekering werknemers — Geneeskundige verstrekkingen — Persoon ten laste — Echtgenote — Begrip — Man als echtgenoot van een gerechtigde werkneemster.

De man van een werknemster heeft op grond van zijn hoedanigheid van echtgenoot aanspraak op geneeskundige verstrekkingen als persoon ten laste van zijn gerechtigde echtgenote.

Uit een systematische en een historische interpretatie blijkt immers dat de term «echtgenote» in het K.B. van 4 november 1963 begrepen moet worden als slaande zowel op de echtgenoot als op de echtgenote.

Van C./ R.I.Z.I.V. en L.C.M.

Wat de vordering tegen eerste verweerder betreft

Overwegende dat deze terecht opwerpt dat de weigering tot erkenning van deze hoedanigheid uitgaat van de verzekeringsinstelling, in casu tweede verweerder, en dat het Rijksinstituut desbetreffend geen enkele administratieve beslissing heeft genomen ;

Dat dus de vordering in zoverre deze tegen eerste verweerder gericht is, zonder voorwerp is ;

Wat de vordering tegen tweede verweerder betreft

Overwegende dat tweede verweerder weigert aanlegger in de gevorderde hoedanigheid als rechthebbende in te schrijven daar aanlegger niet zou voldoen aan de voorwaarden gesteld bij artikel 165, § 1, 1 en 2, van het K.B. van 4 november 1963 ;

Overwegende dat aanlegger opwerpt dat hij als echtgenoot van een vrouwelijke gerechtigde over dezelfde voordelen moet beschikken als de echtgenote van een mannelijke gerechtigde, zulks met toepassing der bepalingen van artikel 6 van de Grondwet, alsmede van de artikelen 3 en 9 van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten ;

Overwegende dat artikel 165 van het K.B. van 4 november 1963 in § 1 spreekt van de echtgenote van de gerechtigde, in § 3 van de niet beloonde huishoudster van de gerechtigde ;

Overwegende dat M. Ernst-Henrion in «Evolutie van het Statuut van de vrouw in Belgisch Sociaal Zekerheidsrecht», *B.T.S.Z.*, 1971, nr 10, p. 1147-1169, de vraag stelt : «Voert artikel 165 geen discriminatie in tussen man en vrouw, waar het louter voortgaand op het geslacht, de werkende vrouw niet onder dezelfde voorwaarden als de man als gezinshoofd erkent ?» (in dezelfde zin : noot van André Alen en Dries Simoens bij Arbeidshof Luik, 7 december 1973, *J.T.T.*, 1974, 219) ;

Overwegende dat in de wetgeving de tendens bestaat om het onderscheid tussen man en vrouw in de arbeidsbetrekkingen op te heffen ;

Overwegende dat de zogenaamde anti-crisiswet van 17 augustus 1978 hiervan een zeer duidelijk voorbeeld is ;

Overwegende dat artikel 118 van deze wet bepaalt dat het principe van de gelijke behandeling inhoudt dat elke discriminatie op grond van het geslacht, hetzij rechtstreeks, hetzij onrechtstreeks, door verwijzing naar met name de echtelijke staat of de gezinstoestand uitgesloten is (zie «De gelijke behandeling van mannen en vrouwen naar Europees en Belgisch Recht», van R. Blanpain en Jo Walgrave p. 19 ; Oriëntatie, augustus-september 1978, nr. 7, Ten geleide) ;

Overwegende dat bovendien aan de Lid-Staten van de Europese Gemeenschap wordt voorgesteld de nodige maatregelen te nemen om de gelijke behandeling van man-

nen en vrouwen op het punt van de Sociale Zekerheid te waarborgen door een einde te maken aan de vormen van discriminatie die voortvloeien uit het feit dat bij de opzet van hun regelingen voor Sociale Zekerheid uitsluitend is uitgegaan van de man als kostwinner en gezinshoofd (zie R. Blanpain en Jo Walgrave, *opus cit.*, p. 379) ;

Overwegende dat de nieuwe wet op het huwelijksgoederenrecht van 14 juli 1976 rekening heeft gehouden met de geëvolueerde toestand waarbij de volledige gelijkheid tussen de echtgenoten moest doorgetrokken worden ;

Dat minister Vanderpoorten in «Familierecht in de branding», *R.W.*, 1973-74, 1672-1677, reeds schreef dat er rekening diende te worden gehouden met «de belangrijke rol die de vrouw in het juridisch-economisch leven is gaan spelen» ;

Overwegende dat de wetgever talrijke bepalingen heeft aangenomen die juist tot doel hadden de gelijkheid van mannen en vrouwen te verzekeren, inzonderheid ter zake van politieke rechten, het vervullen van openbare ambten, bedieningen en posten, het uitoefenen van beroepen welke de wet reglementeert alsook op het gebied van het privaatrecht ; dat ook talrijke bepalingen van internationale overeenkomsten enige op verschil in geslacht gegronde discriminatie verbieden (Raad van State, 15 maart 1974, *R.W.*, 1974-75, 353-368) ;

Overwegende dat hetzelfde arrest tot de conclusie komt dat uit het hogergenoemde «moet worden afgeleid dat het beginsel van de gelijkheid der geslachten binnen de werkingssfeer van artikel 6 van de Grondwet ligt» : namelijk dat de Belgen gelijk zijn voor de Wet ;

Dat dit arrest betrekking had op artikel 1 van het K.B. van 22 december 1967 dat artikel 154 van het K.B. van 20 december 1963 door een nieuwe bepaling vervangt, waarbij ten overstaan van de werknemers een discriminatie werd ingevoerd, die uitsluitend berustte op het geslacht, en waardoor volgens dit arrest het beginsel van de gelijkheid der Belgen voor de wet zoals bepaald in artikel 6 van de Grondwet werd geschonden (zie Raad van State, *R.W.*, 1974-75, 353-368) ;

Overwegende dat het Hof van Justitie te Luxemburg in een arrest van 7 juni 1972 verschenen in de Jurisprudentie van het Hof van Justitie 1972, 345, in de zaak L. Sabbatini — Bertoni tegen het Europees parlement, in dezelfde zin oordeelde ;

Dat mevrouw Sabbatini bij haar indiensttreding bij het Europees Parlement in het genot gesteld werd van de ontheemdingstoelage bedoeld in artikel 69 van het Statuut van de ambtenaren, zoals die volgens artikel 4, lid 1, alinea a, van bijlage VII van dat Statuut wordt toegekend aan de ambtenaar die niet de nationaliteit bezit van de staat op welks grondgebied in Europa zijn standplaats is gelegen en deze ook nooit heeft bezeten, en, die gedurende een periode van vijf jaar, eindigende zes maanden vóór zijn indiensttreding, niet regelmatig woonachtig is geweest, of zijn voornaamste beroepsbezigheden heeft uitgeoefend op het grondgebied in Europa van bedoelde staat ;

Dat zij op 4 november 1970 huwde met S. Sabbatini, die geen ambtenaar van de Gemeenschappen is ;

Overwegende dat de Directeur-Generaal Administratie van het Europees Parlement haar alsdan liet weten dat zij door haar huwelijk geen recht meer had op de ontheemdingstoelage en wel zulks ingevolge artikel 4, lid 3, van bijlage VII van het Statuut, luidende als volgt : «De ambtenaar verliest het recht op de toelage, indien hij, door

huwelijk met een persoon die op de datum van het huwelijk niet aan de voorwaarden voor toekenning van deze toelage voldoet, niet de hoedanigheid van gezinshoofd verkrijgt» ;

Overwegende dat het Hof in zijn arrest van 7 juni 1972 de beslissing van het Europees Parlement, die de ontheemdingstoelage aan L. Sabbatini-Bertoni introk, nietig verklaarde ;

Dat het arrest in ten 12° zegt «dat het Statuut in zoverre de ambtenaren niet anders mag behandelen naar gelang zij man of vrouw zijn» ;

Dat het arrest in ten 13° zegt «dat het Statuut dan ook door het behoud van de toelage afhankelijk te stellen van het verkrijgen van de hoedanigheid van 'gezinshoofd' als omschreven in artikel 1, lid 3, tot een willekeurig verschil in de behandeling der ambtenaren leidt.» ; (zie ook R. Blanpain en J. Walgrave, *opus cit.*, p. 264 en volgende) ;

Overwegende dat in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens welke op 10 december 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is afgekondigd ook duidelijk in artikel 14 wordt bepaald : «Het genot van de rechten en vrijheden welke in dit verdrag zijn vermeld is verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, enz... ;

Dat bovendien in het arrest van 13 juni 1979, gewezen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te Straatsburg, toepassing wordt gemaakt van de artikelen 8 en 14 van de Europese Conventie ;

Dat in dit arrest de mening vooropgesteld wordt dat mevr. P. Marckx die ongehuwd is en haar natuurlijke dochter Alexandra met toepassing van o.a. de artikelen 8 en 14 door de Belgische wet gediscrimineerd worden ;

Dat in casu aanlegger ingevolge artikel 8 van de Europese Conventie recht heeft op zijn privé-leven, zijn gezinsleven ;

Dat artikel 165 van het K.B. van 3 november 1963, 16 jaar oud is en uit de aangehaalde wetgeving en rechtspraak een zeer belangrijke evolutie in de opvattingen blijkt ;

Overwegende dat De Page, I, p. 13 van mening is : «Ce qui doit dominer dans l'interprétation d'une loi, c'est son but social, plus que l'intention du législateur. Celle-ci ne vaut que pour l'époque où la loi est promulguée. Toute loi vieillit par le seul fait de sa promulgation. Si on veut lui conserver son utilité, il faut lui donner une valeur fonctionnelle, la rendre suffisamment plastique pour s'adapter aux circonstances nouvelles le juge doit être de son temps» ;

Overwegende dat R. Dekkers in zijn *Handboek van Burgerlijk Recht*, I, p. 28 de volgende mening uit : «Het lezen van de wet volstaat niet altijd om het recht te kennen. Hoofdzak is te weten hoe de wet geïnterpreteerd, d.w.z. toegepast wordt. En meestal beantwoordt de rechtspraak die laatste vraag. Trouwens elke wet veroudert. De wet geeft het recht een statische vorm, terwijl het leven maar voortgaat, en zich zelfs van die teksten verwijderd, die het dichtst hebben benaderd. Nu, hoe meer de wet veroudert, hoe meer de uitlegging er aan toevoegt. Want de uitlegging (in de eerste plaats de rechters) blijft actueel — of zou het tenminste moeten blijven —. Sommige teksten uit het Burgerlijk Wetboek (art. 1384 bv. op de aansprakelijkheid voor zaken) interpreteert men heden volkomen anders dan in 1804. De tekst is niet veranderd maar nieuwe behoeften brachten nieuwe denkbeelden mee.» ;

Overwegende dat blijkt uit de Europese Conventie, de anti-crisiswet van 17 augustus 1978, de nieuwe wet op het huwelijksgoederenrecht van 14 juli 1976, het K.B. van 13

oktober 1971 (dat de discriminaties op basis van het geslacht in de werkloosheidswetgeving opheft), dat een belangrijke evolutie merkbaar is, en het geenszins opgaat of opgaan kan een letterlijke toepassing te maken van de tekst ;

Dat deze — integendeel — moet worden geïnterpreteerd in de zin die de wetgever zelf, door latere initiatieven, duidelijk heeft aangeduid ;

Overwegende trouwens dat het niet in te denken is dat «aan de niet beloonde huishoudster van de gerechtigde» (die volgens bepaalde beslissingen een man kan zijn — zie eerste Nederlandstalige kamer 15 december 1968, Informatieblad R.I.Z.I.V., 2/70, p. I) — de hoedanigheid van persoon ten laste wordt toegewezen en zulks niet het geval zou zijn met de wettelijke echtgenoot ;

Dat — in die omstandigheden en in die zin interpreterend — de vordering gegrond voorkomt wat tweede verweerder betreft ;

(...)

NOOT—Over de interpretatie van het K.B. van 4 november 1963

I. 1. Het loont de moeite even in te gaan op interpretatiemethoden die door de rechtbank in dit vonnis worden toegepast.

Allereerst wordt in het vonnis uitdrukkelijk afstand genomen van de in rechtspraak en rechtsleer nog vrij algemeen aanvaarde regel dat «duidelijke teksten niet geïnterpreteerd mogen worden». Dat het wat de betrokken problematiek betreft om een op het eerste gezicht «duidelijke» tekst gaat kan bezwaarlijk ontkend worden. Artikel 165 van het K.B. van 4 november 1963 spreekt immers uitdrukkelijk van de echtgenote en van de niet beloonde huishoudster, zodat er op het eerste gezicht geen enkele twijfel over kan bestaan dat deze wettekst niet toepasselijk is op de echtgenoot, die werkt als de niet beloonde huishouder van de gerechtigde.

De rechtbank heeft echter terecht geoordeeld dat de betekenis die men op het eerste gezicht aan een wettekst toekent niet noodzakelijk de betekenis is waarin de wet dient te worden toegepast («dat ... het geenszins opgaat of opgaan kan een letterlijke toepassing te maken van de tekst»). Deze laatste betekenis kan immers pas worden omschreven na een situering van de wettekst in een ruimere context, zoals de context van het rechtssysteem, van de parlementaire voorbereiding enz... (zie hierover uitgebreid : M. VAN HOECKE, *De interpretatievrijheid van de rechter*, Kluwer, Antwerpen, 1979, in het bijzonder nr. 83 e.v. ; zie ook : M. VAN DE KERCKHOVE, «La doctrine du sens clair des textes et la jurisprudence de la Cour de cassation de Belgique», in M. VAN DE KERCKHOVE, e.a. *L'interprétation en droit*, Facultés Universitaires Saint-Louis, Brussel, 1978, blz. 13-50).

De rechtbank is dan ook overgegaan tot een dergelijke situering van de wettekst in een ruime interpretatiecontext, waarbij zowel een systematische als een historische en een teleologische interpretatie wordt toegepast.

2. De rechtbank plaatst de geïnterpreteerde wettekst vooreerst tegen de achtergrond van alle relevante wetgeving. En dat blijkt er heel wat te zijn. Zo verwijst de rechtbank naar andere bepalingen van dezelfde wetgeving, naar de anti-crisiswet van 1978, naar de wet van 14 juli 1976 op het huwelijksgoederenrecht, naar artikel 6 van de

Grondwet, en zelfs naar het Europees recht, het internationaal verdragsrecht en de Universele Verklaring voor de rechten van de mens.

Deze voor de interpretatie van de betrokken wet relevant geachte rechtsregels worden niet zozeer gebruikt om er met behulp van (para-)logische regels, zoals de analogieredenering, de a-contrarioredenering e.d., bepaalde logische besluiten uit te trekken m.b.t. de betekenis die aan de geïnterpreteerde wet moet worden toegekend.

De rechtbank past in dit verband enkel een a-fortiori-redenering toe waar ze stelt dat wanneer de niet beloonde huishoudster van de gerechtigde de hoedanigheid van persoon ten laste kan hebben, aangezien deze huishoudster volgens bepaalde gerechtelijke beslissingen een man kan zijn, dit zeker ook moet gelden voor de *wettelijke* echtgenoot.

De door de rechtbank toegepaste systematische interpretatie wordt eerder aangewend om uit de totaliteit van het rechtssysteem bepaalde beginselen te halen in functie waarvan de wettekst dan geïnterpreteerd wordt. De systematische interpretatie vloeit aldus over in een teleologische interpretatie, en meer in het bijzonder in een rechts-teleologische interpretatie.

Terwijl men bij een wetsteleologische interpretatie uitgaat van het doel van een concrete wet, gaat men bij rechts-teleologische interpretatie uit het globale rechtssysteem centrale doelstellingen afleiden. Deze doelstellingen zijn de basisopties van het maatschappelijk beleid van de wetgever en de rechtsethische principes die als een cultuurhistorische verworvenheid in de samenleving aanvaard worden.

In het geannoteerde vonnis wordt aan de hand van diverse wetgeving en rechtspraak aangetoond dat één van de essentiële beginselen van ons huidig rechtssysteem, dat niet enkel in een nationaal maar tevens in een Europees en een internationaal perspectief wordt bekeken, precies is de gelijkheid van mannen en vrouwen te verzekeren.

3. Naast een systematische een teleologische interpretatie past de rechtbank ook nog een historische interpretatie toe, en dit in diverse vormen, die echter alle slaan op ontwikkelingen die zich sinds de uitvaardiging van de geïnterpreteerde tekst (het K.B. van 3 november 1963) hebben voorgedaan.

In de eerste plaats wijst de rechtbank op een ontwikkeling in de *wetgeving*, met name «de tendens die bestaat om het onderscheid tussen man en vrouw in de arbeidsbetrekkingen op te heffen». Voorts wordt er in het vonnis nog uitdrukkelijk op gewezen «dat in casu artikel 165 van het K.B. van 3 november 1963, 16 jaar oud is en uit de aangehaalde wetgeving en rechtspraak een zeer belangrijke evolutie in de opvattingen blijkt». Een beroep op deze interpretatiecontext is een vorm van wetshistorische interpretatie: de interpreterator stelt aan de hand van opeenvolgende wetteksten vast dat de opvattingen van de *huidige* wetgever m.b.t. de materie waarin de geïnterpreteerde wet zich situeert en m.b.t. de principes en doelstellingen die in deze wet vervat liggen, verschillen van diens opvattingen ten tijde van de totstandkoming van de geïnterpreteerde wettekst. Wil men de wil van de wetgever respecteren dan moet met deze ontwikkeling rekening gehouden worden. Het spreekt immers vanzelf dat niet de wil van de historische wetgever, maar de wil van de hedendaagse wetgever richtinggevend moet zijn voor de wetsinterpretatie.

De rechtbank verwijst echter niet enkel naar een evolutie in de wetgeving maar tevens naar een evolutie in de

rechtspraak, en past aldus naast een wetshistorische tevens een vorm van rechtshistorische interpretatie toe.

Ten slotte interpreteert de rechtbank het betrokken K.B. niet enkel in het licht van juridische ontwikkelingen maar eveneens in het licht van een *maatschappelijke evolutie*. in casu «de belangrijke rol die de vrouw in het juridisch-economisch leven is gaan spelen».

Het hoeft geen betoog dat ook deze maatschappelijke ontwikkeling een relevante interpretatiecontext vormt bij de interpretatie van het K.B. in kwestie. Bij het uitvaardigen van een rechtsregel kan de wetgever immers per definitie geen rekening houden met ontwikkelingen die zich later zullen voordoen en die niet voorzienbaar zijn. Anderzijds is het voor de wetgever praktisch gezien onmogelijk om elke wettekst aan elke maatschappelijke ontwikkeling onmiddellijk aan te passen. In een overgangperiode (die erg lang kan duren, zoals o.m. gebleken is m.b.t. de gelijkschakeling van man en vrouw op het vlak van de burgerrechtelijke sanctiëring van overspel) is het in wezen de taak van de rechter met deze ontwikkelingen rekening te houden bij de interpretatie van de wetgeving.

4. In het vonnis van de arbeidsrechtbank wordt het K.B. van 4 november 1963 op een m.i. voortreffelijke wijze geïnterpreteerd. De betrokken wettekst wordt in een zo ruim mogelijke context gesitueerd. Het feit dat de verschillende interpretatiebenaderingen alle tot hetzelfde resultaat leiden, maakt de door de rechtbank aanvaarde interpretatie erg overtuigend.

In dit opzicht mag het vonnis als een voorbeeld gelden, zeker wanneer men vaststelt op welke summiere en lapidaire wijze het interpretatieproces in de meeste vonnissen en arresten wordt toegelicht en gemotiveerd.

M. Van Hoecke

II. De gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de Z.I.V.-sector geneeskundige verstrekkingen.

Afgezien van de wetsinterpretatorische kanttekeningen die bij bovenstaand vonnis werden gemaakt, is een commentaar vanuit de discipline sociale-zekerheidsrecht mis schien wel nuttig om de beslissing in perspectief te brengen.

1. De architecten van de sociale zekerheid hebben hun gebouw opgetrokken uitgaande van een bepaalde sociale blauwdruk. Hun plannen werden getekend vanuit de visie dat de man door zijn arbeid zorgt voor het inkomen van zijn gezin, terwijl de vrouw belast is met de zorg voor het huishouden en de opvoeding van de kinderen. Vanuit die optiek werd voor de vervangingsinkomens en kostenvergoedingen aan de man de hoedanigheid van gezinshoofd toegemeten en werden de vrouw en de kinderen als personen ten laste beschouwd. Of de gezinnen nu wettelijk of feitelijk waren en welk het juridische statuut van de kinderen was maakte voor de «social engineers» niet zoveel verschil uit.

Welnu, hoewel in het burgerlijk recht de gelijkheid van man en vrouw sedert enige jaren effectief werd doorgevoerd, blijft het klassieke rolpatroon in het sociale-zekerheidsrecht nagenoeg onverminderd bestaan (ondanks de retouche bijv. dat inzake werkloosheidsuitkeringen ook de vrouw sedert 1971 gezinshoofd kan zijn) en blijft het sociale-zekerheidsgebouw a.h.w. een «herenhuis». (Over de verhouding familierecht-sociaal zekerheidsrecht kan men terecht bij: P. SENAEVE, «Behandeling van de ver-

scheidene familierechtelijke situaties in het sociale zekerheidsrecht» en M. PUELINCKX-COENE, «Het vermogensstatuut van de feitelijk gescheiden echtgenoten, ex-echtgenoten en van concubinerenden. Enkele raakvlakken met het sociaal zekerheidsrecht» in *Raakvlakken tussen sociale zekerheid en andere rechtstakken*, Brussel, 1979, blz. 115.)

De beslissing maakt ons attent op de scheefgegroeide situatie en houdt a.h.w. een «injunction» in aan de wetgever om orde op zaken te stellen. Misschien nog duidelijkst getuigen enkele cijfers van de gewijzigde sociale verhoudingen : op de 3.750.000 belastingaangiften zijn er 1.475.000 van alleenstaanden, 1.142.000 van één-inkomensgezinnen en 1.150.000 van twee-inkomensgezinnen.

2. Het is niet de eerste maal dat art. 165 K.B. 4 november 1963 gecontesteerd wordt. Tot nog toe weigerde de rechtspraak een schending van het gelijkheidsbeginsel te zien in het feit dat de niet-beroepsactieve man geen persoon ten laste kan zijn van zijn werkende echtgenote (Arbh. Luik, 4 januari 1974, *J.T.T.*, 1974, 219, met noot D. SIMOENS en A. ALÉN.). Parlementairen porden recentelijk de regering nog aan om het kwestieuze artikel te wijzigen en de discriminaties die erin vervat zijn weg te nemen (vraag nr. 77 van de heer Maystadt van 14 juni 1979, *Bull. Vr. Antw. Kamer*, 1979, 936 ; interventie van mevr. Smet bij de begroting van sociale voorzorg 1979, *Parl. Hand. Kamer*, 27 juni 1979, blz. 961).

Van officiële zijde heeft men echter niet totaal stilgezet. Er werd immers ter zake reeds het advies ingewonnen van de N.A.R. Dit sociaal overlegorgaan stelde voor de vrouw als gezinshoofd te beschouwen wanneer de echtgenoot geen beroepsactiviteit uitoefent en hij noch werkloosheidsuitkeringen, noch uitkeringen van de ziekte- en invaliditeitsverzekering ontvangt (Advies nr. 554 van 26 mei 1977).

3. Er dient hieruit te worden vermeld dat art. 165 K.B. nog andere discriminaties inhoudt : vooreerst is niet bepaald dat een niet-beloonde huishouder persoon ten laste kan zijn van een gerechtigde (hoewel administratieve rechtspraak daar vroeger reeds tegen de duidelijke tekst van het besluit in anders over besliste — Commissie van Beroep, 16 december 1968 inzake Folens). Ook wordt bij feitelijke scheiding of scheiding van tafel en bed van de man vereist dat hij arbeidsongeschikt is (een kind opvoedt of alimentatiegeld ontvangt) om persoon ten laste van zijn echtgenote te kunnen blijven. Aan de vrouw wordt een dergelijke bijkomende voorwaarde niet opgelegd.

4. De terughoudendheid om art. 165 K.B. te wijzigen kan misschien voor een stuk te wijten zijn aan de financiële repercussie die een dergelijke operatie met zich zou brengen. Het opheffen van de discriminerende bepalingen heeft immers niet alleen belang voor niet-beroepsactieve mannen, die zich als niet-beschermd persoon konden laten verzekeren tegen gezondheidszorgen en die hiervoor een hoge maandelijkse bijdrage dienden te betalen. Het zou ook tot gevolg hebben dat zelfstandigen voor de kleine risico's ten laste zouden komen van hun werkende of gepensioneerde echtgenote. De financiële weerslag van de aanpassing van de bepaling werd in 1975 begroot op 66 miljoen frank N. JEANMART, en G. CLOTUCHE, «Le travail de l'épouse au regard de l'assurance-maladie et de la pension de survie» in *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, 1978, blz. 495).

5. Hoe dan ook, een wijziging van dergelijke discriminerende bepalingen is noodzakelijk. In het begin van dit jaar

werd immers een richtlijn van de E.G. bekendgemaakt inzake de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid (*PB nr. L 6* van 10.1.1979 blz. 24). Krachtens deze richtlijn moet tegen eind 1984 elke bepaling die een discriminatie inhoudt op grond van het geslacht, hetzij direct, hetzij indirect, uit de sociale-zekerheidswetgeving worden verwijderd. Hoewel de lid-staten voor langlopende uitkeringen (arbeidsongevallen, beroepsziekten, rustpensioenen, invaliditeitsuitkeringen) eventueel nog uitzonderingen kunnen laten bestaan, is dit voor de kortdurende uitkeringen (werkloosheidsuitkeringen, vergoeding van ziektekosten) niet mogelijk.

Johan De Cock
Assistent K.U.Leuven

Medewerker Instituut Sociaal Recht

III. Uit constitutioneel oogpunt kan men het resultaat van het vonnis volledig onderschrijven : het is thans een uitgemaakte zaak dat de gelijkheidsregel van art. 6 Grondwet tevens de gelijkheid der geslachten omvat, voornamelijk ook sedert het beginselarrest Masip van 15 maart 1974 van de Raad van State, in *R.W.*, 1974-75, 353 e.v. deskundig ontleed door A. ALÉN. Het is tevens verheugend dat de arbeidsrechtbank dit resultaat inhoudelijk uitvoerig en met kennisneming van verscheidene rechtspraak en rechtsleer motiveert.

Een schoonheidsfout is ongetwijfeld de vermelding van «de zgn. anti-crisiswet van 17 augustus 1978», waarmee de wet tot economische heroriëntering van 4 augustus 1978 (*B.S.*, 17 augustus 1978, bijvoegsel) werd bedoeld.

De redenering van de arbeidsrechtbank wekt de indruk dat men, door loutere interpretatie, er toe komen kan in een reglementaire tekst het woord «echtgenote» te lezen als «echtgenoot», of, m.a.w., van een vrouw een man te maken. Dit overschrijdt m.i. verregaand de mogelijkheden van rechterlijke interpretatie. (Zie voor voorbeelden van vergelijkbare en m.i. tevens onmogelijke wetgevende interpretatie : W. 24 augustus 1978, *B.S.*, 1 september 1978 tot interpretatie van de W. 24 oktober 1902 volgens welke een kansspel géén kansspel is ; en W. 14 maart 1855 tot interpretatie van het decreet van 20 juli 1831 betreffende het recht van antwoord volgens welke een termijn van 1 dag moest worden begrepen als 2 dagen : M. PLATEL, *Het recht van antwoord*, p. 42).

Constitutioneel was dan ook de door de arbeidsrechtbank verkozen weg van rechterlijke interpretatie volstrekt niet aangewezen, maar beschikte zij over de aangewezen techniek van *legaliteitsstoetsing* (art. 107 Grondwet) om, op een betere wijze, hetzelfde resultaat te bereiken. Genoemd grondwetsartikel legt immers alle rechtscolleges de *plicht* op om de conformiteit van besluiten en verordeningen met de bestaande wetten, a fortiori met de Grondwet, te onderzoeken (zie de geciteerde noot van A. ALÉN, k. 360 e.v.) : de vaststelling van on(grond)wettigheid leidt tot de niet-toepassing van zulk een besluit in het hangend geding, althans zover de on(grond)wettigheid strekt. De ongelijkheid naar geslacht die art. 165 van het K.B. van 4 november 1963 had ingevoerd, kan aldus zonder meer door de rechtbank terzijde worden gesteld. Het is betreurenswaardig dat een wenselijk resultaat thans niet is bereikt via een even wenselijke constitutionele techniek.

Leo Neels
Assistent Afdeling Publiek Recht
K.U.Leuven

RECHTSTREEKSE WERKING OF NIET VAN DE RICHTLIJN VAN 14 FEBRUARI 1977 TOT BEHOUD VAN DE RECHTEN VAN DE WERKNEMERS BIJ OVERGANG VAN ONDERNEMINGEN.

Op 14 februari 1977 werd door de Raad van de Europese Economische Gemeenschap een richtlijn uitgevaardigd¹, waarbij het behoud van de rechten van de werknemers bij de overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen daarvan werd geregeld. Zoals het een EG-lidstaat betaamt, nam België maatregelen om de richtlijn in het Belgische recht over te nemen, wat o.m. resulteerde in de C.A.O. nr. 32, van 28 februari 1978².

Hoofdzakelijk n.a.v. de overname van de N.V. «De Kempen» werd het probleem van het toepassingsgebied van beide juridische instrumenten opgeworpen, en wel bepaald of zij van toepassing zijn in geval van overname na faillissement.

Verscheidene meningen werden in dat verband reeds geuit en nog is geen definitieve oplossing uit de bus gekomen. Dit laatste is niet verwonderlijk, gezien de enorme implicatie in de praktijk : een sluitend antwoord in de ene of de andere zin is voor de beslissing van eventuele overnemers van bedrijven in moeilijkheden van overwegend belang.

II. Toepassingsgebied van de Richtlijn

Artikel 1, eerste lid luidt : «Deze richtlijn is van toepassing op de overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen daarvan op een andere ondernemer ten gevolge van een overdracht krachtens overeenkomst of een fusie».

Krachtens art. 3, eerste lid, gaan de rechten en verplichtingen welke voor de vervreemder voortvloeien uit de op het tijdstip van de overgang in de zin van art. 1, lid 1, bestaande arbeidsovereenkomst of arbeidsverhouding door deze overgang over op de verkrijger.

De werknemers, wier arbeidsovereenkomst vóór de overname werd beëindigd, vallen derhalve buiten de toepassing van de richtlijn. Hun rechten en verplichtingen worden niet overgenomen. Voor werknemers wier opzeggingsperiode op het tijdstip van de overname nog loopt, geldt het principe, dat de arbeidsovereenkomst nog bestaat.

De richtlijn sluit de overname na faillissement niet uit haar toepassingsgebied uit.

De term «overdracht krachtens overeenkomst» houdt geen negatieve referentie naar de hypothese van het faillissement in en lijkt in tegenstelling te staan met de erfrechtelijke overgang na overlijden van de werkgever.

Ook eventuele opinies die de situatie van het faillissement uit de toepassingssfeer van de richtlijn willen weren op grond van de bedoeling der EG-instanties om een hele regeling inzake faillissement tot stand te brengen, kunnen niet gevolgd worden.

Het ene sluit het andere niet uit aangezien in afwachting van die regeling een ruime interpretatie eerder dan een

leemte te verkiezen is. Bovendien gaat het om verschillende situaties.

In feite hebben de opstellers van de richtlijn zich niet duidelijk en concreet uitgesproken over het probleem.

Gezien haar algemene formulering is er bijgevolg geen reden om de richtlijn niet van toepassing te achten in geval van overname na faillissement. Zij beoogt immers algemeen de bescherming van de werknemers tegen verlies van hun rechten en verworven aanspraken wanneer zij een nieuwe werkgever krijgen i.p.v. de vroegere³.

Op de vraag of dit ook zo is wanneer de curator in de tussenperiode de werkzaamheden heeft verdergezet, kan positief geantwoord worden : de richtlijn bedoelt met de ondernemer, de persoon of personen die t.o.v. de onderneming de verantwoordelijkheid dragen. M.i. volgt de curator in dit opzicht de werkgever op.

In het algemeen kan men derhalve stellen dat een overdracht ter gelegenheid van een vereffening van een failliete onderneming wel onder het toepassingsgebied van de richtlijn valt⁴.

III. Toepassingsgebied van de C.A.O. nr. 32 van 28 februari 1978

Ook t.a.v. het toepassingsgebied de C.A.O. nr. 32 van de Nationale Arbeidsraad rijzen er minstens evenveel problemen.

Een definitieve stellingname laat op zich wachten. Zeer waarschijnlijk zal op het nationale vlak een nieuwe C.A.O., ter aanvulling van de vorige een pasklaar antwoord brengen.

Maar, eens vastgesteld dat de Richtlijn ook van toepassing is op overname na faillissement, hoeft m.i. dit probleem t.a.v. de C.A.O. nr. 32 praktisch gesproken niet meer gesteld te worden, indien men de rechtstreekse werking van de Richtlijn aanvaardt. In dat geval immers kunnen de werknemers zich voor de nationale rechter rechtstreeks op deze Gemeenschapsbepalingen beroepen.

IV. Richtlijn : Directe werking of niet

T.a.v. het probleem of een EG-Richtlijn al dan niet rechtstreekse werking bezit, is reeds veel geschreven⁵.

De richtlijn is een complex rechtsinstrument dat verbindend is voor elke Lid-Staat waarvoor zij bestemd is, wat het te bereiken resultaat betreft, terwijl aan de nationale in-

³ Advies van het Econ. Soc. Comité PB nr. C 255 van 7.11.1975, p. 32, 2.11.1 artikel 11.

⁴ Het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen. De Richtlijn van 14 februari 1977 door prof. dr. R. BLANPAIN in Arbeidsblad, Aug. 1977.

⁵ O.a. Marc MARESCEAU : De directe werking van het Europese Gemeenschapsrecht, p. 137 nr. 164 e.v. ; P. KAPTEYN en VERLOREN VAN THEMAAT : Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen, p. 105-109 ; CONSTANTINESCO, L.J., L'applicabilité directe dans le droit de la C.E.E., p. 65 e.v.

¹ Publ. Eur. Gem., 5 maart 1977.

² N.A.R. C.A.O. nr. 32, algemeen verbindend verklaard bij K.B. van 19 april 1978 (B.S. 25.8.1978).

stanties de bevoegdheid wordt gelaten vorm en middelen te kiezen om dit resultaat te verwezenlijken.

Ook het begrip directe werking is geen eenvormige rechtsfiguur die duidelijk kan worden omlijnd. Het bezit verscheidene gradaties en de grenzen ervan zijn niet duidelijk te trekken⁶.

Dat een richtlijn rechtstreekse werking kan hebben, werd door het Hof van Justitie duidelijk en expliciet uitgesproken in bepaalde arresten, zoals in de zaken *Van Duyn*⁷ en *Verbond van Nederlandse Ondernemingen*⁸. De argumenten pro en contra zullen in het bestek van dit artikel niet apart worden besproken, maar bepalend voor de nu heersende opvatting is wel dat men de EG-rechtsinstrumenten niet te formalistisch mag interpreteren: niet hun officiële benaming is beslissend, maar wel het doel en de inhoud van de handeling. De omstandigheid eerst dat art. 189 van het EEG-verdrag enkel aan verordeningen expliciet rechtstreekse werking toekent, en vervolgens dat richtlijnen niet aan verplichte publikatie in het Publikatieblad onderworpen zijn mogen niet beslissend zijn. In de praktijk worden trouwens richtlijnen wel gepubliceerd en zo gebeurde het ook met de Richtlijn van 14 februari 1977.

Richtlijnen bezitten niet altijd directe werking. De grote moeilijkheid met dit rechtsinstrument is dat men zeer moeilijk de grens kan trekken tussen «resultaat» enerzijds en «vorm en middelen» anderzijds. Wanneer de toe te passen regels zó in bijzonderheden worden neergelegd, dat de enige vrijheid voor de Lid-Staat erin bestaat te kiezen in welke vorm die regels op nationaal vlak zullen worden gegoten, en de vereiste regelende maatregelen te nemen, kan men terecht zeggen dat de richtlijn rechtstreekse werking heeft. Concreet gesproken zou men m.i. kunnen stellen dat de Richtlijn (77/187 EEG) van 14 februari 1977 directe werking bezit. Hier worden immers, met het doel de wetgevingen der Lid-Staten onderling aan te passen, concrete en gedetailleerde regels gesteld en precieze definities gegeven. Tenslotte is het de inhoud van de richtlijn die bepalend is. De richtlijn beantwoordt volledig aan de criteria voor rechtstreekse werking, zoals die in navolging van advocaat-generaal Gand, nu algemeen door de rechtspraak van het Hof van Justitie en de rechtsleer worden gevolgd. Deze criteria werden oorspronkelijk weliswaar enkel aangewend i.v.m. de directe werking van verdragsbepalingen, maar niets belet ze tevens toe te passen t.a.v. richtlijnen¹⁰.

a) De Richtlijn houdt een duidelijke verplichting voor de Lid-Staten in. Hierbij kan tevens opgemerkt worden dat het feit dat er enige interpretatiemoeilijkheden rijzen t.o.v. sommige bepalingen, geen beletsel vormt voor directe werking. Discussies over het toepassingsgebied mogen niet gelijkgesteld worden met beleidsvrijheid voor de Lid-Staten¹¹.

b) De verplichtingen zijn van enig voorbehoud niet afhankelijk gesteld. Het feit dat de richtlijn in uitzonderingen op bepaalde regels voorziet hoeft ook hier geen beletsel te zijn.

c) Het is wel zo dat een optreden van de Lid-Staten vereist is, maar dit vormt een loutere schakel tussen de Gemeenschapsnormen en hun toepassing. Van belang is de omstandigheid dat aan deze Lid-Staten als tussenschakel geen beleidsvrijheid is gelaten.

d) Het belangrijkste criterium is het ontbreken van speelruimte voor de Lid-Staten bij de uitvoering van de verplichting. De Richtlijn van 14 februari 1977 houdt zulkdanige precieze regels en definities in dat van beleidsvrijheid geen sprake is.

V. Besluit

Uit dit alles kan m.i. geconcludeerd worden dat de Richtlijn van 14 februari 1977 tot behoud van de rechten der werknemers bij de overgang van ondernemingen directe werking bezit.

Dit geldt nochtans niet voor alle bepalingen van de richtlijn: sommige laten immers aan de Lid-Staten de bevoegdheid om zelf maatregelen te nemen en in uitzonderingen te voorzien¹².

Daar waar enige beleidsvrijheid aan de nationale organen wordt overgelaten kan dan ook van rechtstreekse werking geen sprake zijn.

Het eigen karakter van de richtlijn, met de moeilijk te trekken grens tussen «resultaat» en «vorm en middelen» heeft tot gevolg dat andere meningen dan de hier verdedigde mogelijk zijn. Om die reden is het dan ook, uit het oogpunt van de rechtszekerheid, wenselijk dat op het nationale vlak, in een duidelijke regeling wordt voorzien, overeenkomstig de richtlijn en derhalve ook van toepassing bij overname na faillissement.

B. LYBEER

Assistent Int. en Buit. Recht

K.U.Leuven

geoorloofd zijn. Zie KAPTEYN en VERLOREN VAN THEMAAT, o.c., p. 180.

¹² Zo o.a. art. 1, laatste lid; 2 laatste lid; 1 laatste lid; 66.

MEDEDELINGEN

Francqui-leerstoel Rechtswetenschap 1979-1980 te Gent.

Zoals reeds aangekondigd wordt de binnenlandse Francqui-leerstoel voor de rechtswetenschap, die in 1979-80 aan de Rijksuniversiteit te Gent toekomt, bezet door prof.dr. Albert Fettweis van de Rijksuniversiteit te Luik.

Op maandag 19 november 1979 gaf hij in de Aula van de universiteit het openingscollege: «La modernisation du procès civil et ses difficultés».

Prof. Albert Fettweis besprak aan de hand van talrijke voor-

⁶ Voor nadere bespreking, zie o.a. MARESCAU, o.c., p. 44, nr. 46 e.v.

⁷ H.v.J.E.G., 4 december 1974 (*Van Duyn t/ Home office*), 41/74, Jurispr. 1974, 1337.

⁸ H.v.J.E.G. 1 februari 1977 (51/76) Jurispr. 1977, 127.

⁹ MARESCAU, o.c., p. 132 nr. 157; KAPTEYN en VERLOREN VAN THEMAAT, o.c., p. 106.

¹⁰ KAPTEYN en VERLOREN VAN THEMAAT, o.c., p. 176 e.v.

¹¹ Interpretatiemoeilijkheden houdt in dat meerdere opvattingen mogelijk zijn waarvan slechts één rechtens juist is. Beleidsvrijheid houdt in dat verschillende opvattingen rechtens

beelden de moeilijkheden waarmee elke aanpassing van het privaatrechtelijk procesrecht aan de maatschappelijke noden gepaard gaat. Hierbij beklemtoonde hij de inertie van de rechtspractici bij de receptie van nieuwe wettelijke bepalingen met betrekking tot de civiele procesgang. Het stranden van progressieve wetgevende initiatieven weet hij aan een behoudsgezinde mentaliteit. Hij stelde vast dat ook na de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek het conservatisme hoogtij viert. Met klem verzette hij zich tegen een terugkeer naar vroegere tradities. Meer verantwoordelijkheidszin en een duidelijke mentaliteitsommekeer bij de rechtspractici leken hem gewenst.

De modernisering van het civiele proces stuit volgens spreker nog op andere moeilijkheden. Niet alleen het noodgedwongen behoud van formalisme, maar tevens de betrachting van eenvormigheid in de civiele rechtspleging beschouwt hij als onvermijdelijke struikelstenen. De miskenning van de rechterlijke macht op het logistiek vlak en de huidige regeling inzake uitgaven en kosten met inbegrip van de rechtshulp remmen eveneens elke vooruitgang.

In zijn slotbeschouwingen bepleitte prof. Albert Fettweis nochtans geen amendementen op bepaalde wetteksten. Een oplossing voor de moeilijkheden bij de modernisering van het civiele proces zag hij eerder in een doorgedreven loyaliteit en een tuchtvolle en ordelijke werkorganisatie van alwie erbij betrokken is.

Het college werd gevolgd door een receptie, bijgewoond door de talrijke toehoorders.

Jean Laenens

Indexering van alimentaties in Nederland.

Met ingang van 1 januari 1980 worden de uitkeringen voor levensonderhoud in Nederland opnieuw automatisch verhoogd. De minister van Justitie heeft het percentage vastgesteld op 6. Zijn beschikking is met een uitvoerige toelichting gepubliceerd in de Nederlandse Staatscourant van 16 november 1979, nr. 224.

Het percentage van 6 geldt voor alle alimentaties, of ze nu door de rechter zijn vastgesteld of door partijen zelf zijn afgesproken. Het percentage wordt berekend over het uitkeringsbedrag zoals het op 31 december 1979 vaststond of was vastgesteld of gewijzigd. In dat bedrag zijn dan ook begrepen de indexeringen die in vorige jaren, vanaf 1 januari 1974, hebben plaatsgevonden.

De vaststelling van het percentage door de minister is gebeurd op grond van de wettelijke regeling omtrent indexering van uitkeringen van levensonderhoud die in 1972 in het Staatsblad is verschenen (Wet van 6 juli 1972, stb. 390, waarbij een nieuw artikel 402a in het Burgerlijk Wetboek werd opgenomen).

Meer bijzonderheden over de regeling zijn te vinden in de brochure «Alimentatie», uitgave van het Nederlandse Ministerie van Justitie. Die brochure geeft ook een uiteenzetting over de alimentatieplicht zelf en over de procedure als men beroep wil doen op de rechter.

Vergoeding van de leden van het Europese Parlement

In het Staatsblad van 8 november 1979 (blz. 12743) verscheen de wet van 17 juli 1979 betreffende de vergoeding van de leden van het Europese Parlement.

De wet is van toepassing op de door de Belgische kiescolleges verkozen verklaarde leden van het Europese Parlement, die geen lid zijn van de Kamer van Volksvertegenwoordigers of van de Senaat.

Deze leden hebben het recht op dezelfde brutomaandvergoeding als de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. De Kamer kan beslissen de sociale regelingen, die gelden voor de volksvertegenwoordigers, op deze leden toe te passen. Het recht op uitkering ontstaat zodra het lid zijn functie uitoefent ofwel met ingang van de eerste dag van de maand volgend op zijn verkiezing of op zijn ontslag als lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers of van de Senaat. De vergoeding wordt maandelijks bij voorbaat uitgekeerd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

De bepalingen van de wet van 17 juli 1979 zijn van toepassing tot aan het van kracht worden van een eenvormige Europese vergoedingsregeling, of ten laatste tot de dag van de tweede rechtstreekse algemene verkiezingen van het Europese Parlement.

Afschaffing van de vervangende gevangenisstraf

De volksvertegenwoordigers Uyttendaele, Van Rompaey en Bourgeois dienden een wetsvoorstel in tot opheffing van de artikelen 40 en 41 van het Wetboek van Strafrecht (Kamer van Volksvertegenwoordigers, 315 (1979-1980), nr. 1). Het wetsvoorstel werd als volgt toegelicht :

Uit de statistieken blijkt dat ruim tien tot honderd van de Belgische gedetineerden personen zijn die werden opgesloten om een vervangende gevangenisstraf uit te zitten.

Dit betekent dat meer dan 2 000 personen per jaar op zulke manier de gevangenis ingaan.

Ook deze gedetineerden brengen na hun invrijheidstelling problemen mee : werkloosheid, familiale problemen, wederaanpassing, enz.

Die problemen zouden nochtans kunnen vermeden worden.

Inderdaad : ofwel is men in staat de opgelopen boeten te betalen en kan de Staat de voorhanden zijnde uitvoeringsmiddelen met succes aanwenden ; ofwel is men niet in staat te betalen en dan stelt zich de vraag naar het nut en de billijkheid van de vervangende gevangenisstraf.

Daarom stellen wij de opheffing van de artikelen 40 en 41 van het Strafwetboek voor.

Op korte termijn zou deze opheffing een daling meebrengen van het aantal gedetineerden ten belope van tien tot honderd. Op een niet even grote, maar toch merkelijke wijze, zal daardoor ook het aantal problemen van bewaking en opvang na de straf dalen.

Bovendien zou daardoor ook de oorspronkelijke bedoeling van de strafrechter tot haar recht komen.

BERICHTEN

Voorlichtingsdag op 12 december 1979 te Brussel over het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens voor Belgische juristen

Op 12 december 1979 wordt in het Paleis der Academiën te Brussel, onder het voorzitterschap van de heer W. J. Ganshof van der Meersch, rechter in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en emeritus procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, een voorlichtingsdag gehouden voor Belgische juristen over het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Deze dag is georganiseerd door het Directoraat voor de Rechten van de Mens bij de Raad van Europa, in samenwerking met het Hof van Cassatie en de Nationale Orde van Advocaten.

Programma :

- 10.00 uur - Openings toespraak door de heer F. Dumon, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie
- 10.15 uur - Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
 - a. zijn internationale dimensie
Prof. J. De Meyer, Katholieke Universiteit Leuven
Prof. F. De Pauw, Vrije Universiteit Brussel
 - b. zijn Gemeenschapsdimensie
Dr. Jur. B. Paulin, Juridisch adviseur bij de Commissie der Europese Gemeenschappen
Mevrouw J. Dinsdale, Administrateur bij het Directoraat voor de Rechten van de Mens bij de Raad van Europa

c. de toepassingsmogelijkheden in de Belgische rechtsorde
de heer M. Chatel, raadsheer in het Hof van Cassatie
de heer J. Velu, advocaat generaal bij het Hof van Cassatie

- 15.15 uur - De procedure voor de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (indienen van een verzoekschrift, voorwaarden voor ontvankelijkheid, rechtsbijstand, minnelijke schikking, de rapporten, enz.)
de heer M. Melchior, lid van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
- 16.00 uur - De procedure voor het Europees Hof van de Rechten van de Mens (voorwaarden voor het aanhangig maken, het verloop van de procedure, de rol van het Hof, de sancties, artikel 50, de draagwijdte van een uitspraak van het Hof, enz.)
de heer M.-A. Eissen, griffier van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Post-universitaire Lessencyclus over privaatrechtelijk procesrecht te Antwerpen.

Het Departement Rechten U.I.A. en de Vlaamse Conferentie bij de balie te Antwerpen organiseren van 11 januari tot 14 maart 1980 een post-universitaire lessencyclus over privaatrechtelijk procesrecht elke vrijdagnamiddag van 17 uur tot 21 uur.

De lessen gaan door in de gebouwen van de U.I.A., Universiteitsplein 1 te 2610 Wilrijk. Gebouw : Rechten - Lokaal : 42.

Programma :

11 januari 1980 : Raakvlakken procesrecht — materieel recht (R. De Corte, U.I.A.) — Raakvlakken procesrecht — strafprocesrecht (R. De Clercq, K.U.L.).

18 januari 1980 : Optreden van groeperingen (L. Lindemans, U.F.S.A.L.) — Sociaal procesrecht (E. Leboucq, R.U.G.).

25 januari 1980 : Bevoegdheidsconflicten (A. Fettweis, U.E.L. en J. Laenens).

1 februari 1980 : Rol van het openbaar ministerie in civiele zaken (A. Vandeplas) — Nietigheden (R. Soetaert).

8 februari 1980 : Minnelijke schikking (P. Heurterre, V.U.B.) — Executie en dwangsom (M. Storme, R.U.G.).

15 februari 1980 : Verzoekschriftprocedure (L. Van Parijs) — Het kort geding (I. Verougstraete).

22 februari 1980 : Middelen tot bewaring van recht (K. Baert) — Derdenbeslag en beslag in handelszaken (G. de Leval) — Beslag op onroerende goederen en rangregeling (E. Van Hove, K.U.L.).

29 februari 1980 : Arbitrage en précontentieux (G. Horsmans, U.C.L.) — Small Claims (M. Storme, R.U.G.).

7 maart 1980 : Internationaal procesrecht (E. Krings, V.U.B.) — Europees procesrecht (W. Van Gerven, K.U.L.).

14 maart 1980 : Verstek en de taak van de rechter bij verstek (R. De Corte, U.I.A. en J. Laenens) — Synthese en uitgeleide.

Er is mogelijkheid van een broodlunch in de foyer van de U.I.A. tegen betaling van 120 fr.

De inschrijving kan gebeuren door storting van 3.000 fr. op rekening nr. 033-9992825-65 van de U.I.A. te Wilrijk, met vermelding 8009 CA ref. 216. Advocaten-stagiairs betalen 2.500 fr.

Voor inlichtingen : G. De Ruyter, Secretariaat Departement Rechten, U.I.A. Universiteitsplein 1 te 2610 Wilrijk. Tel. (031)28.25.28 (binnenpost 410).

TIJDSCHRIFTEN

Advokatenblad

jg. 59, 14 september 1979.

Advokaat en reclame — Declaratietarief voor advocaten —

Zonde van de tijd (advies SER-advies verplichtstelling beroepspensioenregelingen) — De advocaat, de horzel en de rechtsstaat.

Themis

1979, nr. 4.

Redactionele kanttekeningen : Euthanasie — een burgerrechtelijke benadering. — Boekbeshouwingen — Mr. drs. J. J. Nagelkerke, Beschouwingen over economische wetenschap en haar betekenis voor de rechtsvorming — Kroniek van het parlement over 1978.

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie

jg. 110, 8 september 1979.

Mr. J. M. Polak, Enkele opmerkingen over relaties tussen recht en taal — Mr. M.J.A. van Mourik, «Family living in a changing society» — Mr. M.L.B. van der Sande, boekbespreking «Wet investeringsrekening» van H.M.N. Schonis en drs. J. Renes — Mr. J. J. Verseput, Overzicht der Nederlandse rechtspraak.

Nederlands Juristenblad

jg. 54, 15 september 1979, blz. 693-724.

Prof. mr. J.G. Sauveplanne, Het toepasselijk recht op de internationale koop van roerende lichamelijke koop van roerende lichamelijke zaken — Paul Van Seters, Empirische rechtstheorie en normatieve rechtstheorie — Mr. A.P. Funke, De artt. 9, 11 a en 16 a van de gemoderniseerde consulaire wet — Mr. H. Niemijer, Opmerkingen betreffende de bestrijding van de verkeersonveiligheid — Mr. J.A.J.M. Van Goethem, opmerkingen betreffende art. 27 Wetboek van Strafrecht — Prof. mr. J.A. Ankum, Verslag Eeuwfeestcongres van de vereniging tot uitgaaf der bronnen van het oudvaderlands recht.

Revue trimestrielle de Droit familial

1/1979

Marie-Thérèse Meulders-Klein, La réforme du droit de filiation en Belgique — Analyse du projet de loi nr. 305 — Jurisprudence.

2/1979.

Jean-Paul Masson et Francine Alen : Lien familial, droit pénal et procédure pénale — Jurisprudence — Extraits de jurisprudence.

Europees Vervoerrecht

Vol. XIV, nr. 4, 1979.

Obituary, Dr. D. J. Hill — Jozeph Gold, The Fund agreement in the courts XIII.

Tijdschrift voor Agrarisch recht

jg. 2, 1979, nr. 3.

Prof. Dr. Ir. P.F.J. Abeels, Punctuele acties en hun impact—Senator L. Lindemans, Het recht van uitweg — Wet van 1 maart 1978—Rechtspraak—Bibliografie.

Case Summary

1 oktober 1979.

Rechtspraak

Tijdschrift voor Sociaal Recht

1979, nrs. 5-6.

R. Elst, Enkele negatieve nevenaspecten van de huidige sociale zekerheid der werknemers—J. Maillié, Travailleur protégé et congé pour motif grave—G. Hélin, La structure judiciaire et république démocratique allemande—Rechtspraak.

Tijdschrift voor Aannemingsrecht

jg. 11, nr. 3, 1979.

Rechtspraak.